



De resandes kulturarv



Bidrag till dokumentationen
av en minoritets historia



INNEHÅLL

Inledning	3
Hantverk, hantverkare, yrken, näringar och handelsvaror	6
Musik och musiker	107
Platser och Ortsnamn med koppling till resande	116
Dokument, avbildningar, fotografier och tryckta skrifter	164
Övrigt	182

Inledning

2019 beviljades Frantzwagner Sällskapet medel från Riksantikvarieämbetet för att dokumentera materiellt och immateriellt kulturarv som kunde knytas till de resande. De resande ingår i den nationella minoriteten romer och är ättlingar till den första romska grupp som invandrade till Norden under 15- och 1600-talet. Resande har haft olika benämning i olika tider, exempelvis ”tattare”, ”zigenare”, ”skojare”. Målsättningen har varit att dokumentera objekt som befinner sig i såväl privat som offentlig ägo eller i arkiv samt synliggöra platser som har historisk anknytning till de resande. Sammantaget vill dokumentationen ge en bild av hur de resande levde och verkade i Sverige från äldsta tider till omkring 1950 och de förutsättningar som har varit gällande.

Svårigheter

På ett tidigt stadium av projektet identifierades ett antal svårigheter som är värda att kommentera.

Vid kontakter med museer och institutioner har det blivit uppenbart att ytterst få föremål har katalogiserats med någon som helst dokumentation som gör att man med säkerhet kan säga att något har tillverkats av resande. Delvis beror detta på att man vid katalogiseringen överhuvudtaget inte beaktade perspektivet och att benämningen ”tattare” varit ett negativt laddat begrepp som man velat undvika. Eftersom de resande under 1900-talet setts såsom en ”rasblandning” alternativt en socialgrupp, har man föga intresserat sig för gruppens eventuella kultur. Det finns uppenbara likheter med de processer som anonymiserat exempelvis de så kallade sockenlapparnas hantverk vid kulturarvsinstitutionerna.

Men det har också att göra med själva arten av de olika hantverk som de resande livnärt sig på. Eftersom de varit beroende av att kunna erbjuda varor och tjänster som varit efterfrågade på marknader och landsbygd så sammanfaller uttrycken ofta med övrig allmogekultur och föremålen blir svåra att urskilja när de förlorat sin traderade historia. Det har dessutom nästan genomgående rört sig om osignerade bruksföremål.

Att en nationell minoritet med en månghundraårig historia i landet knappt finns representerad i offentliga samlingar är förstås anmärkningsvärt i sig. Ett undantag utgör Bohusläns museum som i samarbete med resande själva aktivt samlat in, dokumenterat och presenterat regionens historia. Museet har en liten men permanent utställning om de resande och detta exempel visar vad som är möjligt att göra om man är villig att avdela resurser. För Bohuslän skiljer sig inte från andra landskap vad gäller resandes närvaro, den är bara något bättre dokumenterad. Även det arbete som Finnerödjas hembygdsförening gjort om resandeslöjd bör nämnas som ett positivt exempel.

Vid kontakt med personer av resandesläkt kan konstateras att få föremål sparats från gångna tider. Det mesta av det som man handlat med och tillverkat har som redan nämnts varit konsumtionsvaror med begränsad livslängd. De har ofta haft ett lågt ekonomiskt värde och därför sällan sparats. Även konsthantverk som exempelvis knivar har i äldre tid tillverkats för försäljning, inte för att användas och bevaras inom gruppen.

Metod

På grund av ovan nämnda svårighet - att föremål som sålts eller tillverkats av de resande ofta förlorat sin kontext och därigenom blivit ”osynliga” för eftervärlden - har projektets metod anpassat sig till verkligheten och breddat sitt fokus.

Genom att utgå från samtida skriftliga källor om vad resande handlat med och tillverkat har motsvarande föremål i framförallt allt Digitalt Museum fått representera den beskrivna handelsvaran eller hantverket. På så vis kan exempelvis samtida tallrikar från Gustafsbergs bruk illustrera det porslin som omtalas i en resandes kvittens för varor från samma bruk. Därigenom synliggörs den viktiga roll den kringresande porslinshandeln haft för resandegruppen och på samma gång blir berättelsen ett tillägg till Sverige ekonomiska historia då det visar hur brukets varor i praktiken spreds över landet. Sammantaget visar det hur resande varit en del av det svenska samhället i århundraden. En målsättning har varit att skapa en exempelsamling som kan ligga till grund och vara en inspirationskälla för framtida projekt om de resandes historia i landet.

En efterlysning efter föremål gick ut i Sveriges hembygdsförbunds nyhetsbrev till dess ca 1600 föreningar i januari 2020. I februari publicerade koordinatören för Sveriges museer en liknande efterlysning i Facebookgruppen för Sveriges museer. Responsen på uppropen har varit välkommen men begränsad, vilket väl får ses som ett exempel på hur lite kunskap som idag finns om ämnet. Museerna har i mångt och mycket lyckats bevara historien om det förindustriella Sverige. Men ”tattarna” och ”skojarna” - det vill säga de resande - som var en självklar del av det gamla Sverige, har sällan kommit med i historieskrivningen.

En efterlysning gick även ut i nr 14 av Frantzwagner Sällskapets nättidning *Drabbrikan* 2019. Förutom efterlysningen ingick en artikel om belägg för att resandeslöjd sålts via Svensk hemslöjd. I nr 15 2020 publicerades en artikel om det mest spektakulära fyndet som framkommit under detta projekts arbete. Artikeln rör Anna Maria Adamsdotters lilla ”döds-kalle” som hon använde för att förtjäna sig födan. Den ingår idag med stor sannolikhet i Nordiska museets samlingar, men med en helt annan bakgrundshistoria.

Föreliggande dokumentation gör inte anspråk på att vara fullständig utan ska ses som ett work in progress. Det är ett försök att lyfta fram ett representativt urval av hantverk, näringar och kulturyttringar som de resande utövat. Fler exempel av vissa typer av föremål - exempelvis knivar - liksom Ortsnamn med traditioner kunde givetvis ha inkluderats, men har bedömts kunna ge en oproportionerlig slagsida åt projektet. Exempelvis kunde samtliga belägg ha använts som finns under Resandekartan, Institutet för språk och folkminnes ornamnsregister eller Bohusläns museum ha använts. Men då dessa belägg är lätt åtkomliga har här endast ett urval tagits med. Många av Ortsnamnen och folkminnesuppteckningarna säger dessutom mer om omgivningens syn på resande än om de resande själva. Men de visar samtidigt hur närvarande de resande har varit i äldre tid, ett självklart inslag i det gamla Sverige på ett sätt som kan vara svårt att föreställa sig idag.

Även några historiska dokument har inkluderats i denna rapport som berättar om de lagar som gällt för ”tattare” och ”zigenare”, lagar som handgripligen påverkat de resandes vardag och i förlängningen även kultur. Spretigheten i föreliggande dokumentation får anses höra till ämnets natur.

Den geografiska spridningen och de släkter som omnämns ska förstås som en spegling av det nätverk och den kunskap som projektets ansvarige haft. Den sammanställning som presenteras här är ett utdrag ur den databas sådan den ser ut vid projekttidens avslut.

Det är förstås önskvärt att framöver kunna inkludera fler föremål och berättelser från släkter och landsdelar som är underrepresenterade. Men på grund av ämnets känsliga natur tar det tid att bygga upp den tillit som krävs och möjligheterna har varit begränsade inom projektets förhållandevis korta tidsram. Coronautbrottet försvårade detta ytterligare då en del planerade resor, bilddokumentation och möten har fått skjutas på framtiden. En hel del uppslag och belägg har inte medtagits här, antingen för att frågetecken kvarstår eller för att godkännande från ägare ännu inte givits.

Förhoppningen är alltså att denna sammanställning ska utgöra en grund att bygga vidare på. Det är inte ett avslut utan ett startskott.

Stort tack till samtliga som bidragit till detta projekts förverkligande!

Stockholm den 1 juni 2020

Sebastian Casinge (projektansvarig)

Frantzwagner Sällskapet tar tacksamt emot tips och bidrag som kan komplettera denna dokumentation.

Kontakt: historia@frantzwagner.org

*Hantverk, hantverkare,
yrken, näringar och
handelsvaror*



Regementstrumma från Fredrik I:s tid. Från stormaktstid till slutet av 1700-talet är trumslagare ett vanligt förekommande yrke bland svenska "tartare" och "zigenare". Det var så pass vanligt att de måste ha varit gravt överrepresenterade, i synnerhet inom de värvade regementena. Det har uppenbarligen funnits en föreställning om att "tartarna" var lämpliga som trumslagare på ett sätt som påminner om hur "morianer" kunde användas som trumpetare inom svenska armén i äldre tid. Som exempel på resande trumslagare kan nämnas Alexander Ludvig Timoteus (ca 1650-1722), Didrik Smello (död 1698), Peter Lorensen (ca 1661-1745), Staffan Grönholt (f. ca 1673), Bartolomeus Ludvig (död 1724), Abraham Rolin (ca 1705-1750), Peter Adamsson Sipström (död före 1772), Hans Henriksson Rumohr Upstedt (död efter 1781), Kristian Ludvigsson Lind (ca 1704-1779), Peter Eliasson Gahm (ca 1719-1780) och Didrik Rolin (1755-1815).

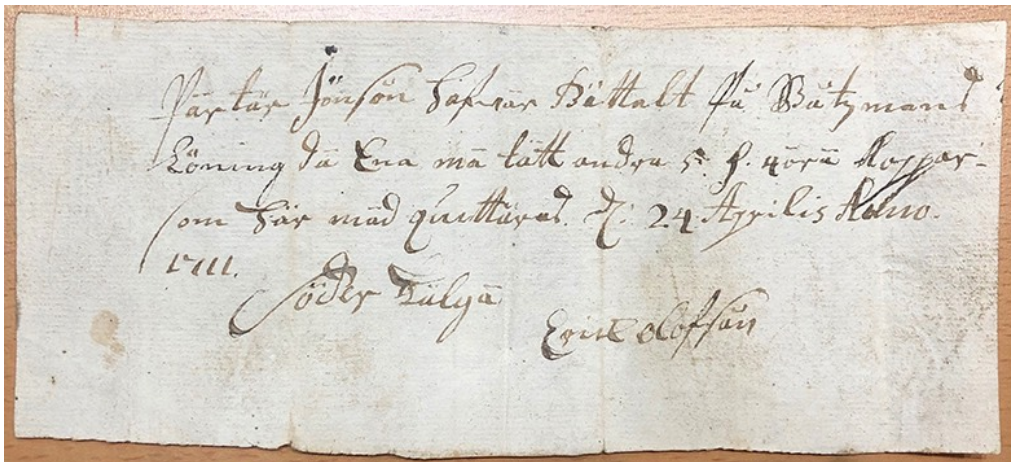
Tidsperiod: 16-1700-tal.

Placering: Armémuseum.

Sökord: trumslagare, militär, musik

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011024244191/trumma-m-1720-51>

Fotografi: Armémuseum.



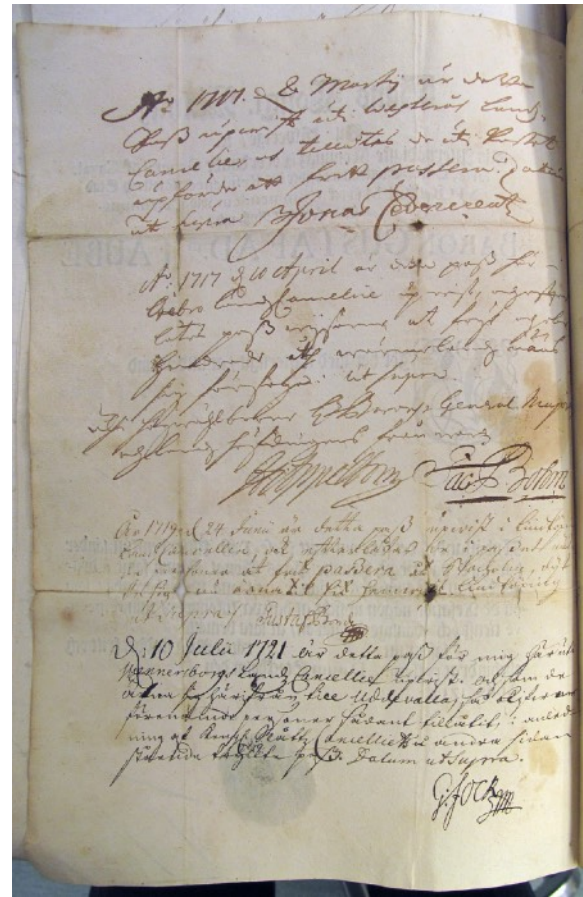
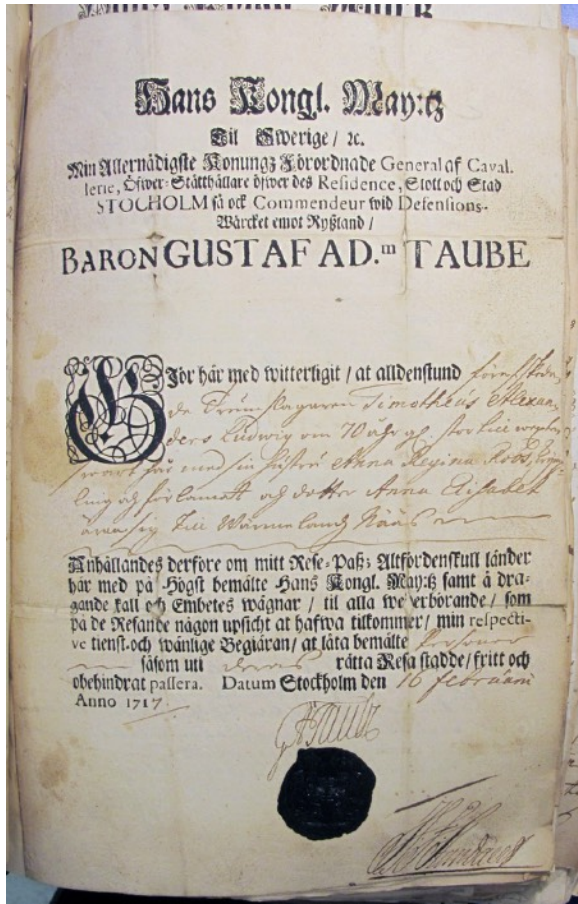
Per Jönsson Hellbom Lindgrens egen kvittens att han betalt båtsmanslöning i Södertälje, daterad den 24 april 1711. Hellbom var vid denna tid borgare och häktnmakare i Södertälje. Han blev sedermera rotesoldat för Alfta i Hälsinge regimente, men avskedades då han var "zigenare" och deporterades till Pommern några år senare med sin familj av samma anledning. Han återkom dock och har många ättlingar bland resande i Sverige och Norge. Kvittensen bar han på sig när han greps i Dalarna 1714 och var ett bevis på att han uppfyllt sina skyldigheter som borgare i Södertälje. Att kunna uppvisa sådana bevis om att man uppfyllt sina plikter och var välfrejdad var mycket viktigt för den som var på resa och okänd på orten. De var en form av legitimation och kunde öppna dörrar som annars hade varit stängda. Som "zigenarna" och "tattarna" Jöns Ry och Adam Hall berättade i ett förhör 1742: "de taga alltid zedell [=attest], hwargång de begå herrans nattward, och på den komma de sedan fram hoos en annan". Hellbom är en nyckelperson till de svenska resandes ursprung och har uppmärksammats i litteraturen redan av Etzler och Heymowski, men även av senare forskare som Anne Minken.

Tidsperiod: 1711-14

Placering: Uppsala landskansli, DIVE:10, Uppsala landsarkiv.

Källor: Allan Etzler, *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige* (1944), Adam Heymowski, *Swedish travellers and their ancestry* (1969), Anne Minken, *Tatere i Norden för 1850* (2011), Sebastian Casinge, "Ur Per Hellboms egna fickor - om attesters och intygs betydelse", i *Drabbriken* nr 16 2020.

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Delvis förtryckt och för hand ifyllt resepass för avskedade trumslagaren vid livgardet Timoteus Alexander Ludvig, hans hustru Anna Regina Roos och dottern Anna Elisabet. Passet är daterat i Stockholm den 16 februari 1717 och utfärdat av överståthållare Gustaf Taube. Samtliga är kända som "zigenare" och "tartare" i andra källor. Ludvig sägs här vara 70 år gammal, stor till växten, med svart hår. Hans hustru beskrivs som krympling och förlamad. Respasset är ställt till Värmlands-Näs och har påskrifter att passet uppvisats på landskanslierna i Västerås, Örebro, Linköping, Vänersborg och Jönköping. Ludvig är sannolikt identisk med soldaten Ludvig Alexander som 1685 i Blekinge berättade att han rest med sin brors svärföräldrar. De var komna från Kina och sökte sitt levebröd hos gott folk med tiggande. Timoteus Alexander Ludvig hade förlorat sin ena arm i fält och fick underhåll från Vadstena krigsmanshus. Han ska ha avlidit i Mönsterås 1722, hans hustru i Lidköping vintertiden 1722. Sonen Kristian Lind förekommer i en känd rättegång 1764 i Rönneberga i Skåne i vilken språket romani förekommer. Genom sonen Kristian är Timoteus Alexander Ludvig förfader till många resande i både Sverige och Norge.

Tidsperiod: 1717.

Placering: Örebro landskansli, DIIC:5, Uppsala landsarkiv.

Sökord: trumslagare, musik, dokument, Värmland, militär, Timoteus Alexander Ludvig (ca 1647-1722), Anna Regina Roos (död ca 1722)

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Kompanifana för von Seulenbergs sachsiska bataljon. Saxiska regementet sattes upp 1707 av i huvudsak saxiska krigsfångar. Chef var överste J. B. Schommer, varför regementet ofta kallats Schommers regemente. Så gott som samtliga män av resandesläkt under 16- och delar av 1700-talet var under någon tid av sitt liv soldater och i flera fall tycks yrket ha varit vägen in i Sverige då rekrytering under stormaktstiden skedde på kontinenten. Några centrala personer av resandesläkt kan knytas till just det Schommerska regementet. Bland dessa kan nämnas romaniinformanten Jakob Helsing (se nr 157) vars bror Hans Pettersson Kopenhagen uppgav sig vara son till en korpral i Schommers regemente. Ett annat exempel är ”zigenaren”, herretjänaren och skomakare Anders Swartz eller Lundberg från Saxen. Swartz blev efter tiden i det militära kvar i landet och ingick 1728 i ett följe ”zigenare” som löpte risk att deporteras ur landet. De supplikerade att få bli kvar vilket beviljades och de beordrades att slå sig ner som bofasta i Hjo. Något år senare utvisades Swartz ändå med sin familj, men återkom snart till Sverige. Vid 1719-21 års omorganisation av armén blev det Sachsiska regementet indraget och tjänstbar personal tilldelades artilleriet eller Garnisonsregementet i Göteborg. Övrig personal avskedades och skulle ”jämte hustrur och barn förpassas utom riket”.

Tidsperiod: 16-1700-tal.

Placering: Armémuseum.

Sökord: militär

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011024266409/fana>

Fotografi: Armémuseum.



”En dödsskalle utskuren i ben. Föremål i Nordiska museets samlingar som enligt traditionen benämns ”Kaptens trolltyg”. En samling förment magiska föremål som enligt traditionen tillhört ”Kaptens Elin”, ett välkänt namn i folktraditionens sägner om häxor” (Nordiska museets föremålsbeskrivning). ”Kaptens Elin” - som fått sitt namn efter en häxprocess i Södra Ny i Värmland 1720-24 - har från 1800-talet och framåt flera gånger beskrivits i litteraturen. Några av de som studerat föremålen har reserverat sig, då man noterat att det ingenstans i de omfattande rättegångsdokumenterna omnämns något som påminner om denna suggestiva lilla döds-skalle i ben. Man har föreslagit att ”Kaptens Elin” snarast är en samling av föremål från olika häxprocesser som behandlats i Göta hovrätt i vars arkiv föremålen befann sig vid 1800-talets mitt. Men det är troligare att döds-skallen snarare har att göra med 1700-talets svenska ”tartare” än med häxprocesserna. 1709 stod nämligen Anna Maria Adamsdotter inför rätta i Karlskrona. Hon är känd från flera källor som ”tartare” och ”ziguenare” och belagd i sällskap med flera nyckelpersoner och förfäder till senare tiders resande. Adamsdotter var åtalad för bl.a. signeri och vidskepelse efter att ha spått och bedragit folk på landsbygden. Hon fick därför berätta utförligt vilka metoder hon använde sig av och tillfrågades därför i rätten: ”Q:o Om hon intet kan andra konster? R:o Ja åtskilliga, såsom: hon tager ett ben, det gräfwär hon ut med ögon, tänder och näsa, jämbwäll hår der på de hon fäster med bäck, achtandes tillfälle att ingen seer henne, och då gräfwär det neder anten i ett stall eller fäähuus. När hon det giordt föreställer hon follket /: att det sker dem stoor skada af deras grannar, sampt att de skiämbdt deras booskap, och när hon kommit öfwerens med dem, hwad de skola gifwa henne, säger hon sig wela wisa dem deras skepnad som dem giort illa, och så går hon dit hon samma nedgräfwit, tager upp det och wisar dem, hwar af dee blifwa styrckta i sin troo, hwilket hon giärna gör wid liuus, uti bondens och hustruns närwaro, på det man det så grant intet kan märcka.” Adamsdotter förklarade vidare: ”Ett annat: hon tager, ett sådant been, som det hon gräfwär ned i stall och fää-huus, som förbemellt är, doch hellt litet och när hon kommer någonstädes der hon kan inbilla dem att deras grannar giöra dem illa, och taa deras lycka ifrån dem,

det hon säger sig weta råd före, tager hon ett ägg, lägger så oförmärckt samma hufwud under den wänstra tummen, och lägger handen öfwer ägget, tager så bondens och hustruns hand, från hwilken hon skall olycka bårtdrifwa, och lägga ofwanpå, läs [?] der öfwer, och slår i det samma ägget sönder, förklarandes tillförende der ingen olycka är för handen, så fins intet i ägget, men annars så fins der en diefwull der uti.” Rådhusrättens dom var att Adamsdotter skulle avrättas i enlighet med 1662 års plakat om ”tartare” och ”ziguenare”. Men domen överprövades på sedvanligt vis av Göta hovrätt. Av rådhusrättens rannsaking framgår att flera av Adamsdotters magiska föremål förevisades i rätten och att de redan då sågs som någonting utöver det vanliga. Det är därför rimligt att anta att detta bevismaterial sändes in till hovrätten. Det är inte en långsökt gissning att tänka sig att de där blivit liggande som kuriosa och de med tiden sammanförts med andra magiska föremål till dess de uppmärksammades under 1800-talets andra hälft och så småningom fann sin väg till Nordiska museet. Om detta resonemang är riktigt är dödskallen sannolikt det äldsta kulturföremålet i Norden med romsk proveniens, kanske i hela Europa.

Tidsperiod: ca 1700.

Placering: Nordiska museet.

Sökord: magi, kvinnoarbete, hantverk, Blekinge, Karlskrona, Anna Maria Adamsdotter

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011013844731/en-dodsskalle-utskuren-i-ben-foremal-i-nordiska-museets-samlingar-som-enligt>; Sebastian Casinge, ”Det äldsta föremålet i Europa med en romsk koppling? Anna Maria Adamsdotters ”formerade ben” och en liten dödskalle i Nordiska museets samlingar.”, i *Drabbrikan* nr 15 (2020); Per Sörlin, *Trolldom- och vidskepelseprocesserna i Göta hovrätt 1635-1754*.

Fotografi: Sören Hallgren.



”**Hönsfot, en klo saknas, tillhört kapten Elins trolltyg**” (Nordiska museets föremålsbeskrivning, jämte omfattande beskrivning av häxprocesserna). I ovan nämnda rättegång mot Anna Maria Adamsdotter omtalas även ett föremål som var tillverkat av hönsfötter. Adamsdotter berättade att hon visste ”jämbväll att drifwa annat gyckleri för dem, hwar med hon narrar och skrämer sig till penningar, upwisandes åtskilliga slags gyckelwärk, hwaribland en hon nämbde för Satan, som war giord af en gammal swartgrå strumpa, och swärtat träå till hufwud, med instöpt bly till ögon, och foglakloor till horn, samt hönsekloor till händer, jempte åtskilliga andra sådana, doch ej af så grym och faslig skepnad.” Det är en möjlighet att föreliggande hönsklo är en rest av det ”gyckelwärk” eller docka som Adamsdotter kallade ”Satan”. Hönsfoten användes senast i utställningen om Arktis på Nordiska museet som exempel på schamanistiska föreställningar i polarområdena.

Tidsperiod: ca 1700.

Placering: Nordiska museet.

Sökord: magi, kvinnoarbete, hantverk, Blekinge, Karlskrona, Anna Maria Adamsdotter

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011013844731/en-dodsskalle-utskuren-i-ben-foremal-i-nordiska-museets-samlingar-som-enligt>; Sebastian Casinge, ”Det äldsta föremålet i Europa med en romsk koppling? Anna Maria Adamsdotters ”formerade ben” och en liten dödskalle i Nordiska museets samlingar.”, i *Drabbrikan* nr 15 (2020); Per Sörlin, *Trolldom- och vidskepelseprocesserna i Göta hovrätt 1635-1754*.

Fotografi: Sören Hallgren.



Skarprättarsvärd och bila använda i Dalarna. Bland de resandes anfäder återfinns ofta, men inte alltid, medlemmar av 16- och det tidiga 1700-talets skarprättarfamiljer. Skarprättarnas bakgrund är oklar och förlorar sig i historiens dunkel, men de utgjorde i mångt och mycket en egen grupp i samhället. Skarprättarsläkterna gifte sig i allmänhet med varandra och det finns flera belägg för att de talade ett hemligt språk, det så kallade "häktmakarspråket". Skarprättarna som grupp kallades dock aldrig "tattare" eller "zigenare", så att yrket skulle ha givit upphov till "tattarna" och "tattarstigmat" - som ibland hävdats - är en bakåtprojicering. Stora delar av året befann sig skarprättarna och deras drängar på resa och de var ofta kända som djurläkare och valackare. Deras hem var en fast punkt i städerna för folk på resa och kontakter är belagda mellan "tartare" och skarprättare redan under 1600-talet. I bödelshuset i Falun - Gamla herrgården - vistades exempelvis mässingsarbetaren och "zigenaren" Ludvig Detlofsson 1727. Även den finske flyktingen och "zigenaren" Mats Tomasson Renhult besökte vid samma tid skarprättaren Sven Linds hem. Skarprättarsläkter som Ekeroth, Lind, Friström och Meijer har många ättlingar bland senare tiders resande. Svärdet på bilden är använt i Sverige men är tillverkat i Solingen, nuvarande Tyskland, omkring sekelskiftet 1600. På klingans sidor är graverade bödelns arbetsredskap: galge, stegel och hjul.

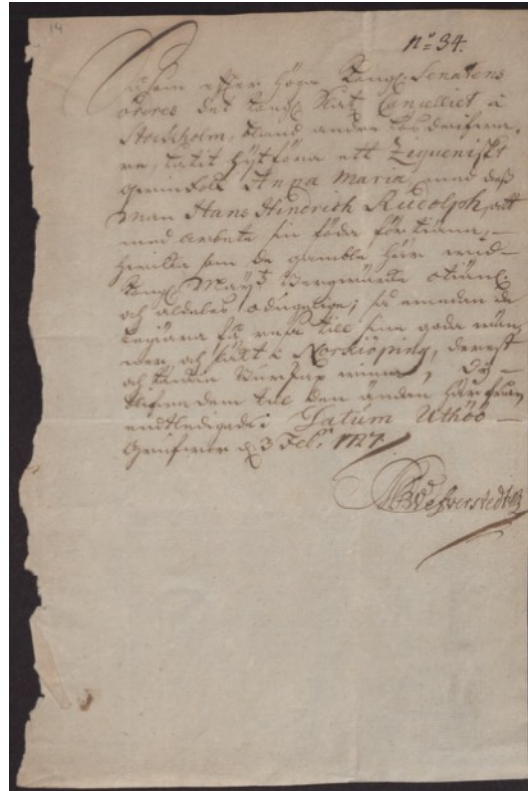
Tidsperiod: 16-1700-tal.

Placering: Nordiska museet.

Sökord: skarprättare, Dalarna

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011013842888/bila-och-svard-innan-giljotinen-anskaffades-utfordes-halshuggning-med-bila>

Fotografi: Sören Hallgren.



Originalpass för "ett Zigeniskt qwinfolk Anna Maria, med dess man Hans Hindrich Rudolph", daterat Utö gruvor den 3 februari 1727. Lagarna i samtiden stadgade att "tartare" och "zigenare" vilka ej kunde landsförvisas skulle som lösdrivare användas vid publika arbeten. Efter att ryssarna 1719 förstört Utö gruvor var rensandet av gruvan ett sådant publikt arbete. Anna Maria och Hans Henrik hade därför förpassats till Utö som lösdrivare för att där genom sitt arbete förtjäna sin föda. De hade dock befunnits för gamla och odugliga för dylikt arbete och begärde att få resa till släkt och vänner i Norrköping där de ville söka burskap. Hans Henrik Rudolfus hade tidigare varit borgare i Alingsås och Vimmerby och kallas i olika källor "tartare" och "zigenare" (se nr 109). Han greps ett par år senare tillsammans med några andra "zigenare" och dömdes till landsförvisning med stöd av gällande lagstiftning. Men Rudolfus kunde uppvisa en handling att han ägde tomt i Vimmerby och undantogs därför från deportationen. Rudolfus avled 1742 i Vists socken i Östergötland.

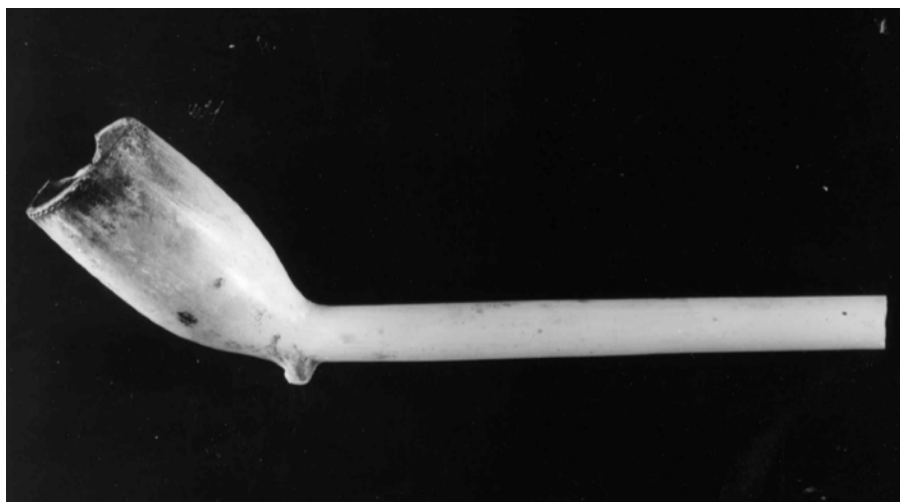
Tidsperiod: 1727.

Placering: Stockholms stadarkiv.

Sökord: tvångsarbete, dokument, Utö, Stockholm, Vimmerby, Hans Henrik Rudolfus, Anna Maria

Källa: https://sok.stadsarkivet.stockholm.se/Bildregistrering/Passregister/redigera.aspx?bild=f1ac2_0014.jpg; Sebastian Casinge, "Sjuttonhundralets deportationer av 'tattare' och 'zigenare'" (i *Drabbrikan* nr 11, s. 18-21, 2019)

Fotografi: Stockholms stadarkiv.



Tobak. Till de många handelsvaror som resande sålt hörde i äldre tid även tobak. Varan var lätt att föra med sig och överallt efterfrågad. Exempelvis uppgav den i litteraturen kände "tartaren" och romaniinformanten Jakob Helsing att han ville livnära sig med tobaksförsäljning, hästhandel och växling när han sökte burskap i Karlshamn 1715 (se nr 158). Även hans svåger, "zigenaren" Peter Nilsson, berättade i samband med att han deporterades från Sverige 1731 att han livnärt sig med att handla med tobak och häktor på sina resor i Sverige och Norge. Både Helsing och Nilsson är förfäder till många av senare tiders resande.

Tidsperiod: 1700-tal.

Sökord: tobak, handel, gårdfarihandel, Jakob Helsing (död ca 1733), Peter Nilsson (ca 1691-1745)

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021027802016/kritpipa>

Fotografi: Sjöhistoriska museum.



Vätteljus från Blekinge. Vätteljus, ”vättarnas ljus”, är egentligen fossiliserade utdöda bläckfiskar (belemniter). En del av de resandes inkomster var i äldre tid baserad på folktro, magiska kurer och spådom. Det finns belägg för att även vätteljus användes i samband med detta. 1734 greps ett ”tartareparti” i Fagerhult i Skåne. Det bestod av två storfamiljer och i förhören uppger de att de inte hade annan försörjning än att med vätteljus och vättesilver kurera folk och boskap. Detta är ett gott exempel på hur minoriteter varit traditionsbärare av inhemsk folktro. Vätteljus förekom enligt Nordiska museet främst i Skåne och både vätteljus och vättesilver kunde under 1800-talet köpas på apotek.

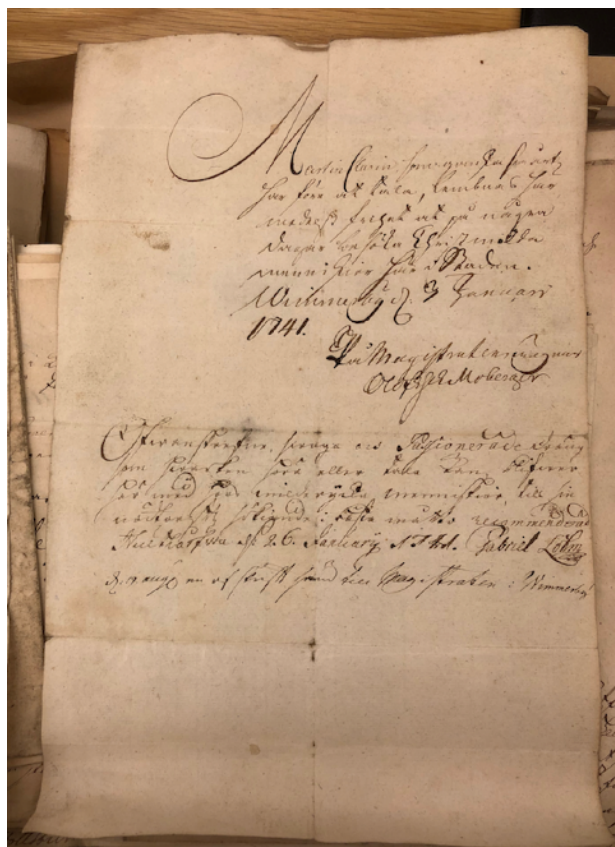
Tidsperiod: 1700-tal.

Placering: Nordiska museet.

Sökord: magi, Skåne, Fagerhult

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011023415338/vatteljus>; http://www.isof.se/download/18.5850f85e15732ead0b3311/1529494918899/Svenska%20landsmål%20och%20Svenskt%20folkliv_1900_b_h69.pdf

Fotografi: Karolina Kristensson.



Tillståndsbevis och pass för Mårten Klarin, den ”swaga och passionerade dräng som hwarken höra eller tala kan”. Attesten är daterad i Vimmerby den 3 januari 1741 och gav Klarin rätt att söka sitt uppehälle hos kristmilda människor i staden. Mårten Klarin var i det närmaste döv och talade ”illa”, vilket var anledningen till att han - mot gällande förordningar - gavs detta tillståndsbevis. Attesten fräntogs honom i samband med att han häktades något år senare. Klarin var son till Kaspar Klarin och slakten är känd som ”zigenare” och ”tartare” från ett flertal källor. Klarin är belagd som dräng åt andra resande och senare som håruppköpare. Han reste i stora delar av landet, exempelvis fick han en son i Södermanland 1745 där han i födelseboken tituleras ”resande mannen”. Han beskrivs i ett signalement vara ”medelmåttlig til wäxten, swartbrun i ansigtet med stort yfwigt hår”.

Tidsperiod:1741.

Placering: Kalmar landskansli, DiC:33, Vadstena landsarkiv.

Sökord: Småland, Vimmerby, håruppköpare, funktionshinder, dokument, Mårten Kasparsson Lind Klarin (f. ca 1715)

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Flaska från Kosta glasbruk, sannolikt tillverkad mellan 1742-46. Bruket grundades 1742 och det är känt att flera personer av resandesläkt tidigt knöts till bruket som kringresande glashandlare. Exempelvis Gert Wennergren, belagd som romanitalande, hörde till de tidiga glasförarna vid bruket (se nr 159). Wennergren reste 1747 med pass från bruket och samma år klagas det i skrivelser över följn av ”tatarer” som reser runt med varor från Kosta. Även den i resandeforskningen bekante Abraham Rolin, som har många ättlingar bland resande, var 1760 glasförare för Kosta.

Tidsperiod: 1740-tal.

Placering: Kulturparken/Smålands museum.

Sökord: glashandel, Kosta bruk, Småland, Gert Henriksson Faltinsson Wennergren (ca 1708-1752), Abraham Kristofersson Rolin (f. ca 1706-d. efter 1762)

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021026706043/flaska>

Fotografi: Kulturparken/Smålands museum.



Anis. Anis användes i äldre tid i matlagning, brödbakning, som medicin och till kryddning av brännvin. Flera belägg finns på att kryddor såldes eller användes som bytesvara på landsbygden av resande kvinnor. Fem exempel: Margareta Larsdotter från Vimmerby greps i Uppland 1702 när hon reste med ett bödelsfölje. Larsdotter berättade att hon sålde band, kryddor och anis samt spådde lycka i gårdar, läste i salt och kurerade förgjord boskap. ”Tartaren” Anna Lisa Timoteusdotters man, Peter Bastian, berättade att han träffat sin hustru i Bohuslän jultiden 1724. Hon hade då rest kring landet med peppar, anis och andra småvaror. Johanna Djupström stod 1809 inför rätta på Värmdö för att ha kurerat en man för frossan med en dryck gjord av medhavda kryddor som hon mortlat. När Djupström mördades 1839 av bondhustru skrev prästen i dödsnotisen att hon var ”af det folk som kallas skojare /zigenare/”. Lumpsamlerskan från Nyfors bruk Sofia Albertina Almin berättade 1832 att hon bytt till sig ett kläde av en bondhustru i utbyte mot kryddor, nålar och silke. Signerskan Ulrika Lundström, systerdotter till Djupström ovan, sa sig i en rättegång 1842 ha velat byta till sig ull mot porslin och kryddor. Handel med kryddor och småkram var inte passberättigande utan skedde vid sidan om glashandel, lumpsamling etc. Det är därför sällan omnämnt i officiella källor, men det har uppenbart varit en sidoinkomst under århundraden och en kvinnligt kodad näring.

Tidsperiod: 16-1800-tal.

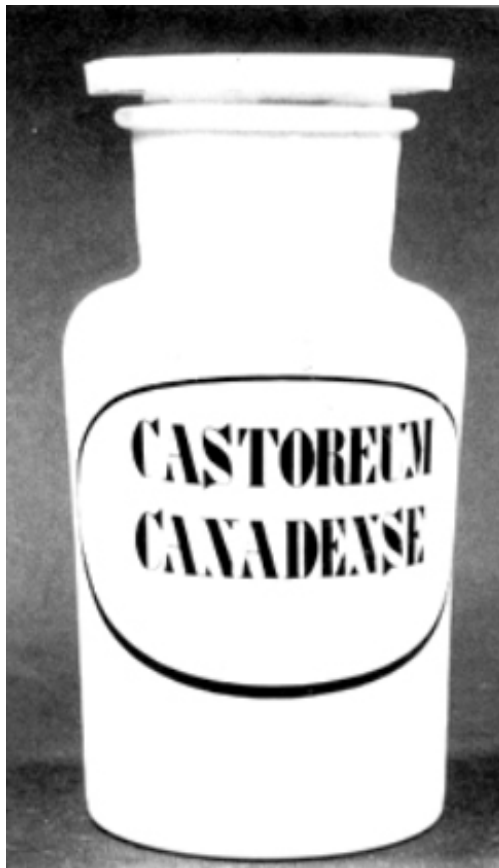
Sökord: handel, kryddor, kvinnohistoria, Anna Lisa Timoteusdotter, Peter Bastian, Margareta Larsdotter, Johanna Sofia Djupström Flinta (1779-1839), Sofia Albertina Almin (1797-död efter 1846), Ulrika Dorotea Lundström (f. 1817-död efter 1890)



Peppar. Handel med kryddor och småkram var inte passberättigande utan skedde vid sidan om glashandel, lumpsamling etc. Det är därför sällan omnämnt i officiella dokument som pass, men förhörspokoll och liknande källor visar att kryddhandel varit en sidoinkomst under århundraden och en kvinnlig sysselsättning. Kryddor hade också den fördelen att vara allmänt efterfrågade och lätta att föra med sig på resor.

Tidsperiod: 16-1800-tal.

Sökord: handel, kryddor, kvinnohistoria



Bävergäll. Från 1700-talets mitt finns belägg för att resande förde med sig bävergäll som de sålde i gårdarna som en form av universalmedicin. Bävergäll köptes på apoteket och var i äldre tid högt värderat för sina påstådda medicinska egenskaper. I de fall som i dagsläget är kända är det främst kvinnor som säljer bävergäll, vilket nog ska ses mot bakgrund av att det i huvudsak var resandekvinnorna som sysslade med kurer, vidskepelse och magi.

Tidsperiod: 1700-tal.

Placering: Örebro läns museum..

Sökord: handel, kvinnoarbete, Margareta Larsdotter, Anna Katarina Falk, Anna Maria Hansdotter

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021026152908/burk>

Fotografi: Örebro läns museum.



Mariebergs porslinsfabrik i Stockholm 1768. Mariebergs bruk startade 1759 och lades ned 1788. Flera kända resande kan knytas till fabriken som porslinsförare, exempelvis "zigenaren" och artillerihantlangaren Peter Detlofsson och "zigenaren" och trumslagaren Hans Henriksson Rumohr Upstedt. Bägge har många ättlingar bland senare tiders resande. Porslin köptes i huvudstaden och handeln gav rätt till inrikes pass; varorna såldes på resor och marknader ute i landet. Hans Henriksson Rumohr Upstedt greps med sin hustru Sibylla Isaksdotter i Uppland 1776 då de befann sig på resa utan porslin; det var en återkommande beskyllning mot resande att de använde sig av glas- och porslinshandeln som en täckmantel för olovlig handel och verksamhet. Målningen är av Jacob Philipp Hackert.

Tidsperiod: 1768.

Sökord: porslinshandel, Mariebergs bruk, Stockholm, Uppland, Peter Detlofsson (1738-1815), Hans Henriksson Rumohr Upstedt (död efter 1780)

Källa: https://sv.wikipedia.org/wiki/Mariebergs_porslinsfabrik#/media/Fil:Jacob_Philipp_Hackert,_Vue_de_Marieberg,_1768.jpg

Fotografi: Wikipedia.



Tallrik från Mariebergs porslinsfabrik. Tallriken är tillverkad 1772, det vill säga vid den tid när Detlofsson och Rumohr Upstedt handlade med brukets varor.

Tidsperiod: 1772.

Placering: Skansen.

Sökord: porslinshandel, Mariebergs bruk, Stockholm

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021027786497/tallrik>

Fotografi: Johanna Krumlide.

Det Porcellains Handlanden, i
 Gustafsbergs Porcellains Bruk, h
 dri Hanssons och Hustru Anna
 Kristina Åmans dotter Beata,
 som föddes här i församlingen
 J. 12. Decemb, andföddes dop och
 kyrkostämman J. 14 ejusdem. Br
 faddrar äro Bonden Anders Jönsson
 i Grönwiken, Bond: Hof Pöppson
 ibid. Fruen Eghel Pöppson i Ån.
 Hustru Karin Jöns i Grönwiken
 Hustru Rachel Jöns ibid. Sigurd
 Eiseleta Ehrsteds dr Br. Gillest
 Amund til Davids af.
 Bräcke J. 14
 Decemb 1788
 Jonas Blom
 P. S. Minist.

Lös dopsedel för porslinshandlaren Fredrik Hansson eller Faltinsson Hartmans och Anna Kristina Åmans dotter Beata, daterad Bräcke den 14 december 1788. Beata föddes den 12 december och döptes två dagar senare, faddrarna var lokala bönder, drängar och pigor. Fadern sägs vara porslinshandlare från Gustafsbergs bruk. Dopsedeln fick föräldrarna i handen när de reste vidare, men har senare samlats in av landskansliet i Gävle. Det är ett konkret exempel på hur det kunde gå till när barn föddes under resa och församlingen ville undvika framtida ansvar och utgifter. De skrev därför inte in barnet i födelseboken utan gav föräldrarna ett löst intyg på att barnet var döpt. Detta fenomen är en av svårigheterna med forskning om resande då det kan bli omöjligt att bevisa släktskap på vanligt vis eftersom källor saknas.

Tidsperiod: 1788.

Placering: Gävleborgs länsstyrelse, landskansliet, DVIII:2, Härnösands landsarkiv.

Sökord: porslinshandel, Jämtland, Bräcke, Gustafsbergs bruk, Fredrik Hansson Faltinsson Hartman, Anna Kristina Åman

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Tekanna av flintgods från Gustafsbergs bruk i Uppland. Vänge stenkärleksfabrik i Uppland startade 1755 och bytte senare namn till Gustafsbergs porslinsbruk. Flera resande var knutna till bruket som porslinsförare, exempelvis ovan nämnde Fredrik Hansson Faltinsson Hartman och Modvig Hartman Gripenfeldt. Trakten kom att bli ett känt tillhåll för resande eftersom flera porslins- och pappersbruk under slutet av 1700-talet och delar av 1800-talet var verksamma i bygden.

Tidsperiod: ca 1790.

Placering: Nordiska museet.

Sökord: handel, porslinshandel, Uppland, Vänge

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011023492771/tekanna>

Fotografi: Ulf Berger.

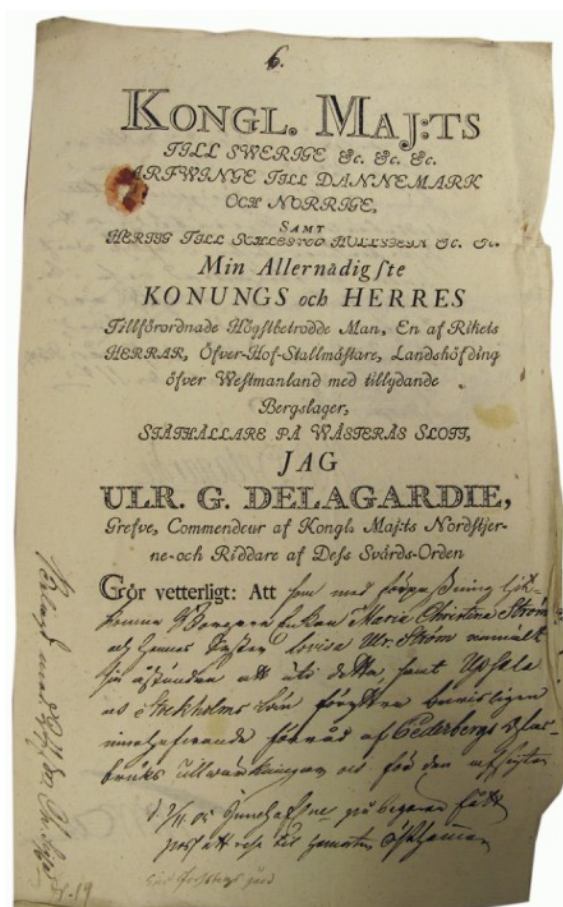


Litografi av Värmlands fältjägarkårs uniform 1794. Värmlands fältjägarkår, de så kallade ”Gröna jägarna”, sattes upp som ett värvat förband 1790. Officeraren Henrik Lilljebjörn (1765-1838) har skrivit om sina minnen av ”skojare” och ”zigenare” vid kåren. Han berättar att det bland manskapet fanns en del ”skojare af äkta zigenarras”. ”Figurer med mörkbrun hy och svarta, blixtrande ögon förekomma ej så sällan, men dessa voro även de mest intelligenta, och sedan de väl voro beklädda och under disciplinens band, kunde man aldrig önska sig bättre folk att kommendera. Bland dem funnos taskspelare, eqvilibrister och konstmakare av allehanda slag, och deras praktik under permissionstiden mellan mötena vill jag ej taga i försvar. Det hände ej så sällan att sådana där kamrater fingo respass till Marstand eller Varberg, men många av dem hördes aldrig något ondt om. Jag påminner mig om en sådan, som hette Lindgren, hvilken redan 1808 blifvit tillfångatagen i Norge, men rymt, förklädd till qvinna, och haft många äfventyr innan han återkom. Karlen hade medalj för tapperhet i fält och var af sitt befäl väl ansedd. Han hade tre söner, som alla voro jägare, och den yngste var till och med vice korpral vid mitt kompani. Det var en mycket vacker karl, men hans kamrater voro ej nöjda med honom samt klagade öfver hans extraktion och förmådde mig slutligen begära hans afskedande. Gubben Lindgren var mycket känd inom officerskåren, och hans norska visor afhöordes med stort nöje.” Den person som åsyftas är Klas Olofsson Lindgren och hans söner. Det är belagt att ett oproportionerligt stort antal resande tjänade vid de ”Gröna jägarna” och antagligen rekryterade man varandra.

Tidsperiod: 1794.

Sökord: Värmland, militär, Klas Olofsson Lindgren (1778-1848)

Källa: <https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47da-e105-a3d9-e040-e00a18064a9>; Henrik Lilljebjörn, *Fortsättning på hågkomster från ungdomen* (1867).



Originalpass för borgaränkan Maria Kristina Ström och hennes syster Lovisa Ulrika Ström, daterad Västerås den 11 maj 1805. Systrarna hade i Västerås visat upp sitt medhavda lager från Cederbergs bruk och beviljades därför pass för att sälja glas i Västerås, Stockholms och Uppsala län. Tack vare de handskrivna påskrifterna kan man följa systrarnas resa: Sala den 16 september, Västerås den 18 sept, Enköping den 26 september, Uppsala fjärding den 28 september, Uppsala den 4 oktober. Notering i marginalen: ”innehavarna på begäran fått pass till hemorten Östhammar 1805 1/11”. Maria Kristina var änka efter glasföraren och smideshandlaren Johan Peter Österman och reste senare med valackaren och porslinshandlaren Karl Fredrik Lundström. System Lovisa Ulrika har många ättlingar bland senare tiders resande.

Tidsperiod: 1805.

Placering: Västmanlands länsstyrelse, landskansliet, EV:1, Uppsala landsarkiv.

Sökord: dokument, glashandel, kvinnoarbete, Cederbergs glasbruk, Östergötland, Västmanland, Maria Kristina Ström, Lovisa Ulrika Ström

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Brännvinsflaska i grönt glas, slipad brännvinsflaska med tulpan- och axmotiv samt dricksglas, samtliga från Cederbergs glasbruk och omkring sekelskiftet 1800. Det var varor som dessa som systrarna Ström och andra resande knutna till bruket sålde på sina resor runtom landet.

Tidsperiod: ca 1800.

Placering: Kulturen i Lund respektive Tekniska museet.

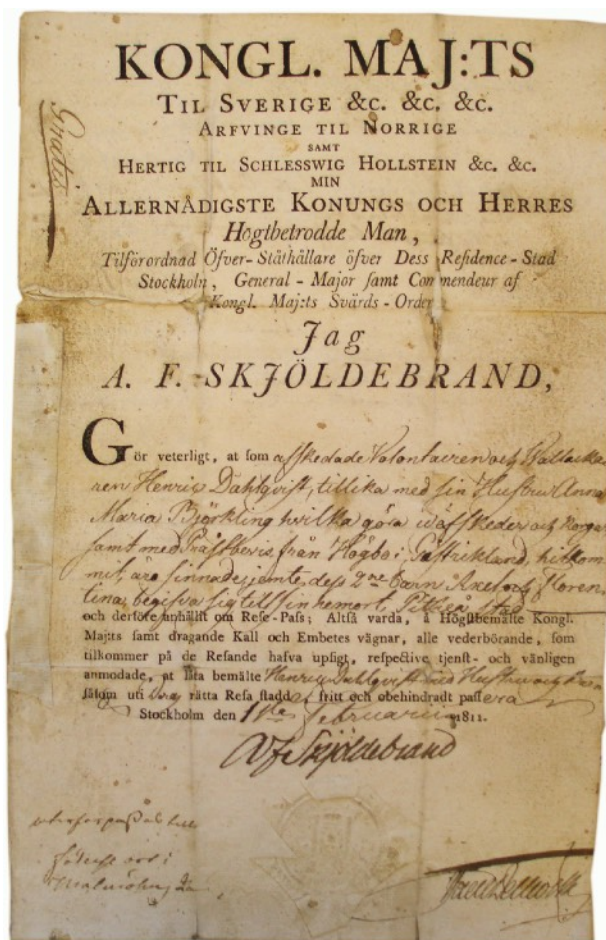
Sökord: glashandel, kvinnoarbete, Cederbergs glasbruk, Östergötland, Väst

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021026367475/dricksglas>, https://www.europeana.eu/portal/sv/record/77/Kulturen_objekt_32123.html?q=who%3A%28Cedersbergs+Glasbruk%29#dcId=1572473635199&p=1;

https://www.europeana.eu/portal/sv/record/77/Kulturen_objekt_32123.html?q=who%3A%28Cedersbergs+Glasbruk%29#dcId=1572473635199&p=1;

https://www.europeana.eu/portal/sv/record/77/Kulturen_objekt_32123.html?q=who%3A%28Cedersbergs+Glasbruk%29#dcId=1572473635199&p=1

Fotografi: Kulturen i Lund respektive Tekniska museet.



Originalpass för avskedade volontären, hästbotaren och valackaren Henrik Dahlqvist, hustrun Anna Maria Björkling och barnen Axel och Florentina. Passet är daterat i Stockholm den 1 februari 1811. Paret sägs göra vävskedar och korgar och kommit från Högbo socken i Gästrikland. De fick nu pass för resa till sin hemort Piteå. Med samtida anteckning att de återförpassats till sin födelseort i Malmöhus län. På parets långa och många resor var ett pass som detta en nödvändighet att bära med sig. Tillverkning av vävskedar och korgar är exempel på slöjd som många resande vid denna tid tillverkade och sålde på sina färder.

Tidsperiod: 1811.

Placering: Gävleborgs länsstyrelse, landsarkivet, DVIII:1, Härnösands landsarkiv.

Sökord: dokument, vävskedar, korgmakeri, Gästrikland, Uppland, Norrbotten, Piteå, Stockholm, Skåne, kvinnoarbete, Henrik Hansson Dahlqvist, Anna Maria Björkling

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Vävsked från Blekinge daterad 1800-1850. Uppgifter om tillverkning och försäljning av vävskedar är återkommande i samband med resande under 1700- och 1800-talet, som i exemplet med paret Dahlqvist ovan. Förmodligen för att vävskedarna var lätta att transportera och efterfrågade på landsbygden samt för att materialet var billigt. Ett annat exempel ges när soldaten vid Hamiltons regemente Staffan Gahm och hans bror trumslagaren Peter Gahm stod inför rätta i Sala 1758. Brödernas hustru och mor tillfrågades: ”hwad orsak och hwilkas lof och tillstånd the haffa at färdas kring landet med sina män”. De svarade: ”at the väl intet hafwa hwarken pass eller tillstånd thertill, utan följer allenast med, at drifwa liten handel med knappar och nållar, jämwäl wäfskiedar, hwilka samma the föregingo sig sielfwa kunna förfärdiga”. Ett senare exempel är artilleristhustrun Sibylla Roos som 1817 fick pass i Göteborg för att resa i Hallands län och sälja vävskedar som hennes man Lars Rosengren tillverkat. Det tycks som det vanligen var kvinnor som skötte försäljningen av vävskedar, möjligen för att även kunderna var kvinnor.

Tidsperiod: 1800-1850.

Placering: Skansen.

Sökord: vävskedar, hantverk, kvinnoarbete, handel

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021027045417/vavsked>

Fotografi: Per Sundell.



Korg i flätad pil (?). Korgar tillverkades och såldes under en lång tidsperiod av resande, bland annat av paret Dahlqvist ovan. I en folkminnesuppteckning efter Fräs Erik Andersson f. 1868 i Boda socken i Dalarna beskrivs den korgflätning som ”tattarna” var kända för: ”De flesta tattare brukade i regel även syssla med korgflätning, uti vilket yrke man kan säga att en del av dem voro rent utav konstförfarna. De flätade en del nyttiga, rätt fina och konstnärligt hopkomna korgar, avsedda för olika slags ändamål, såsom brödkorgar, kalaskrogar och sykorgar m.m. Korgarna voro mestadels flätade av årgamla pil- och videtelningar. Tattarna brukade stanna på ställen der de såg att det fanns tillgång på dylikt korgflätningmaterial och slå sig ned i ängsbackar och på dikesrenar på våren och försommaren. Så snart en korg blev färdig begav sig någon av tattarföljet - vanligen en kvinna - ut i bygden för att avyttra varan, vilken på grund av sin nyttighet och tilltalande konstnärliga utseende snart nog erhöll avnämare. I regel så begärde icke tattarna oskäligt betalt för sina korgarbeten, om man nu tar någon hänsyn till det välgjorda och konstnärliga utförandet, vilket ofta för den i arbetet oinvigde kunde föranleda ett helt studium.”

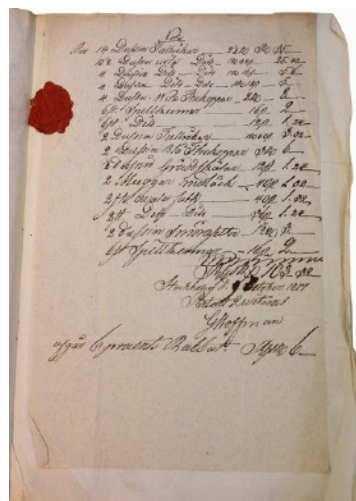
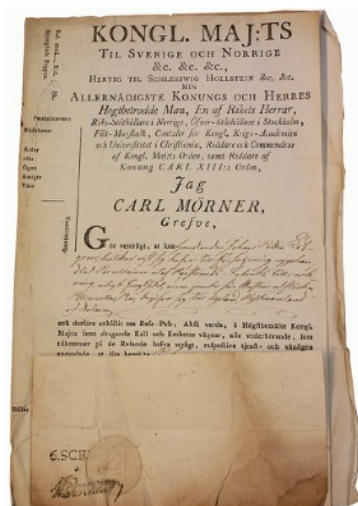
Tidsperiod: 1800-tal.

Placering: Nordiska museet.

Sökord: korgmakeri, hantverk, kvinnoarbete, handel, Dalarna

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011023742525/korg>

Fotografi: Nordiska museet.



Originalpasshandling för porslinshandlaren Johan Peter Löfgren, hans hustru och flickan Petronella daterad Stockholms landskansli 9 oktober 1817. Löfgren hade handlat porslin från Rörstrands bruk och beviljades därför pass för resa i Uppland, Västmanland och Dalarna. Löst bifogad ligger Rörstrands fraktsedel/kvittens för Löfgrens inköp som låg till grund för hans passansökan. Kvittensen är daterad Stockholm den 9 oktober 1817 och bland varorna kan nämnas tallrikar, tekoppar, gräddskålar, muggar och fat. Det sammanlagda värdet var 103 riksdaler 32 skilling och Löfgren beviljades av bruket 6 procents rabatt. Kvittensen låg till grund för passet som samma dag utfärdades i Stockholms landskansli. Många resande var under 1700- och det tidiga 1800-talet verksamma som glas- och porslinsförare, det vill säga kringresande handlare med varor från de svenska bruken. På så vis spreds porslin och glas över landet. Bruken hade rätt att utfärda inrikes pass, vilket var en nödvändighet för att kunna röra sig på landsbygden. Föreliggande passhandling bars av Löfgren och var en förutsättning för att han skulle kunna resa med sin handel. Han bar den på sig till dess den av någon anledning lämnades in till magistraten i Säter i Dalarna. Johan Peter Löfgren (född 1784) var glas- och porslinsförare, hästhandlare och lumpsamlare. Stora delen av sitt liv reste han i Västmanland, Dalarna, Uppland och Gästrikland, men gjorde alltså sina inköp i huvudstaden. Löfgren och hans hustru Britta Katarina Åman var sannolikt farföräldrar till den kände norske resanden ”Stor-Johan” Fredriksen (1850-1946) och anfader till många resande. Även den trettonåriga Petronella Sundberg var av resandesläkt och följde säkerligen med paret Löfgren som tjänstepiga.

Tidsperiod: 1817.

Placering: Sätters rådhusrätt och magistrat, passhandlingar 1784-1877, F14:1, Uppsala landsarkiv.

Sökord: dokument, porslinshandel, Dalarna, Uppland, Västmanland, Stockholm, Johan Peter Löfgren (1784-ca 1849), Britta Katarina Åman (1788-1850), Karolina Petronella Sundberg (1801-1846)

Källa: Sebastian Casinge, ”Karl Johan Algot Löfgren - Stor-Johan - hans ursprung och tid i Sverige” (i *Drabbrikan* nr 7 s. 7-13, 2018)

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Tallrik av vitt flintporcelain från Rörstrands bruk daterad 1810-30. I Johan Peter Löfgrens kvittens ovan från Rörstrands bruk 1817 uppräknas bland annat vita tallrikar, sannolikt av snarlik modell som denna.

Tidsperiod: ca 1817

Placering: Kulturparken/Smålands museum.

Sökord: porslinshandel, Rörstrands bruk, Johan Peter Löfgren (1784-död ca 1849)

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021027409854/tallrik>

Fotografi: Jörgen Ludwigsson.



Ovalt fat av flintporcelain med grön bladbård i relief. Från Rörstrands bruk och daterad 1810-20. I Johan Peter Löfgrens kvittens från Rörstrands bruk 1817 uppräknas fyra ovala tallrikar, sannolikt av snarlik modell som denna.

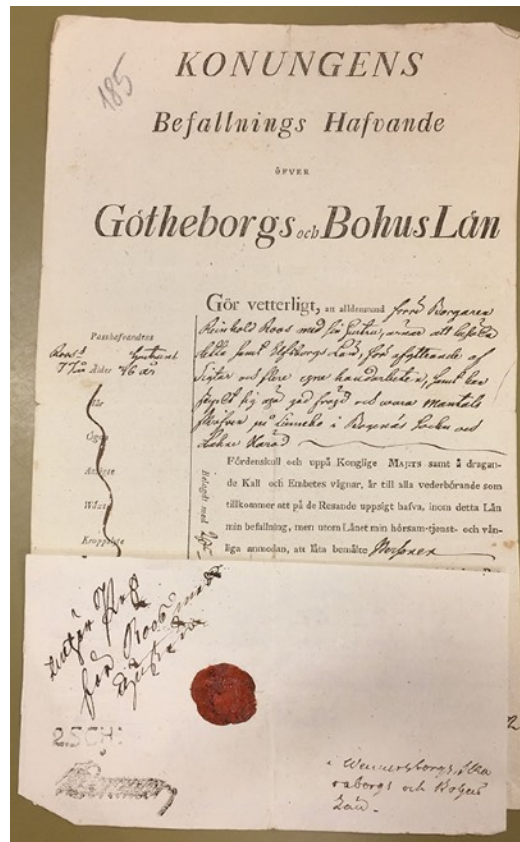
Tidsperiod: ca 1817

Placering: Kulturparken/Smålands museum.

Sökord: porslinshandel, Rörstrands bruk, Johan Peter Löfgren (1784-död ca 1849)

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021027777182/fat>

Fotografi: Kulturparken Småland.



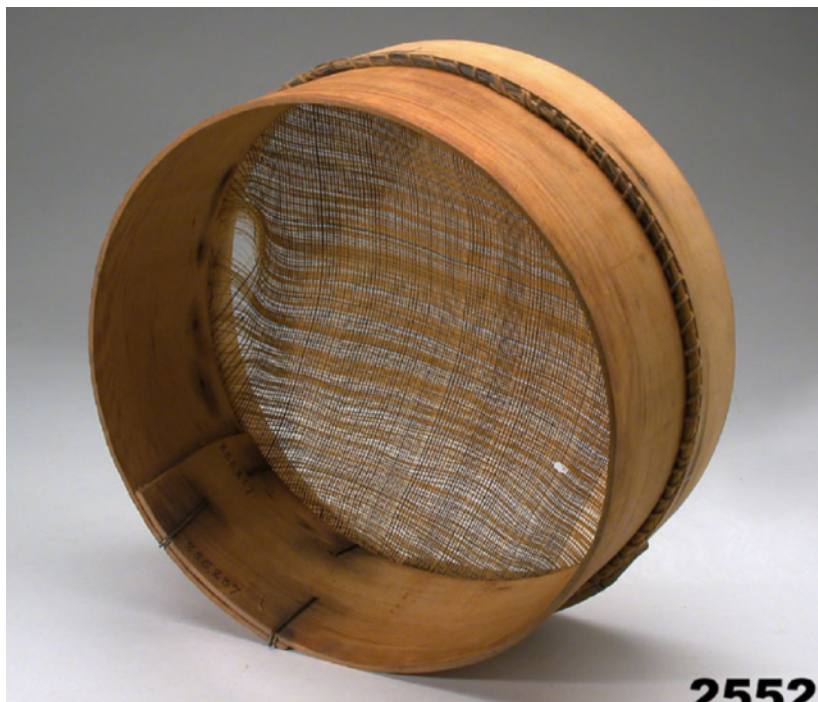
Originalpass för förra borgaren Reinhold Roos och hans hustru Fredrika Klarin. Passet är daterat i Göteborg i april 1823 och paret tilläts resa i Bohusläns och Älvsborgs län för att sälja siktar och andra egna handarbeten. De var vid denna tid skrivna på Linnebo i Bogenäs socken. Passet är påskrivet i Vänersborg i september samma år.

Tidsperiod: 1823.

Placering: Göteborgs landskansli, EXVa:20, Göteborgs landsarkiv.

Sökord: hantverk, handel, siktar, Göteborg, Reinhold Eriksson Roos (1752-1829), Fredrika Klarin (f. 1785)

Footografi: Frantzwagner Sällskapet.



Mjölsikt i trä och tagel. Siktar tillhörde de hantverk som tillverkades av resande, exempelvis Reinhold Ross och Fredrika Klarin i exemplet ovan. Hantverket utövades även av invånarna i resandebyn Snarsmon mot slutet av 1800-talet.

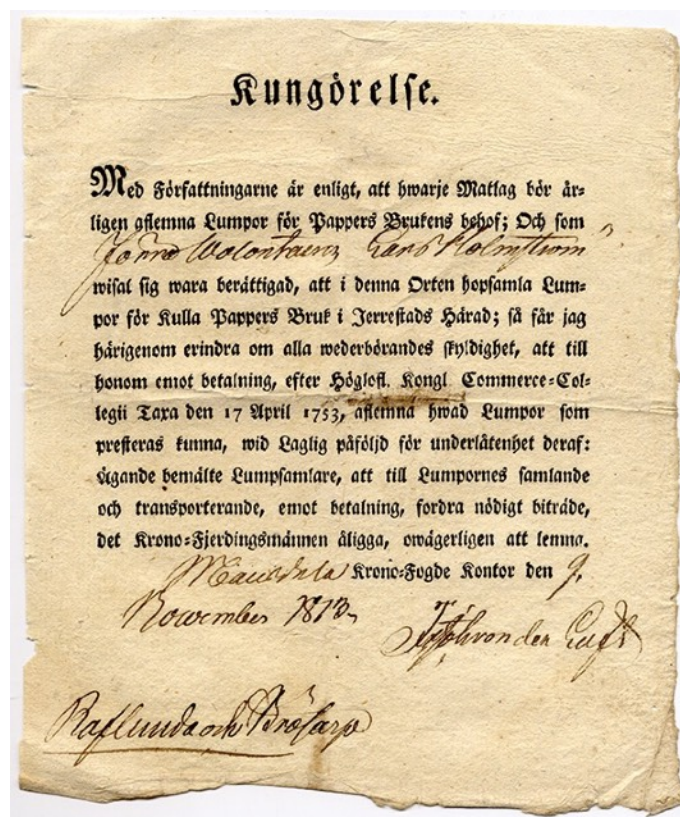
Tidsperiod: 1800-tal.

Placering: Nordiska museet.

Sökord: hantverk, handel, siktar

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011023760362/mjolsikt>; *Snarsmon - resandebyn där vägar möts* (2008).

Fotografi: Nordiska museet.



Delvis förtryckt och för hand ifylld kungörelse för lumpsamlaren Lars Holmström vid Kulla pappersbruk i Jerrestads härad i Skåne. Daterad Mansdala den 9 november 1813. Holmström hade uppvisat bevis att han ägde rätt att samla lumpor och skulle därför av kronobetjänterna få biträde till insamling av lump och lumpens vidare transport. Vid denna tid, när möjligheterna till glas- och porslinshandel försämrades, blev många resande knutna till något av landets många pappersbruk som kringresande lumpsamlare. Bruken var beroende av lump och lumpsamlarna var berättigade till inrikes pass. Detta gav lumpsamlaren rörelsefrihet och möjlighet till ambulerande, men ibland otillåten handel, vid sidan av lumpsamlingen. Lars Holmström (1761-1842), som hade varit volontär i Karlskrona, var son till Andreas Holmström som förekommer i en känd rättegång i Rönneberga 1764 i vilken språket romani nedtecknats (se nr 162). Holmström var i sin tur son till Peter Franswegen, "tartare" och borgare i Falkenberg. Lars Holmströms ättlingar lever kvar i Skåne, men även i Värmland genom sonen Lars som blev stamfar för den stora släkten Qvick. Kungörelser som denna var tänkt att läsas upp från predikstolen, i detta fall i Raflundas och Brösarps kyrka.

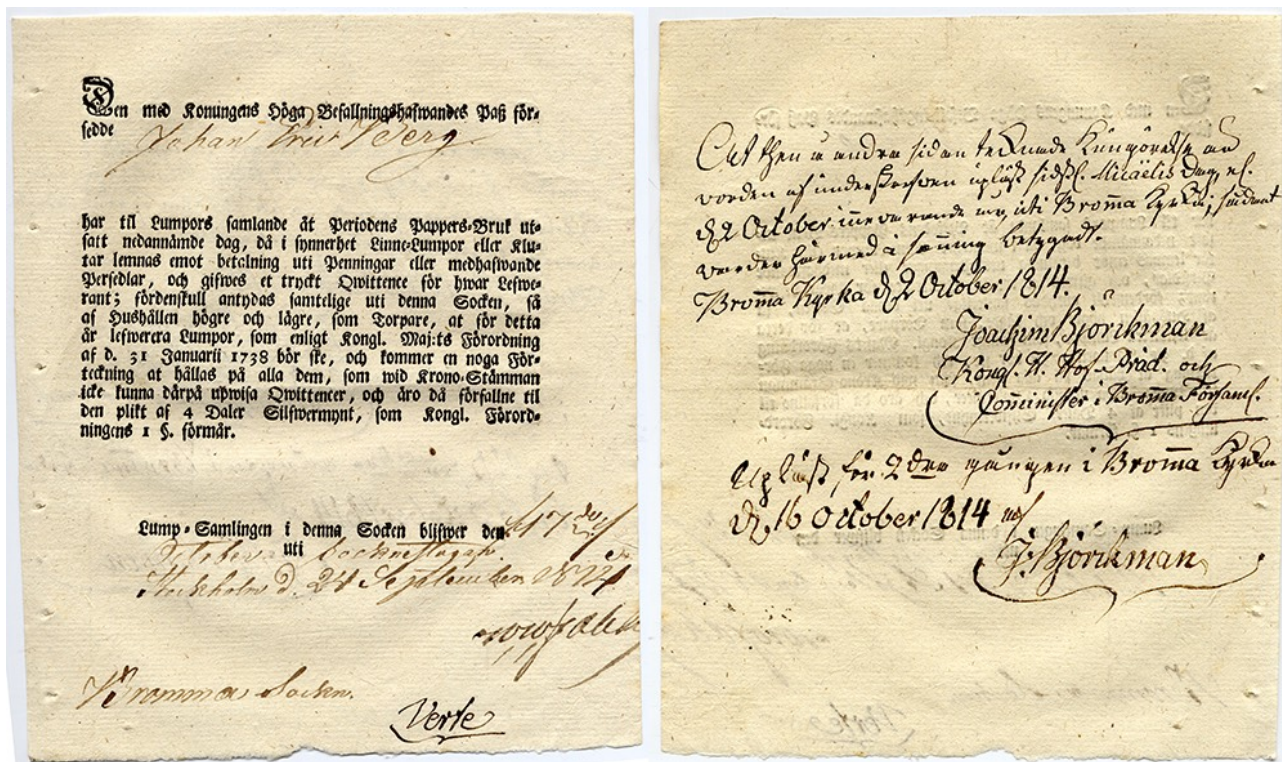
Tidsperiod: 1813.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: lumpsamling, Skåne, Jerrestads bruk, dokument, Lars Holmström (1761-1842)

Källa: Mats Pettersson, "De skånska lumppappersbruken och 1800-talets sociala omvandling", i *Nordisk pappershistorisk tidskrift*, nr 3 2012; http://www.nph.nu/NPHT_3_2012.pdf

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Delvis handskreven kungörelse för den med pass försedde lumpsamlaren Johan Erik Berg från Periodens pappersbruk. Mot betalning samlar och köper Berg lump i Bromma sockenstuga den 17 oktober 1812. Hushåll som efteråt inte kan uppvisa kvittens om levererad lump får plikta enligt gällande förordning om lumpsamling. Johan Erik Berg och hans hustru Katarina Friström var av resandesläkter och vid denna tid skrivna vid Periodens pappersbruk i Nyköping. Berg var förutom lumpsamlare även artillerist, kammakare och hästhandlare. Han återfinns senare som lumpsamlare både för Grycksbo och Lingonbacka pappersbruk. Hans hustru var halvsyster till Västerbottens skarprättare Peter Friström.

Tidsperiod: 1814.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: lumpsamling, Nyköping, Periodens bruk, dokument, Johan Erik Berg (född enligt uppgift i Finland 1763), Katarina Friström (1756-1845), Bromma, Stockholm

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Prov på olika klasser av lump från Tumba pappersbruk i Stockholm. Den insamlade lumpen som levererades till bruken av lumpsamlarna sorterades i olika klasser och hade olika värde. ”Vit linnelump var mest eftertraktad eftersom det gav det finaste skrivpappret.”

Tidsperiod: 1800-tal.

Placering: Tekniska museet.

Sökord: lumpsamling, Stockholm, Tumba pappersbruk

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021026344884/lump-prov>

Fotografi: Tekniska museet.



Glasflaska med arsenik. Arsenik användes i äldre tid som medicin, mot skadedjur men också för mera ljusskygga verksamheter. Det gick även under namn av ”merkurium” och ”lite vitt”. Resande använde sig av arsenik som en handelsvara, men även för den egna hästhandeln. En häst som ges arsenik lär blir yster och livlig samt få blankare päls, vilket gör att hästen verkar yngre än den är. Detta var i äldre tid ett välkänt ”hästskojarknep”. Arsenik användes vid bruken i glasframställning och eftersom resande var verksamma som glasförare hade de länge god tillgång till giftet.

Tidsperiod: 17-1800-tal.

Placering: Enköpings museum.

Sökord: handel, hästhandel

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021026257613/burk>

Fotografi: Enköpings museum.



Nålar. Till de bruksföremål som behövdes på landsbygden men inte alltid fanns att tillgå hörde nålar. Nålar var behändiga att resa med och en tacksam handels- och bytesvara för resande. Det finns många belägg från 17- och 1800-talet för att i synnerhet resandekvinnor reste med nålar. Det ska förstås inte betraktas som ett yrke i sig, utan som en av flera inkomstkällor. Exempelvis förhördes ett resandefölje i Mariestad 1768 där Gunilla Persdotter berättade att de rest med glas från Finland med postjakt till Grisslehamn. När de sålt av sitt glas hade de köpt nålar med mera i Stockholm för att sälja på sin fortsatta resa till Limmareds glasbruk. 1834 förtecknades de varor som Karl Fredrik Bärn Rosenkvist och Sofia Segerblad reste med, bland dessa 10 1/2 brev knappnålar. Eftersom förteckningen även upptar nålformar så är det troligt att paret tillverkade nålarna själva.

Tidsperiod: 17-1800-tal.

Placering: Nordiska museet.

Sökord: hantverk, metallarbete, handelsvara, kvinnohistoria, Gunilla Persdotter (ca 1716-1773), Karl Fredrik Bärn Rosenkvist (1801-1869), Sofia Segerblad (1809-1864)

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011023324444/knappnal>

Fotografi: Mats Landin.



Tennknappar. Ända från äldsta tider är yrkesbeteckningar som häktmakare och klensmed vanliga bland resandes förfäder. Med detta avsågs att man tillverkade mindre metallarbeten som gick att kombinera med ett liv på resa. I förhöret 1834 med Karl Fredrik Bärn Rosenkvist i exemplet ovan framgår att han gjöt tennknappar, ett exempel på småhantverk i metall.

Tidsperiod: 1800-talets första hälft.

Placering: Vänersborgs museum.

Sökord: hantverk, metallarbete, handelsvara, Karl Fredrik Bärn Rosenkvist (1801-1869)

Källa: <https://digitaltmuseum.org/021025521948/knapp>

Fotografi: Vänersborgs museum.



Hornkammar. ”Kammakare” är under 1800-talet en vanligt förekommande yrkestitel på resande i passen. Det ska oftast förstås som att kammakeriet var en av flera inkomstkällor - kammarna i horn kunde ju både tillverkas och säljas på resa, vilket ovanstående belägg rörande Karl Fredrik Bärn Rosenkvist understryker.

Tidsperiod: 1800-talet

Placering: Vänersborgs museum.

Sökord: hantverk, hornarbet, kammakeri

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011025136759/hornkam>

Fotografi: Vänersborgs museum.



Valackar- eller djurläkarpung från Jönköpings län, Småland. Alltsedan äldsta tider till sekelskiftet 1900 har valackning, det vill säga kastrering av hingstar, varit en viktig inkomstkälla för resande i Sverige. Kunskapen om hur man bäst kastrerar en häst var viktig då ett misslyckat ingrepp riskerade såväl djurets som valackarens liv, liksom ägarens pengar. Samtidigt var hantverket omgivet av tabuföreställningar, vilket lämnade en ekonomisk nisch för resande som byggde upp stort kunnande på området. Under 1800-talet, när många andra försörjningskällor blockerats för resande, är det få av männen som inte i någon utsträckning valackade. Denna pung innehåller de enkla redskap som lätt kunde medföras på resa och som behövdes vid ingreppet.

Tidsperiod: 1800-tal.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: hantverk, hästar, valackning, Småland

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Kastreringskniv. Knivar som denna användes av kringresande hingstkastrerare, så kallade valackare. Valackning var länge i stora delar av landet omgärdat av tabuföreställningar och förmodligen utövade majoriteten av de resandemän som levde under 1800-talet näringsfånget. Samtidigt som det var lågstatus var det ett avancerat hantverk och nödvändigt på landsbygden. Det rörde en av de mest värdefulla ägodelarna som lantbon ägde och var central för landsbygdens ekonomi: hästen. Kniven har enligt uppgift tillhört Johan Henrik Karlsson (1818-1874), kallad "Svartekålle Hendrik" och hemmahörande i Byarum, mellan Jönköping och Vaggeryd. De resande i trakten kallades "Byarumstättarna". Eventuellt är kniven tillverkad av Karlsson själv.

Tidsperiod: ca 1850.

Placering: Bohusläns museum.

Sökord: hantverk, hästar, valackning, Småland, Byarum, Johan Henrik Karlsson (1818-1874)

Källor: <https://digitaltmuseum.se/021026296115/kniv>

Fotografi: Bohusläns museum.



Det så kallade "Tattartäcket" från Undrom, Rödön, Jämtland. Finvävstället hade innan det lämnades in legat på en höskulle och - enligt accessionskatalogen - kallats för "tattartäcket" eftersom "sådana hade väl fått begagna det". I vävens mönster syns hästar, fåglar, lövträd och kors. "Täcket har i början och slutet en rad smala bårder med bl.a. åttafläta, fjäll och tandsnitt. Upptill finns en bård med hästar, ursprungligen fyra på varje sida. Hästarna har böjda halsar och svansar uppdelade i tre rader. Därefter följer tre rader med oktogoner. Sannolikt har det på vardera våden varit två oktogoner i bredd. Den övre och undre raden innehåller träd med hängande löv och överst små fåglar. Mittradens oktogoner innehåller träd med tre frukter uppdelade i fyrkanter som ett slags granatäpplen. På varje sida tre fåglar med rikt utformade stjärtar." Täcket, som mäter 167 x 80 cm, skänktes till Jamtli någon gång mellan åren 1908-12 (källa: Bengt Nordqvist, Jamtli).

Tidsperiod: 1800-tal?

Placering: Jamtli.

Sökord: hantverk, textil, Jämtland, Undrom

Källor: <http://www.solveigs-vantar.se/vantar/undrom-1/> ; <https://minnen.se/tema/platser/7473>

Fotografi: Jamtli respektive Solveig Larsson.



”Tattarpiska” från Uppland. Piska av brunt läder med metalltyngd i skaftet. Piskor som denna kunde användas som vapen i och med att en tyngd, vanligtvis av bly, var insydd i skaftet. Då piskan givetvis kunde användas såväl för hästen som i slagsmål passerade piskan i en tid när värjor och sablar blivit ovanliga. Även om vapnet givetvis kunde brukas av vem som helst var de vanliga bland resande och kom att associeras med ”tattare” och ”skojare”. De kallas därför ofta ”tattar-” eller ”skojarpiska”. Denna piskas äldre historia är oklar, men den inköptes av Upplandsmuseet 1937 ur ett sterbhus i Alunda, en trakt där många resande rört sig. Den skrevs då in med benämningen ”Tattarpiska” och är ett exempel på hur piskor av denna typ förknippats med resande.

Tidsperiod: 1800-tal.

Placering: Upplandsmuseet.

Sökord: hantverk, vapen, Uppland, Alunda

Källor: <https://digitaltmuseum.se/011023863180/piska>

Fotografi: Upplandsmuseet.



”Skojarpiska” från Västergötland (VM08534). Enkel käpp i trä med blyklump i änden.

Tidsperiod: 1800-tal.

Placering: Vänersborgs museum.

Sökord: hantverk, vapen, Västergötland

Källor: <https://digitaltmuseum.se/011023863180/piska>

Fotografi: Vänersborgs museum.



Trähäst från Hälsingland. Enligt museets katalogisering troligen skuren av "Skarpen", "en tattare, som gjorde leksaker på 1870- 80-talen".

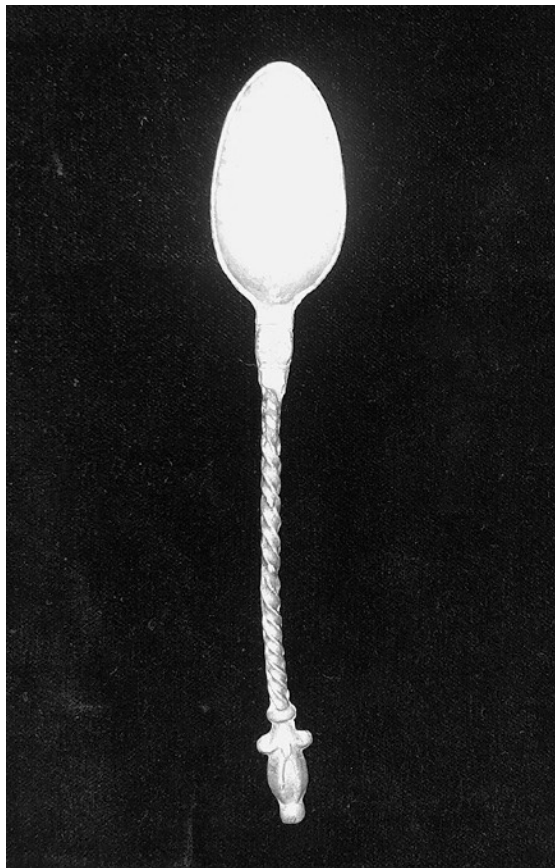
Tidsperiod: 1870-tal?

Placering: Hälsinglands museum.

Sökord: hantverk, Hälsingland, "Skarpen" (ej identifierad)

Källor: <https://digitaltmuseum.se/021027752417/leksak>

Fotografi: Hälsinglands museum.



Tennsked från Skåne. Har enligt muntlig tradition bland ättlingar tillverkats och ägts av Olaus Brolin och ärvt inom familjen. Olaus Brolin var valackare, hästhandlare, smed, skrothandlare och musiker.

Tidsperiod: 1800-tal.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: hantverk, metallarbete, Skåne, Olaus Brolin (1867-1942)

Fotograf: Frantzwagner Sällskapet.



Tre mässingskåsar, invändigt förtenta. Enligt muntlig information från man av resandesläkt född 1929 skänkt till honom av en äldre släkting född 1891. Kåsorna hade tillverkats av gemensamma släktingar av resandesläkten Karlsson som under 1800-talet levde och reste i Dalarna, Västmanland och Uppland och bl.a. sysslade med kopparslageri och förtening.

Tidsperiod: 1800-talets andra hälft?

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: hantverk, metallarbete, förtening, Uppland, Västmanland, Dalarna

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Snusdosa i koppar med graverad dekor och texten: "Nackepa" - "snus" på romani. Snusdosan är funnen på vinden i en gammal lada i Bohuslän och förvärvad av Frantzwagner Sällskapet 2019.

Tidsperiod: ca 1900.

Placering: Frantzwagner Sällskapet.

Sökord: hantverk, metallarbete, Bohuslän

Källa: "Historiska föremål" i *Drabbrikan* nr 9, s. 2 (2019).

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Brödnagg. Stålträdsarbete tillverkad av resande. Stålträdsarbete var vanligt förekommande bland resande då råvaran var billig och lätt och föremålen kunde tillverkas på resa. Den ofta använda beteckningen ”luffarslöjd” har anonymiserat detta hantverk och dess utövare, vilket etnologen Charlotte Hyltén-Cavallius noterat i ”Att göra en nation”. Flera exempel på stålträdsarbeten finns utställda i Bohusläns museums utställning om resande.

Tidsperiod: omkring sekelskiftet 1900?

Placering: Bohusläns museum.

Sökord: hantverk, metallarbete, stålträdsarbete, Bohuslän

Källa: http://www.konsthantverkisverige.se/1/pdf/konsthantverk-i-sverige-del-1_02.pdf

Fotografi: Charlotte Hyltén-Cavallius.



”Vandringsfolk” i Bohuslän. De avbildade på glasnegativet är Frans Oskar Rosenkvist Magnusson, Adel Rosenkvist Magnusson, den sistnämndes hustru Charlotte och fem av deras nio barn. Uppenbarligen är fotografiet taget på vandring och man kan notera att familjen medförde både hund och en ”barnvagn” till spädbarnet. ”Vandringsfolk” är en till synes neutral beteckning men har använts om och som självbenämning av resandesläkter åtminstone sedan 1600-talet. Fotograferat av bondsonen och amatörfotografen Johan Johansson. Skänkt till Bohusläns museum av Kville hembygdsförening. Jämför nr 167.

Tidsperiod: ca 1919.

Placering: Bohusläns museum.

Sökord: Bohuslän, Kville, Frans Oskar Rosenkvist Magnusson, Adel Rosenkvist Magnusson, Charlotte Rosenkvist

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011014346875/vandringsfolk-i-bohuslan>

Fotografi: Johan Johansson.



Kniv. Bohusläns museum beskriver föremålet: ”Kniven har tillhört resandefamiljen på Mon, Augusta och Karl-Albin Rosengren med sina barn. Karl-Albin var bl.a. plåt-och silverhantverkare. Augusta sålde bl.a. varor som Karl-Albin tillverkat och samlade lump och tagel som såldes vidare. Hon gick till fots på sina handelsresor. Hennes område sträckte sig från torpstället på Mon i Bullaren till Skee och Strömstad. 1913 fick Karl-Albin tjänst som järnvägstjänsteman i Varp och familjen flyttade dit.”

Tidsperiod: omkring 1900.

Placering: Bohusläns museum/privat ägo (se kommentar Digitalt museum).

Sökord: Bohuslän, metallarbete, gårdfarihandel, hantverk, Karl-Albin Rosengren, Augusta Rosengren, Bullaren

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011014289171/kniv-som-tillhort-augusta-och-karl-albin-rosengren-pa-mon-foto-kristina>

Fotografi: Kristina Lindholm.



Brosch/ringspänne i silver. Bohusläns museum beskriver föremålet: ”Broschen/ringspännet är tillverkad av Karl-Albin Rosengren på Mon. Hans fru Augusta brukade sälja sådana här broscher på sina vandringar. Motsvarande brosch brukade tidigare också användas av resandekvinnor, bl.a. för att känna igen varandra på marknader mm. Den här broschen fick dottern på gården Elsängen, den då 18-åriga Ingrid Andersson, som tack för hjälpen när hon 1911 körde ett lass möbler från möbelhandeln i Strömstad till familjen Rosengrens torpställe i Mon i Bullaren. Torpet låg nära landsvägen mellan Bullaren och Strömstad strax öster om den ökända backen Ejde bratta.” En inventering som genomförts av Skee hembygdsförening har lokaliserat nio stycken broscher vilka sannolikt har sålts av Augusta på hennes handelsturer.

Tidsperiod: 1911.

Placering: Bohusläns museum/privat ägo (se kommentar Digitalt museum).

Sökord: Bohuslän, kvinnoarbete, metallarbete, gårdfarihandel, hantverk, Karl-Albin Rosengren, Augusta Rosengren, Bullaren

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011014289168/broschen-ringspannet-ar-tillverkad-av-karl-albin-rosengren-pa-mon-hans>

Fotografi: Kristina Lindholm.



Konstapel Carl Brings samling av vapen fråntagna halländska resande. I en tidningsartikel i Dagens Nyheter 1928 beskrivs och avbildas Brings samling i hans tjänsterum i Laholm. Hallands län sägs "vara ett tillhåll för tattare, och för några tiotal år sedan var Halland tattarsläkternas stamtillhåll". Nu håller dock polismyndigheterna strängt efter "det mörkhylda vandringsfolket" som nu betydligt minskat. Brings samling beskrivs som "en arsenal från fordomsdåligt tattarlivet i Halland, omfattande en större samling revolverar, större och mindre pistoler, boxhandskar, blydaggar, dolkar, slidknivar, kortskaftade knutpiskor, läderbatonger med blykula i ändan samt andra tillhyggen och anfallsvapen." Många av vapnen hade fråntagits "tattare" i samband med marknader i Laholm. Vad som hände med Brings samling är oklart, men det är mycket möjligt att åtminstone delar av den är bevarad i i Hallands konst- och kulturhistoriska museum (se följande poster).

Tidsperiod:1928.

Sökord: hantverk, vapen, Halland, Laholm

Källa: <https://arkivet.dn.se/tidning/1928-12-11/339/11?searchTerm=tattare+vapen+halland>



Blydaggars från Halland. Enligt katalogiseringen av Hallands kulturhistoriska museum beslagtagna i samband med ett mord 1891 i Grimeton, Torstorp, Halland. Några uppgifter om ett mord vid den aktuella tiden har inte kunnat återfinnas, däremot skedde i april ett omtalat slagsmål mellan resande då en man av släkten Kindberg blev synnerligen grovt misshandlad men mot all förmodan överlevde. Sannolikt beslagtogs vapnen i samband med denna händelse. Blydaggars användes av många resande vid denna tid, inte minst i Halland.

Tidsperiod: 1891.

Placering: Hallands kulturhistoriska museum.

Sökord: hantverk, Halland, vapen

Källa: https://digitaltmuseum.se/011024192196/blydagg-piska?fbclid=IwAR0CnQmXE15V9iBkcrzq-uNLtE_Er3aZe4hN_83S1tsX11FMfQfu_LjcHOg ; Norra Skåne, den 11/4 1891, s. 2.

Fotografi: Hallands kulturhistoriska museum.



Blypiska eller blydagg från Halland. Allmogevapen i läder med stor blytyngd i skaftet. Enligt katalogisering fråntagen en ”tattare” i Steninge, Halland, 1902. Blypiskan härrör sannolikt ur poliskonstapel Carl Brings samling av ”tattarvapen” som beskrivs i *Dagens nyheter* den 11 december 1928. ”Till denna vapensamling ha nästan de flesta av de mest beryktade och fruktade tattarveteranerna fått lämna bidrag”. I artikeln avbildas Brings kontor i Laholm med en mängd vapen hängande på väggarna (se nr 51).

Tidsperiod: 1902.

Placering: Hallands konstmuseum.

Sökord: hantverk, Halland, vapen

Källa: https://digitaltmuseum.se/011024192196/blydagg-piska?fbclid=IwAR0CnQmXE15V9iBkerzq-uNLtE_Er3aZe4hN_83S1tsX11FMfQfu_LjcHOg ;

Fotografi: Hallands konstmuseum.



Blypiska från Halland. Blypiskan härrör sannolikt ur poliskonstapel Carl Brings samling av ”tattarvapen” - ”en arsenal från det fordomsfylla tattarlifvet i Halland” - som beskrivs i *Dagens nyheter* den 11 december 1928.

Tidsperiod: ca 1900.

Placering: Hallands konstmuseum.

Sökord: hantverk, Halland, vapen

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021026589486/piska>

Fotografi: Hallands konstmuseum.

”Skojareringar.” Omtalas i ett protokoll från Gästrikland 1911 i samband med en resande av släkten Meijer. Exakt vad som avses förklaras inte, men det tycks röra sig om ringar med någon slags skärfunktion. Begreppet behövde uppenbarligen ingen närmare förklaring i samtiden. Efter att hästhandlare Meijer avled i Stora Tuna 1937 skrev *Dagens Nyheter* om händelsen och titulerar Meijer som ”tattarhövding”.

Tidsperiod: 18-1900-tal.

Sökord: Gästrikland, Stora Tuna, Dalarna metallhantverk, Fredrik Gustaf Emanuel Meijer (1884-1937)

Källa: *Dagens Nyheter* den 3 januari 1938, Gävleborgs västra tingslags domsaga AIb:9 den 5 maj 1911.



Fotografi av resandefamilj i Bohuslän 1923. Med texten: ”Resande som logera här den 25-26 maj 1923. Sanders [Sanders?] Fia med barn”. Fotografiet är taget av Johan Johansson i Kville.

Tidsperiod: 1923.

Placering: Bohusläns museum.

Sökord: Bohuslän, Kville

Källa: <https://digitaltmuseum.se/011014348315/resandefamilj-1923>; *Snarsmon - resandebyn där vägar möts* (2008), s. 72.

Fotografi: Johan Johansson.



Fotografi av resandefamiljen Wiberg boende i Billsåsen i Oviken socken i Jämtland. Mannen drar en dragkärra, förmodligen lastad med personliga tillhörigheter och varor för gårdfarihandel. Text från Jamtli: ”Fr v: Nils Wiberg, Karl Oskar Gottfrid Johansson (1890-08-16) och hans hustru Sofia Alexina Wiberg (1899-02-15) med dottern Hilda Alexina (1927-04-22). Karl Oskar Gottfrid kallades för ’Snus-Oskar’ och paret var tattare. Kvinnan hörde till en släkt som kom till Jämtland från Dalarna. Flera familjer bodde i Billsåsen i dåliga hus och området kallades av ortsbefolkningen för ’Tattarbacken’. År 1922 beslutade fattigvårdsstyrelsen i Myssjö att bli av med tattarna och man köpte in en fastighet i Stora Tuna dit familjerna fick flytta. Karl Oskar och Sofia flyttade dit år 1932. Senare återvände några familjer till Ovikens socken.”

Tidsperiod: ca 1928-30.

Placering: Jamtli.

Sökord: Jämtland, Oviken, handel, gårdfarihandel, fotografi

Källa: <http://bildarkivet.jamtli.com/bild.aspx?nyckelord=tattare&page=1&rader=3&Kolumner=5&numinset=2&FotoId=126>; <http://susanneshistoria.123minsida.se/345645513>; *Spår av romer och resande - i Jämtland och Härjedalen* (2017).

Fotografi: Per Joel Jönsson.



Fotografi av resandefamiljen Wiberg taget hemma hos fotografen Per Joel Jönsson, sannolikt i samband med gårdfarihandel.

Tidsperiod: ca 1928-30.

Placering: Jamtli.

Sökord: Jämtland, Oviken, handel, gårdfarihandel, fotografi

Källa: <http://bildarkivet.jamtli.com/bild.aspx?nyckelord=tattare&page=1&rader=3&Kolumner=5&numinset=1&FotoId=124>; <http://susanneshistoria.123minsida.se/345645513> *Spår av romer och resande - i Jämtland och Härjedalen* (2017).

Fotografi: Per Joel Jönsson.



Fotografi av resandefamiljen Wiberg taget av fotografen Per Joel Jönsson, sannolikt i samband med gårdfarihandel. Text från Jamtli: ”Många tattare har fått tak över huvudet hemma hos uppgiftslämnaren Maria Sundberg i Kvissle.”

Tidsperiod: ca 1928-30.

Placering: Jamtli.

Sökord: Jämtland, Oviken, handel, gårdfarihandel, fotografi

Källa: <http://bildarkivet.jamtli.com/bild.aspx?nyckelord=tattare&page=1&rader=3&Kolumner=5&numinset=0&FotoId=125>; <http://susanneshistoria.123minsida.se/345645513>; *Spår av romer och resande - i Jämtland och Härjedalen* (2017).

Fotografi: Per Joel Jönsson.



Lerkärshandlaren Karl Fredrik Ferdinand Gustafsson och Maria Karlsson Johansson Verner på handelsresa. Fotografiet är taget ca 100 meter öster om Tomarps kyrka i Skåne den 23 oktober 1935. Fotografiet ingår i Malmöpolisens "Underökning ang. tattare" 1935 som levererades i kopia till Socialstyrelsen och var en starkt bidragande orsak till Socialstyrelsens landsomfattande så kallade "tattarinventering" 1943-44.

Tidsperiod: 1935.

Placering: Socialdepartementets arkiv, Konseljakt den 25 september 1942 nr 101, Riksarkivet.

Sökord: handel, gårdfarihandel, lerkärshandel, Skåne, Tomarp, Karl Fredrik Ferdinand Gustafsson, Maria Karlsson Johansson Verner, fotografi

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Lerkärleshandlaren Karl Fredrik Ferdinand Gustafsson och Maria Karlsson Johansson Verner på handelsresa. Se föregående post.

Tidsperiod: 1935.

Placering: Socialdepartementets arkiv, Konseljakt den 25 september 1942 nr 101, Riksarkivet.

Sökord: handel, gårdfarihandel, lerkärleshandel, Skåne, Tomarp, Karl Fredrik Ferdinand Gustafsson, Maria Karlsson Johansson Verner, fotografi

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Fotografi av förtennarna Jonas Eriksson, Frans Vestman Faltin och dennes far Oskar Vestman Faltin. Fotografiet sannolikt taget i Renholmen, Byske socken, där familjen var bofasta. Männerna är av norrländska resandesläkter och poserar med sina arbeten: kittlar, hinkar, kaffepannor, grytor m.m. De utför sitt arbete vid en sjö, vilket var det vanliga tillvägagångssättet för att ha tillgång till kylning. Förtennung var ett viktigt arbete i det gamla bondesamhället för att förhindra kopparförgiftning. Resande har varit kända som förtennare och utfört hantverket sedan äldsta tider. En äldre man av resandesläkt har berättat för projektansvarige att när han var barn på Värmdö omkring 1940 och äldre släktingar kom till trakten för att förtenna fick han springa runt i gårdarna och göra reklam för ”de styva förtennarna från Västerås” som slagit läger vid sjön. Han fick sedan samla allt koppar i gårdarna som behövde förtennas och gå till släktingarna vid sjön (som för övrigt inte var från Västerås). Att kunna utföra en tunn och vacker förtennung var en konst och det var en stolthet att inte vara en ”blylödare”. Ytterligare två fotografier tagna av Fahlgren av de resande på Renholmen finns i Västerbottens museums samlingar (Vbm J 3177 och Vbm J 3178).

Tidsperiod: sannolikt 1915-30.

Placering: Västerbottens museum Vbm J 2829.

Sökord: hantverk, metallarbete, förtennung, Västerbotten, Skellefteå, Byske, Renholmen

Källa: korrespondens med Sofia Breimo, Västerbottens museum; muntlig information.

Fotografi: Herman Fahlgren.



Fotografi av förtennaren "Stor-Johan" i Hälsingland. Han är enligt uppgift identisk med förtennaren Johan Åsberg (1861-1940), son till Johan August Åsberg och Hedda Kristina Bodin (kallad "Lång-Stina") vilka var av norrländska resandesläkter. På fotografiet syns Åsberg i arbete, vid hans sida blänker förtennade bunkar och kastruller.

Tidsperiod: 1920-tal?

Placering: Romska kulturcentret i Malmö.

Sökord: hantverk, metallarbete, förtenning, Hälsingland, Per Johan Åsberg (1861-1940)

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021018325031/pa-bilden-syns-stor-johan-fortennare-och-kopparslagare-enligt-per-asplunds>; Per Asplund, "Stor-Johan - den sista landsvägsriddaren", i *Hälsingerunor* 1954.

Fotografi: Per Persson.



Fotografi av förtennaren "Stor-Johan" i Hälsingland. På fotografiet syns Åsberg med sin dragkärra på vilken han förvarade sina verktyg. Ytterligare ett foto av Åsberg finns på Digitalt museum.

Tidsperiod: 1920-tal?

Placering: Romska kulturcentret i Malmö.

Sökord: hantverk, metallarbete, förtenning, Hälsingland, Per Johan Åsberg (1861-1940)

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021018325031/pa-bilden-syns-stor-johan-fortennare-och-kopparslagare-enligt-per-asplunds>; Per Asplund, "Stor-Johan - den sista landsvägsriddaren", i *Hälsingerunor* 1954.

Fotografi: Per Persson.



Gårdfarihandlaren J. F. Albrektsson med sitt varulager väl packat på sin cykel. Under 1900-talet ersattes gradvis hästen eller dragkärran av modernare uppfinningar som cykel och bil för att underlätta handeln.

Tidsperiod: ca 1940.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: gårdfarihandel, Uppland

Fotografi: Privat.



Hårkam i silver tillverkad av Johan Hedenberg, "Knivkungen" kallad. Hedenberg berättade själv på ålderns höst om hur han i sin ungdom under resor och handel i Norge tog intryck av hantverket i landet. "Silverkammar också en specialitet. Så kommer det sig att många värmländskor går till dans med kniv-kungens silverkammar i håret, tunga, vackert utsirade kammar gjorda efter mönster som Hedenberg såg i Norge för många herrans år sedan." Denna hårkam är uppenbarligen gjord av ett äldre silverföremål vars ursprungliga dekor syns på kammens tänder

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: hantverk, metallarbete, Värmland, Östmark, kvinnohistoria, Johan Fredrik Hedenberg (1869-1950)

Källa: <https://arkivet.dn.se/tidning/1949-05-24/138/13?searchTerm=%22johan>

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



”Kungakniv”, ”tjuring” tillverkad av Johan Hedenberg av samma modell som skänktes till kung Gustav V. Enligt samtida uppgifter renderade kniven Hedenberg en belöning på 60 kronor från kungahuset. Vid kontakt med Kungliga husgerådskammaren i december 2019 lämnades besked att kniven skulle sökas i samlingarna. Något svar hade ännu inte lämnats vid detta projekts avslut i maj 2020. En snarlik kniv tillverkades även för den norska kungen. Fotografiet är förmedlat av knivexperten och -samlaren Anders Halldén.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Kungliga husgerådskammaren?

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri, Värmland, Östmark, Johan Fredrik Hedenberg (1869-1950)

Källa: <https://arkivet.dn.se/tidning/1943-07-06/179/9?searchTerm=tattarby>

Fotografi: Anders Halldén.



Fotografi av Johan Hedenberg, ”Knivkungen” kallad, framstående knivmakare. Men hans färdigheter var inte begränsad till enbart knivar. I händerna håller han prov på kopparslageri, säkerligen eget arbete, bland annat en kaffepanna på trefot. 1943 sändes en intervju i radio med Hedenberg under titeln ”Fantasi i silver och stål” (ej lokaliserad). Ytterligare en handfull fotografier av Johan Hedenberg och hans hustru Anna Maria Holm ingår i Värmlands museums samlingar.

Tidsperiod: ca 1940.

Placering: Värmlands museum.

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri, Värmland, Östmark, Johan Fredrik Hedenberg (1869-1950)

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021017455489/johan-hedenberg-kniv-kungen-f-1869-d-1950>,
<https://arkivet.dn.se/tidning/1943-07-06/179/9?searchTerm=östmark+knivkungen>

Fotografi: Sigurd Bograng.



Fotografi av Johan Hedenberg i arbete, ”Kniv-kungen” kallad. Här i arbete vid skruvstället med ämnet till en kniv. Fotografi ur en artikel i *Dagens nyheter* i samband med Hedenbergs åttioårsdag 1949. I intervjun berättar Hedenberg om sin handel och vandel som hästhandlare i Norge. Hedenberg lagade även klockor, orglar och stämde pianon.

Tidsperiod: 1949.

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri, Värmland, Östmark, Johan Fredrik Hedenberg (1869-1950)

Källa: <https://arkivet.dn.se/tidning/1949-05-24/138/13?searchTerm=%22johan>



Fotografi av Maria Holm i arbete med att fläta korgar. Korgmakeri var inte minst under 1800-talet en vanlig inkomstkälla för resande. Materialet var billigt, lätt och praktiskt att resa med. Maria Holm var gift med Johan Hedenberg, ”Kniv-kungen” kallad. Ur *Dagens nyheter* 1949.

Tidsperiod: 1949.

Sökord: hantverk, korgmakeri, Värmland, Östmark, kvinnohistoria, Anna Maria Holm (1872-1958)

Källa: <https://arkivet.dn.se/tidning/1949-05-24/138/13?searchTerm=%22johan>



”Tjuring”, tillverkad av Johan Hedenberg eller hans ”skola”.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri, Värmland, Östmark, Johan Fredrik Hedenberg (1869-1950)

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



”**Tjuring**”. Okänd knivmakare.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Fotografi av Frida Faltin i sitt arbete som knivkastarens parter på cirkus och med knivar runt sitt huvud. Faltin var av norrländska resandesläkter och gift med en man som var av de dansk-tyska resandesläkter som invandrade till Sverige vid 1800-talets mitt. Flera av de dansk-tyska släkterna har ägnat sig åt cirkus- och tivolverksamhet intill våra dagar och gifte tidigt in sig i de svenska resandesläkterna.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Privat ägo (kontakt: Franzwagner Sällskapet).

Sökord: kvinnoarbete, cirkus, tivoli, Frida Eufrosyne Faltin (1894-1979)

Källa: Sonny Eisfeldt, Ann-Charlotte Nilsson Eisfeldt & Richard Magito Brun, *Eisfeldt - en surrealistisk familj* (2014), s. 196.



”Tjuring”, kniv tillverkad av Karl Fredrik Johansson, ”Kniv-Kalle” kallad. Kniven ställdes ut på Jönköpings museum 2003 och knivsamlaren och -experten Anders Halldén skriver om Kalle och hans hustru Mina: ”Kalle och Mina vandrade, senare cyklade, under somrarna ut på försäljningsresor. Färden gick norr ut mot Särna och sedan in i Norge. Till kvällen slog de läger, ibland med barnen, vid brofästen som väl kunde ge skydd vid regn, det fanns nära till vatten och Kalle kunde fiska. På kvällarna arbetade Kalle med förtening och silversmide, Mina virkade ”hängmattor” som de sålde. Ofta hade han med ograverade knivar som han på kundens önskemål graverade,”

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Privat ägo.

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri, kvinnoarbete, Dalarna

Källa: <https://docplayer.se/13785677-Tjuringen-resande-kniv-helt-fantastiska-knivar-av-allt-for-okanda-knivmakare.html>

Fotografi: Anders Halldén.



Karl Fredrik Johansson (1885-1944), "Kniv-Kalle" kallad, med hustrun "Mina", Vilhelmina Magnusson (1886-1968). Paret bodde under lång tid i en liten stuga i Äppelbo i Dalarna. Till höger kniv som med all sannolikhet är av Johanssons hand och kommer från en gård i Leksand. Bladet är en vanlig morakniv.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: Dalarna, fotografi, kniv, hantverk

Källa: <https://docplayer.se/13785677-Tjuringen-resande-kniv-helt-fantastiska-knivar-av-allt-for-okanda-knivmakare.html>



”Tjuring”, kniv tillverkad av Karl Fredrik Johansson, ”Kniv-Kalle” kallad. Knivsamlaren och -experten Anders Halldén skriver: ”Kalle var duktig att bearbeta nysilver och tillverkade mycket knivar för avsalu och även mot beställning. Det tog en vecka att göra en enkel kniv, betydligt längre tog det att göra ett beställningsarbete. Hela tillverkningen utfördes i köket i den lilla stugan. Efter det att slidorna knackats färdigt så skulle de lödas ihop. För att lödas krävdes ett nysilver med lägre smältpunkt, Kalle tog fickur och klippte remsor ur boetten som han sedan sträckte ut till mycket smala, fina silverremsor. Remsorna lades i skarven mellan slidhalvorna och sedan in i den öppna köksspisens. Han hade tränat upp sitt öga så han kunde se när temperaturen var så hög att remsan hade smält men inte slidämnet.”

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Privat ägo.

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri, kvinnoarbete, Dalarna

Källa: <https://docplayer.se/13785677-Tjuringen-resande-kniv-helt-fantastiska-knivar-av-allt-for-okanda-knivmakare.html>

Fotografi: Anders Halldén.



”Tjuring”, kniv tillverkad av Karl Fredrik Johansson, ”Kniv-Kalle” kallad. Enligt knivsamlaren och -experten Anders Halldén är detta ett exempel på kniv som Johansson tillverkade för den norska marknaden där han även sålde sitt hantverk.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Privat ägo.

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri, kvinnoarbete, Dalarna

Källa: <https://docplayer.se/13785677-Tjuringen-resande-kniv-helt-fantastiska-knivar-av-allt-for-okanda-knivmakare.html>

Fotografi: Anders Halldén.



”Tjuring”, kniv med skaft och slida av metall och punsad dekor. Enligt muntlig uppgift av tidigare ägare är kniven tillverkad av Johan Fredrik Hedenberg, kallad ”Knivkungen”. Utifrån sin design och formspråk har även Karl Fredrik Johansson föreslagits som den anonyma knivmakaren. För ytterligare kommentar, se Digitalt museum.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Bohusläns museum.

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri, Johan Fredrik Hedenberg (1869-1950), Karl Fredrik Johansson (1885 -1944)

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021025690904/kniv/media?slide=0>, <https://docplayer.se/13785677-Tjuringen-resande-kniv-helt-fantastiska-knivar-av-allt-for-okanda-knivmakare.html>

Fotografi: Bohusläns museum.



”Tjuring”, kniv med skaft och slida av lejon tand, metallbeslagen. Tillverkad av Ferdinand Wiberg (1890-1966), född i Ljusdal i Hälsingland och av resandesläkt.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft?

Placering: Bohusläns museum.

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri, Ferdinand Wiberg (1890-1966), Hälsingland, Ljusdal

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021025690897/kniv>

Fotografi: Bohusläns museum.



”Tjuring”, kniv i nysilver och masurbjörk av Edvard Brun. Brun försörjde sin familj genom förtening, tillverkning av föremål i koppar och mässing samt av knivar. Knivarna tillverkade han i masurbjörk och nysilver. Han signerade ibland sina knivar med ”E. BRUHN”, ofta på doppskons baksida. Slidan i masur hade övre beslag, bälte, hängslen och doppsko. All dekorerung var utförd i trembleringsteknik. Kulan på skaft och doppsko var gjord i nysilverplåt som löddes samman och filades. Skaftet hade nedre beslag med ett ryggsbeslag som gick över skaftet. Vanligast använde han blad från Mora, Erik Frost. (Uppgifter från knivsammlaren och -experten Anders Halldén.)

Tidsperiod: 1900-talets första hälft?

Placering: Privat ägo.

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri, Edvard Brun (1887-1977), Värmland

Källa: Anders Halldén, privat korrespondens.

Fotografi: Anders Halldén.



Edvard Brun packar sin ryggsäck vid ett besök i diversehandeln.



”Tjuring”, kniv tillverkad av Axel Eriksson. Eriksson började tillverka knivar för att det rädde arbetsbrist. Han ska lokalt ha kallats för ”Knivkungen” och han bedöms ha tillverkat 2-3000 knivar. Axel signerade inte sina knivar men hans formspråk är unikt så det går inte att ta miste. Slidan i nysilver med både graverat och tremblerat mönster. På slidnederdelen sitter ofta en stor kula. Skaftet i ebenholts har inlägg från plastkammor i olika färger. Till detta sitter metallstift inslagna. Knivbladen kommer från Mora eller Eskilstuna.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft?

Placering: Privat ägo.

Sökord: hantverk, metallarbete, knivmakeri, Axel Ferdinand Eriksson (1879-1967), Jämtland

Källa: Anders Halldén, privat korrespondens.

Fotografi: Anders Halldén.



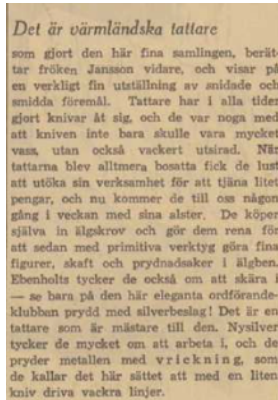
Föremål från Värmland i Svensk hemslöjds julutställning i Stockholm 1929.

Hemslöjdsförbundets lokaler låg i Södra Kungstornet och sålde hemslöjd från hela landet. I en artikel i *Aftonbladet* beskrivs de olika hantverken och det sägs: ”Tattarbetena’ äro synnerligen intressanta. De äro utförda av mässing, nysilver, horn och ben och utomordentligt väl utförda. Det finns små skrin, knivar, skedar och mycket annat, det mesta utfört av en tattarsläkt i Värmland, som specialiserat sig på detta slags arbete.” Även om de flesta av hantverken sägs vara utförda av en släkt i Värmland får man av artikeln intrycket att det även fanns ”tattarbeten” från andra delar av landet och att de såldes - officiellt eller inofficiellt - just som ”tattarbeten”. Att det samtidigt sågs som svensk hemslöjd var en självklarhet. ”Värmländska tattarbeten” var i tiden ett etablerat begrepp, vilket framgår även av en artikel i ”*Provinstidningen Dalsland*” 1932. Några säkra exempel på denna värmländska resandeslöjd har inte kunnat identifieras, men följande prov på resandehantverk från det närbelägna Finnerödja ger en god bild av vad det kan ha varit fråga om.

Tidsperiod: 1929.

Sökord: hantverk, hornarbete, metallarbete, Värmland, Stockholm

Källa: *Aftonbladet* den 11 december 1929, *Provinstidningen Dalsland* den 6 mars 1932.



Föremål från Värmlands hemslöjd 1940-tal. Under 1900-talets första hälft förekom det att resande sålde sitt hantverk genom städernas hemslöjdsbutiker. Inte minst i Värmland fanns en stark hantverkstradition bland resande. Det framgår bland annat av en intervju i *Dagens nyheter* 1941 med Karlstad hemslöjdsbutiks föreståndare: ”Det är värmländska tattare som gjort den här fina samlingen, berättar fröken Jansson vidare, och visar på en verkligt fin utställning av snidade och smidda föremål. Tattare har i alla tider gjort knivar åt sig, och de var noga med att kniven inte bara skulle vara mycket vass, utan också vackert utsirad. När tattarna blev alltmera bosatta fick de lust att utöka sin verksamhet för att tjäna litet pengar, och nu kommer de till oss någon gång i veckan med sina alster. De köper själva in älgskrov och gör dem rena för att sedan med primitiva verktyg göra fina figurer, skaft och prydnadsaker i älgben. Ebenholts tycker de också om att skära i - se bara på den här eleganta ordförandeklubban prydd med silverbeslag! Det är en tattare som är mästare till den. Nysilver tycker de mycket om att arbeta i, och de pryder metallen med vrickning som de kallar det här sättet att med en liten kniv dra vackra linjer.” Det är mycket möjligt är att Johan Eriksson Thors familj hörde till de resande som sålde genom Värmlands hemslöjd. Thor, som var hästhandlare, kallades ”Hornkonstnären” och hade slagit sig ned i det närliggande Finnerödja i början av seklet och där växte den så kallade ”Krämarstaden” upp. Etnologen Charlotte Hyltén-Cavallius har skrivit: ”Den samiska slöjden framställdes som den ultimata Andra inom Hemslöjden; andra minoriteter slöjd förbigicks med tystnad, såsom de romska, resande och judiska minoriteternas.” ”Det är möjligt att det finns spår av resandeslöjd dokumenterat av Hemslöjden utan att den är attribuerad som sådan. Här tänker jag på benämningen ’luffarslöjd’ som fortfarande används inom Hemslöjden och som det anordnas kurser i. Genom benämningen reproducerar organisationen de ojämlika förhållanden som har rått mellan minoriteter och majoritetsbefolkningen. ’Luffarslöjden’ är en benämning på metallslöjd där metalltrådar i olika tjocklek böjs, tvinnas, snurras och formas till brödnaggar, korgar, vispar etc - ett hantverk som många resande sålde.” Intervjun 1941 bekräftar Hyltén-Cavallius spekulation. Några säkra exempel på denna värmländska resandeslöjd har inte kunnat identifieras, men följande prov på resandehantverk från det närbelägna Finnerödja ger en god bild av vad det kan ha varit fråga om.

Tidsperiod: 1941.

Sökord: hantverk, hornarbete, metallarbete, Värmland, Karlstad

Källa: Sebastian Casinge, ”Resandeslöjd som svenskt hantverk” i *Drabbrikan* nr 14 (2019); Charlotte Hyltén-Cavallius, ”Att göra en nation” (i *Konsthantverk i Sverige*, del 1, 2015); <https://arkivet.dn.se/tidning/1941-02-05/34/10>.



Koner av kohorn avsedda för korvstoppning. Hornarbeten från Finnerödja tillverkade av resande.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Finnerödja hembygdsförening.

Sökord: hantverk, hornarbete, Västergötland, Finnerödja

Källa: http://www.finnerodjahembygd.se/wp-content/uploads/2015/08/08_Resandeslojden.pdf

Fotografi: Finnerödja hembygdsförening.



Kruthorn. Tillverkade av Alexander Lundberg som bodde i den så kallade "Krämarstan" i Finnerödja i Västergötland början av 1900-talet.

Tidsperiod: ca 1910?

Placering: Finnerödja hembygdsförening.

Sökord: hantverk, Västergötland, Finnerödja, hornarbete, Alexander Lundberg (f. 1875)

Källa: http://www.finnerodjahembygd.se/wp-content/uploads/2015/08/08_Resandeslojden.pdf

Fotografi: Finnerödja hembygdsförening.



Klädhängare i oxhorn. Hornarbete från Finnerödja tillverkat av resande. Fanns enligt uppgift i de flesta hem i Finnerödja.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Finnerödja hembygdsförening.

Sökord: hantverk, Västergötland, Finnerödja, hornarbete

Källa: http://www.finnerodjahembygd.se/wp-content/uploads/2015/08/08_Resandeslojden.pdf

Fotografi: Finnerödja hembygdsförening.



Äggskeदार i horn. Exempel på de hornarbete som resandefamiljerna i Finnerödja var kända för och som hade stor spridning i hemmen i bygden.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Finnerödja hembygdsförening.

Sökord: hantverk, Västergötland, Finnerödja, hornarbete

Källa: http://www.finnerodjahembygd.se/wp-content/uploads/2015/08/08_Resandeslojden.pdf

Fotografi: Finnerödja hembygdsförening.



Flätade korgar. Exempel på resandeslöjd från trakten bevarad av Finnerödja hembygdsförening.

Tidsperiod: 18-1900-tal

Placering: Finnerödja hembygdsförening.

Sökord: hantverk, Västergötland, Finnerödja, korgmakeri, kvinnoarbete

Källa: http://www.finnerodjahembygd.se/wp-content/uploads/2015/08/08_Resandeslojden.pdf

Fotografi: Finnerödja hembygdsförening.



Prov på kopparslageri från "Krämarstan" i Finnerödja.

Tidsperiod: 18-1900-tal

Placering: Finnerödja hembygdsförening.

Sökord: hantverk, Västergötland, Finnerödja, kopparslageri, metallarbete

Källa: http://www.finnerodjahembygd.se/wp-content/uploads/2015/08/08_Resandeslojden.pdf

Fotografi: Finnerödja hembygdsförening.



Prov på hantverk i bleckplåt tillverkat av resande i "Krämarstan" i Finnerödja.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Finnerödja hembygdsförening.

Sökord: hantverk, Västergötland, Finnerödja, metallarbete

Källa: http://www.finnerodjahembygd.se/wp-content/uploads/2015/08/08_Resandeslojden.pdf

Fotografi: Finnerödja hembygdsförening.



Tavla med motiv sytt på stramalj från Finnerödja. Dylika tavlor med oftast religiösa motiv tillverkades av resandekvinnor i bygden. Materialet köptes, förutom ormbunksbladen som användes som dekor. Inramningen gjordes av kvinnorna själva eller deras män. De populära tavlorna såldes på marknader och genom gårdfarihandel.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Finnerödja hembygdsförening.

Sökord: hantverk, Västergötland, Finnerödja, kvinnoarbete

Källa: http://www.finnerodjahembygd.se/wp-content/uploads/2015/08/08_Resandeslojden.pdf

Fotografi: Finnerödja hembygdsförening.



Broderad tavla med religiös text och budskap: ”Guds fred, träd in, bringe du lyckan med.”
Enligt uppgift tillverkad av en småländsk resandefamilj som tillverkade och sålde denna typ av hantverk. Liksom i föregående tavla har man använt ormbunksblad som dekor.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft/mitt.

Placering: Privat ägo (kontakt: Franzwagner Sällskapet).

Sökord: hantverk, Småland, kvinnoarbete

Fotografi: Franzwagner Sällskapet.



Piska med tyngd i skaftet. Traditionellt resandehantverk utställt på Jönköpings museum 2015 i utställningen ”Tjuringen – resande kniv”.

Tidsperiod: 18-1900-tal.

Sökord: hantverk, metallarbete, vapen

Källa: <http://rum203.blogspot.com/2015/11/tjuringen-resande-kniv.html>

Fotografi: Jönköpings museum.



Rakkniv av märket Bengall med hornskaft. Bland de många så kallade ”korta varor” som gårdfarihandlarna sålde på sina resor hörde under 1900-talets första hälft även rakknivar. Genom såväl skriftliga källor som muntlig information från resande så var märket Bengall känd för sin höga kvalitet. De var därför goda handelsvaror men även begärliga som inbyte för att senare, efter att ha slipats, kunna säljas med avans. Exempelvis sägs i en artikel om gårdfarihandlaren Alfred Karlsson, som var av resandesläkt och spelmannen Carl Jularbos far: ”Vad var det som Alfred sålde? Det såldes lergods i skålar och fat, även laggkärl i olika storlekar. Med sig hade han rakknivar med hornskaft av märket Bengali. Vid sådana affärer ryckte Alfred ett hårstrå ur hjässan, rullade det mot knivens egg och skar lätt av det. Knivarna gav en god inkomst.”

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: handel, Dalarna, Västmanland, Karl Vilhelm Alfred Karlsson (1865-1952)

Källa: Västmanlands folkblad, 2000 27/7, muntlig information.

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Oljemålning föreställande gårdfarihandlaren Johan Alfred Junggren målad av hans svärson.

Junggren var genom sin moder av den gamla resandesläkten Lundström och systerson till hästhandlaren Gustaf Erik Lundström, se nr 125. Junggren är omnämnd i Nordiska museets folkminnesuppteckningar om "tattare": "En skojar, som visst hade få, om ens någon släkting, var Skojar-Ljunggren, vilken enligt uppgift var av ren tattarsläkt, ock det syntes på honom, för han var ovanligt mörk, med svarta blixtrande ögon å korpsvart hår. Ibland hade han hest, ibland inte, men alltid hade han sin lilla son med sig." Ett barnbarn till Junggren har berättat att Junggren sålde tyger, underkläder och färdigsydda kläder och kunde ligga ute med handel i månader. Porträttet är målat av Sigge Karlsson, själv resande och nära släkt med Junggren. Karlsson livnärde sig som kringresande tavelförsäljare och gårdfarihandlare.

Tidsperiod: ca 1935.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: Västmanland, konst, Johan Alfred Junggren (1862-1942). Jan Sigfrid Alfonso Karlsson (1900-1985)

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Väska med tennbygel. Bygeln enligt museets katalogisering gjord av ”tattare från Växjö”.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft/mitt.

Placering: Läns museet Gävleborg..

Sökord: hantverk, metallarbete, Växjö

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021026868214/vaska>

Fotografi: Läns museet Gävleborg.



Fyra vispar i ståltrådsarbete från Jämtland. Visparna förvärvade av Jämtli 1986 i Näliden, Jämtland. Museets föremålsbeskrivning: ”Fyra vispar av ståltråd. Inköpta av givaren från någon kringflackande försäljare (tattare). Användes för vispning av grädde, äggkakor, i kastruller m.m. Försäljaren hade föremålen hängande tillsammans på en ring när han kom in i stugan för att sälja dem.” (Jämtlis föremålsbeskrivning.)

Tidsperiod: 1900-talets första hälft/mitt.

Placering: Jämtli.

Sökord: Jämtland, Näliden, hantverk, metallarbete, ståltrådsarbete, handel

Källa: Jämtli (JLM 27797); ”Objektlista - spår av resande och luffare i Jämtlis föremålssamling” (pdf)

Fotografi: Jämtli.



Strykjärnsställ med tre ben och en ögla i bakre kanten. ”Inköpt av kringvandrande försäljare. Ännu under 1920-1930-talet var det inte ovanligt med kringvandrande försäljare (tattare) i Ragundatrakten. En del sålde t.ex. trådarbeten, d.v.s. enklare hushållsartiklar som de själva tillverkade av ståltråd.” (Jamtli’s föremålsbeskrivning.) Gåva 1986 från tidigare ägare i Österede, Ragunda socken, Jämtland. Ytterligare ett par ståltrådsarbeten av okänt ursprung eller katagoriserat som ”luffarslöjd” finns i Jamtli’s samlingar.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft/mitt.

Placering: Jamtli.

Sökord: Jämtland, Ragunda, hantverk, metallarbete, ståltrådsarbete, handel

Källa: Jamtli (JLM 27825); ”Objektlista - spår av resande och luffare i Jamtli’s föremålssamling” (pdf)

Fotografi: Jamtli.



Bältesspänne i metall med graverad dekor. Enligt muntlig tradition resandehantverk.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft/mitt.

Placering: Frantzwagner Sällskapet.

Sökord: hantverk, metallarbete

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.

Musik och musiker



”Fant-Karls” fiol. Spelmannen Karl Fredrik Johansson Rosenberg (ca 1780-1855), mer känd som ”Fant-Karl”, är en framträdande gestalt i den norska folkmusiktraditionen och en av de första i Skandinavien att komponera valser. Hans föräldrar var av kända svenska resandesläkter och Fant-Karl reste själv i Sverige, i synnerhet som ung. Han har många ättlingar både i Sverige och Norge. Bland hans släktingar i Sverige kan nämnas spelmannen Carl Jularbo.

Tidsperiod: 1800-talets första hälft.

Placering: Ringve musikmuseum, Trondheim.

Sökord: musik, fiol, Karl Fredrik Johansson Rosenberg (ca 1780-1855)

Källa: <https://digitaltmuseum.no/011022848377/fiolin> ; Mary Barthélemy, *Spellmann på dromen - På sporet av den legendariske Fant-Karl* (2007)

Fotografi: Ringve museum.



Fotografi av spelmannen Lorens Brolin (1818-1890). Brolin tillhörde en av de mera kända resandesläkterna i Skåne och var liksom flera av hans släktingar en framstående fiolspelman. I ”Svenska landsmål” 1895 kallas han ”en av häradets, kanske hela södra Skånes mäst kända personligheter, Lorens Brolin från Abekås. Vid första sammanträffandet med honom märkte man, att sigenarblod flöt i hans ådror. [...] Också tillhörde han den tatarsläkt, som för några tiotal år sedan var vittförgrenad i Vemmenhøgs och Ljunits härad, där den drog omkring, försörjande sig med förtenning och hästhandel. Tattarne äro ett musikaliskt släkte, ock ’Brolinarna’ äro allmänt kända som skickliga fiolspelare.” I artikeln betonas hans virtuositet och flera melodier ur hans repertoar avtrycks i notskrift.

Tidsperiod: 1880-tal.

Sökord: fiol, musik, fotografi, Skåne, Abekås, Lorens Brolin (1818-1890)

Källa: Nils Andersson, ”Skånska melodier” i *Svenska landsmål* 55:te häftet (1895) ; https://sv.wikipedia.org/wiki/Lorens_Brolin.

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Fotografi av Karl Fredrik Lorensso Brolin taget i samband med spelmanstävlingarna på Skansen 1910. Lorensso Brolin erhö ll där Anders Zorns spelmansm rke i silver. Förutom spelman var Lorensso Brolin fiskhandlare i Abbek s, Skåne. Både hans föräldrar liksom hans hustru var av gamla resandesläkter. Lorensso Brolin var son till spelmannen Lorens Brolin, se föregående post.

Tidsperiod: 1910.

Placering: Nordiska museet.

Sökord: fiol, musik, fotografi, Skåne, Abbek s, Karl Fredrik Lorensso Brolin (1857-1933)

Fotografi: Nordiska museet.



Fotografi av valackaren, förtennaren, kopparslagaren och fiolspelmanen Karl Herman Erlandsson. Bägge Erlandssons föräldrar var av kända gamla resandesläkter. I Svenskt visarkivs biografi över Erlandsson står: ”Född 2 april 1857 i By socken, Kopparbergs län. Fadern Carl Magnus Erlandsson var musikalisk och spelade fiol, med vänster hand förde han stråken. En broder spelade även. E. började spela i skolåldern omkr. 10 år. En spelman som kallades Tallen gick omkring o sålde träskedar o slevar lärde E. att spela av en del låtar. Abraham Linde [?] kyrkvärd i Taxinge var skicklig spelman E beundrade honom mycket för hans spel.” I Erlandssons repertoar ingick bland annat en vals som bland spelmän bär namnet ”Tattarvalsen” och är eventuellt komponerad av Erlandsson själv (Svenska låtar, Uppland, nr 93).

Tidsperiod: 1887.

Placering: Norrköpings poliskammare, DVe:12, Vadstena landsarkiv.

Sökord: musik, fiol, fotografi, Dalarna, Uppland, Karl Herman Erlandsson (1857-1936)

Källa: Svenskt visarkiv.

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Fotografi av valackaren, förtennaren, kopparslagaren och fiolspelmanen Karl Herman Erlandsson på äldre dagar. Erlandsson berättade att några av de melodier som upptecknats efter honom och trycktes i ”Svenska låtar” hade han lärt sig av Karl Otto Albrektsson (1822-1895). Lumpsamlaren och ”zigenaren” Karl Otto Albrektsson var kusin till Erlandssons mor och svärfar till Erlandssons syster Emma Vilhelmina. Ytterligare två fotografier av Erlandsson finns i Svenskt visarkivs samlingar.

Tidsperiod: ca 1930.

Placering: Svenskt visarkiv.

Sökord: musik, fiol, fotografi, Dalarna, Uppland, Karl Herman Erlandsson (1857-1936)

Källor: S. Larsson, ”De uppländska spelmanstävlingarna”, i *Svenska landsmål* häfte 3 1910.

Fotografi: Svenskt visarkiv.



Polska upptecknad av K. P. Leffler. Enligt notering är uppteckningen gjord efter en spelman "Qvicken, skomakare i By sn, av Tattarsläkt". Personen i fråga har inte kunnat identifieras men sannolikt rör det sig om en son till fältjägaren, glasföraren och hästhandlaren Anders Jönsson Qvick i Rudö by i By socken. Släktnamnet Qvick förekommer bland resande, inte minst i Värmland.

Tidsperiod: 1800-talets andra hälft.

Placering: Institutet för språk och folkminnen (K. P. Lefflers uppteckningar).

Sökord: musik, fiol, Dalarna, By socken

Fotograf: Per-Ulf Allmo.



Carl Jularbos med sitt första dragspel, fotografi från 1960-talet. Jularbo föddes som Karl Oskar Karlsson i södra Dalarna 1893. Han var son till kopparslagaren, häst- och gårdfarihandlaren Alfred Karlsson och Selma Meijer, bägge av gamla resandesläkter. Redan som litet barn följde Jularbo med sina föräldrar på handelsfärder i Västmanland och södra Dalarna. Som musikaliskt underbarn kom han snart att bidra till familjens försörjning och hans musik öppnade många stängda dörrar. Jularbo åtnjöt enorm popularitet i det svenska folkhemmet och han innehar fortfarande det svenska rekordet för flest gjorda skivinspelningar. Han var släkt med både spelmännen Fant-Karl och Karl Herman Erlandsson. Hans förebild som barn var dragospelaren ”Rask-Gustaf”, även han av resandesläkt. Dragspelet förvaras idag på Jularbomuseet i Avesta i Jularbos hemtrakter.

Tidsperiod: ca 1900.

Placering: Jularbomuseet, Avesta.

Sökord: musik, dragspel, fotografi, Dalarna, Grytnäs, Carl Jularbo (1893-1966)



Dragspel tillverkat för och använt av Carl Jularbo med hans namn i bälgen. Spelet användes av Jularbo vid inspelningar och framträdanden när han stod på höjden av sin popularitet. Hans karriär sammanfaller i mångt och mycket med dragspelsfirman AB Albin Hagström i Älvdalen som byggde många av hans spel, bland annat detta.

Tidsperiod: ca 1940.

Placering: Jularbomuseet i Rasten.

Sökord: musik, dragspel, Dalarna, Uppland, Carl Jularbo (1893-1966)

Fotografi: Jularbomuseet i Rasten.

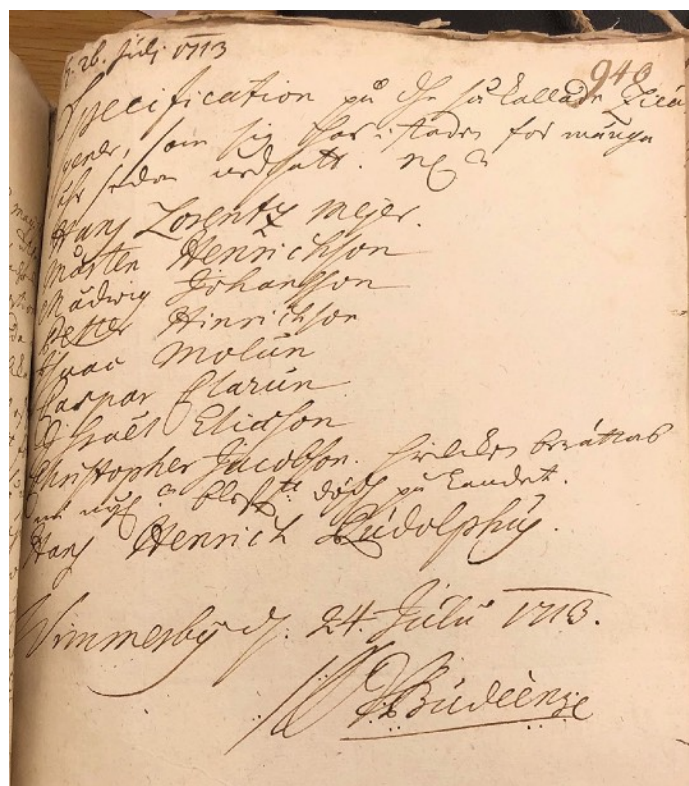
*Platser och ortsnamn
med koppling till resande*

Galgberget i Hudiksvall. På platsen avrättades den 6 maj 1635 ”tattarihövitsmannen” från Bälinge i Uppland Sven Isaksson. Isaksson var dömd till döden efter att ha gripits med sitt följe i Ångermanland där han skulle ha begått några stölder. Han kunde inte ”benådas uthan skall androm till warnagel ophengias”. ”Avrättningsplatsen för Hudiksvalls stad är sedan tidigare registrerad i FMIS. Troligtvis har galgen stått vid Högliden, där det idag är en parkering och förskola/kyrka, på en plats väl synlig från den dåtida staden.” (Platsen har beteckningen RAÄ 19:1.)

Tidsperiod: 1635.

Sökord: Hälsingland, Hudiksvall

Källa: <http://sverigesfangelsemuseum.se/wp-content/uploads/2018/05/Rapport-avrättningsplatser-180523.pdf>



24. juli 1713
Specification på de så kallade Zieugener, som sig här i staden för många år sedan nedsatt.
Johan Lorentz mejer.
Matten Hennichson
Nils Johan
Peter Hennichson
Johan Molin
Caspar Clarin
Johan Eliadson
Christoffer Jacobson.
Hans Hennich Ludolphus.
Vimmerby d. 24. Juli 1713.
P. Bildeense

”Specification på de så kallade Zieugener, som sig här i staden för många år sedan nedsatt.”

Förteckning på nio män, daterad Vimmerby den 24 juli 1713. Samtliga namn är kända från forskning på svenska resandes ursprung och från flera härstammar många av senare tiders resande. Förteckningen tillkom med anledning av att två ”tartarepartier” om sammanlagt 30 personer gripits i Jönköpings län men kommit på flykten. Man visste att en del av ”tartarna” var borgare i Vimmerby varför man kommunicerade med stadens magistrat som sammanställde denna förteckning. Förteckningen skulle kunna kallas ”Sveriges första romregister” och är ett bevis på Vimmerbys särskilda roll i den svenskromska historien.

Tidsperiod: 1713.

Placering: Kalmar länsstyrelse, landskansliet, DIa:38, Vadstena landsarkiv.

Sökord: Småland, Vimmerby, dokument

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Storgatan 28, Vimmerby, "Rådmansgården". Här bodde Johan Wimmercrantz , rådman i Vimmerby, med sin familj. Huset har i nedervåningen handelsbodsluckor och salen pryds av vackra samtida målade tapeter. Johan var barnbarn till borgaren i Vimmerby Modvig Wimmercrantz som i flera källor kallas "tartare" och "zigenare", bland annat i förteckningen i posten ovan. Wimmercrantz är ett exempel på hur romska släkter vid denna tid faktiskt kunde etablera sig i de ledande skikten i svenska småstäder, samtidigt som nära släktingar fortsatte ett kringresande liv och blev förfäder till senare tiders resande. Denna typ av "integration" sker inte under 1800-talet. En annan familjemedlem var ostindiefararen Sven Johan Wimmercrantz. Han var gift med en kreolska från Batavia och återvände efter sina resor med sin familj till Vimmerby.

Tidsperiod: 1700-talets andra hälft.

Sökord: Småland, Vimmerby, Modvig Wimmercrantz, Johan Wimmercrantz, Sven Johan Wimmercrantz

”Vimmerby tattare” eller ”Vimmerby tåtare”, beteckning på invånarna i Vimmerby. Enligt Ortnamnsregistrets sagesman skulle namnet komma av att Vimmerby förr hade ”mer tattare än nu” (1937). Säkerligen går öknamnet tillbaka på de familjer som var borgare i Vimmerby redan vid sekelskiftet 1700. Jämför även öknamnet ”Vi märrbytare” på stadens invånare, ett tillmäle som förekommer såväl i Ortnamnsregistret som i C. J. L. Almqvists roman *Tre fruar i Småland* (1843). I Sevede härad, i vilket Vimmerby är beläget, finns även naturnamnen ”Tattarebergen” och ”Tattarehagen”.

Placering: Institutet för språk och folkminnen, ortnamnsregistret.

Sökord: Småland, Vimmerby

Källa: https://www4.sprakochfolkminnen.se/NAU/bilder/_s1hx001/219216a1.htm



Mässingsljuskronan i Gräsmarks kyrka, Värmland. 1728 förhördes kringresande mässingslagaren Ludvig Detlofsson i Falun och berättade då att han året innan varit till Skultuna bruk och köpt två lod mässing av vilket ”han giordt liuscronor åt åtskilliga kyrkor, och hafwer nu probsten Iser betalt cronor åt Gräsmarks kyrkia”. På detta hade Detlofsson intyg. Han hade nu med sin familj en tid varit i Falun där de uppehållit sig i skarprättarhuset i staden. Detlofsson är känd som ”ziguenare” och ”tartare” i flera källor och hade varit borgare i Alingsås, soldat vid Upplands femmänningsregemente, mässings- och kopparslagare samt sedermera borgare i Sundsvall. Vid kontakt med Gräsmarks kyrka har inte kunnat fastställas om Ludvig Detlofsson mässingsljuskrona är bevarad. De stora ljuskronorna i kyrkan är senare arbeten, men med tanke på att Detlofsson befann sig på kontinuerlig resa var de förmodligen av anspråkslösare storlek. De skulle ljusa upp den lilla träkyrkan som ett tiotal år senare ersattes av den kyrka i sten som står där idag. Kanske är Detlofssons ljuskronor identiska med någon av de gamla ljuskronor som finns omnämnda i äldre kyrkorinventarier. Nils G. Söderqvist skriver i en beskrivning av Gräsmarks kyrka: ”Även de vackra mässingsljuskronorna längst bak i kyrkan härstammar från 1700-talet” - möjligen är det fråga om Detlofssons hantverk.

Tidsperiod: 1727-28.

Sökord: Värmland, Gräsmark, metallarbete, mäsingsarbete, Skultuna bruk, Dalarna, Falun, Gamla Herrgården, Ludvig Detlofsson Dahlman

Källor: Nils G. Söderqvist, *Gräsmarks kyrka* (2016).

Fotografi: Wikipedia.

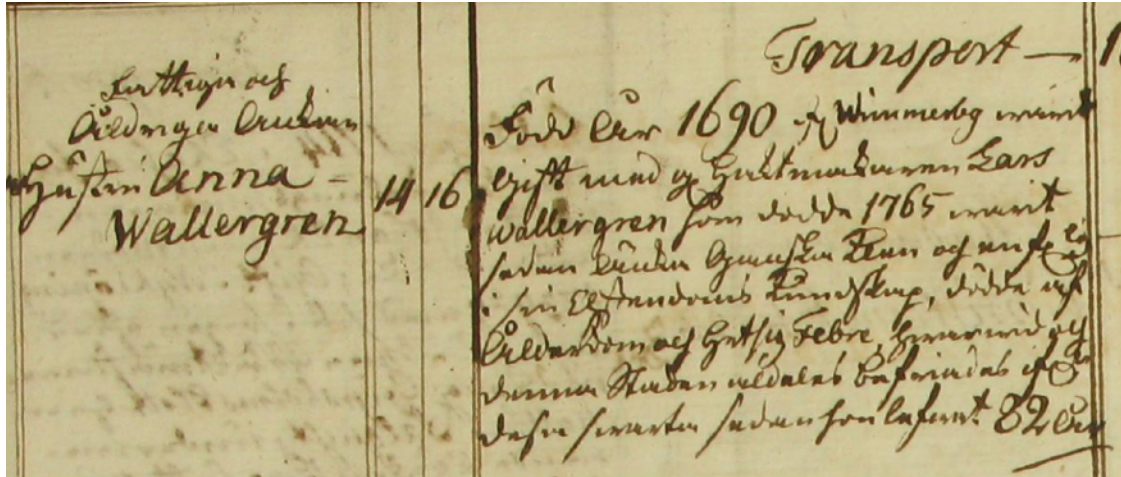
Tomt 15, Gränna stad (nuvarande Brahegatan 35, Hallska gården). Gården inköptes 1741 av handelsmannen Henrik Molin. Molin var son till Isak Johansson Molin, en av ”Vimmerbytartarerna” som förlorade sitt burskap 1719 efter klagomål mot stadens ”tartare” (se nr 108). Isak sökte sig då till Gränna där han blev borgare. Sonen Henrik gick i hans fotspår och fortsatte resa med kram och handla med hästar. Han blev så småningom svärfar till stadens borgmästare och själv vice borgmästare. Familjen ”bodde i ett - sannolikt rödfärgat - tvåvåningshus med gardiner på bägge våningarna och med ladugårds- och ekonomibyggnaderna i väster på tomten likt idag.” ”Det låter som en stilig man, Hindrich Molin, en man som gärna klädde sig i blått: blå pälskappa, blå ’klädning’, blå underklänning, skärp av blått siden och en tobakspung i samma tyg. Ibland växlade han till klädning i svart manchester eller bar violetta byxor. Så såg han ut, handlanden Molin; med glasögon på näsan, peruk och en hirschfångare med älghudsgelhäng över bröstet när han promenerade stora gatan fram i Gränna. De gamla pistolerna med hölster låg kvar på kammaren.” Trots att Henrik Molin gjorde vad som måste betecknas som en klassresa var hans bakgrund inte okänd och stack i ögonen på vissa i staden. När Gränna kyrkas orgel renoverades 1861 fann man i bälglådan en nidskrift om Molin från 1777 med texten: ”Då detta orgelverk bygdes var vise Borgmästare en hästbytare som och drev handel med kram, vid namn Molin. Han var vise Borgmästare, men kunde ej läsa i bok förrän hans yngsta dotter lärde honom.” Henrik Molin är ett av flera exempel på hur personer av ”tartarsläkt” vid denna tid kunde ”integreras” i städer som Gränna, Vimmerby och Eksjös ledande skikt.

Gränna, Vimmerby och Hjo var kanske de första städerna i landet där ”tartare” blev bosatta redan under 1600-talet.

Tidsperiod: 1700-tal.

Sökord: Småland, Gränna, Henrik Molin (1719-1784)

Källor: Paul Wilstadius, ”Per Brahe och tatarfrågan”, i *Vista härad i gången tid* (1947), Olof Fong, ”Gränna gamla kyrka”, i *Mellan Sommen och Vättern* (1970), Håkan Jorikson, *Hus och folk i Gränna* (2015).



Mariefred. Staden förknippades redan vid 1700-talets mitt med "tartare" vilket framgår av Christian Königs *Lärdoms-öfning* (1745). Abraham Hülphers besökte några årtionden senare staden och frågade om denna uppgift stämde. König hade påstått "at en del inwånare fordom här warit af Tartarisk extraction, men sådant nekas. Någre så kallade Zigener hitflyttade ifrån Hjo i förre tider, torde dock dertil gifwit anledning, sedan de, med förswar härifrån, rest omkring i orter och på marknader med glas och andre waror, men äro numera utgådde. En eller annan handlande krämerska finnes här ännu, som med åtskilligt smått kram besöker marknaderna." Det kan stämma att de familjer av resandesläkt som slog sig ned i Mariefred tidigare varit i Hjo. En av familjerna i Mariefred var familjen Wallergren. Dess ålderman var dragonen och häktmakaren Lars Wallergren som gripits 1728 som "zigenare" och skulle deporteras. Så småningom slog han sig ned i Mariefred där han avled 1765. När även hans änka Anna Johansdotter från Vimmerby avled skrev prästen om henne: "Gifft med gamle hecktmakaren Lars Wallergren som dödde 1765. Warit sedan änkia. Ganska klen och enfaldig i sin Xstendoms kundskap, dödde af ålderdom och hetzig feber, hwarwid och denna staden aldeles befriades ifrån desa swarta sedan hon lefwat 82 år". Lars Wallergren har många ättlingar bland senare tiders resande.

Tidsperiod: 1700-tal

Sökord: Södermanland, Mariefred, Lars Wallergren, Anna Johansdotter

Källor: Christian Königs *Lärdoms-öfning* (1745), Abraham Hulphers *Samling til korta beskrifningar öfwer swenska städer* (1783), Sebastian Casinge, "Sjuttonhundredalets deportationer av 'tartare' och 'ziguenare'", i *Drabbrikan* nr 11 2019.

Fotografi: ArkivDigital.



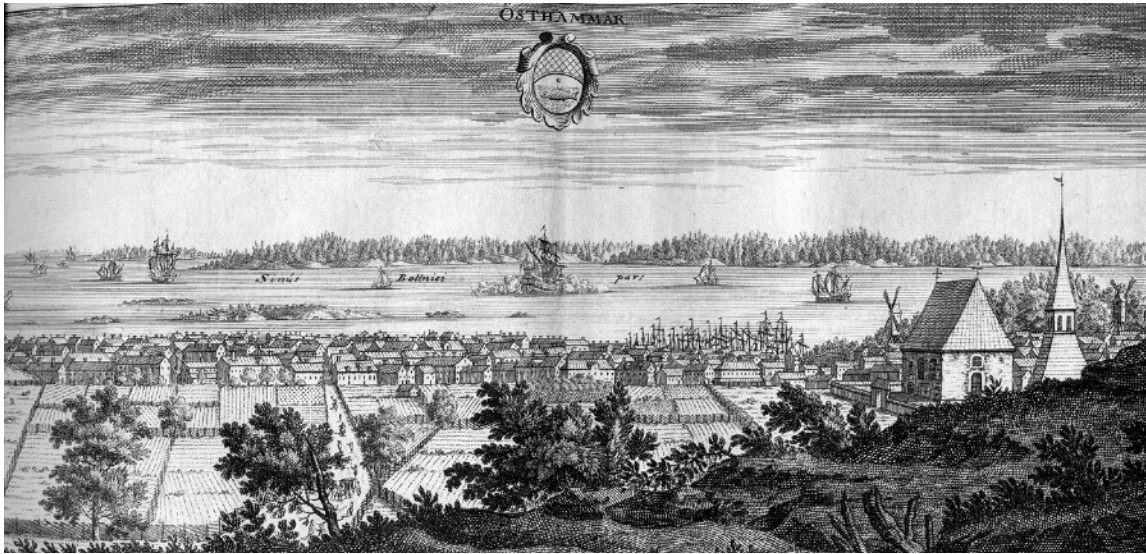
Gamla Herrgården, stadsdel i Falun. ”Gamla Herrgården var den fattiga stadsdelen förr i tiden. Där bodde det en hel del patrisk då, skojar och sådana.” Benämningen ”skojar” var i denna del av landet den gängse för resande. ”Det bodde skojar i Gamla Herrgården. Det var skojar Kilström och Vilhelmsson och Pettersson. Ungarna red flera stycken på något magert benrangel till häst och lät honom gå och beta utefter vägkanterna. Skojarna ’satt inne’ ibland, och de skar varandra så. De for fram med hästar, så det var alldeles rysligt.” Stadens resande gick under benämningar som ”de små swarta” och ”de svarte” enligt samtida tidningsartiklar. I Gamla Herrgården i hörnet av Magasingatan och Sturegatan låg i äldre tider stadens bödelshus, en naturlig knutpunkt för 1700-talets resande - senare byggdes stadens första frikyrkolokal på tomten. Flera medlemmar av släkten Meijer var skarprättare i staden, vilka har många ättlingar bland senare tiders resande.

Tidsperiod: 17-1900-tal.

Sökord: Dalarna, Falun, Gamla Herrgården

Källor: ”Falu stads folktraditioner” (Dalarnas museum, nr 1915), *Nya Falu-posten* 1888 27/10, *Dalpilen* 1888 27/4.

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



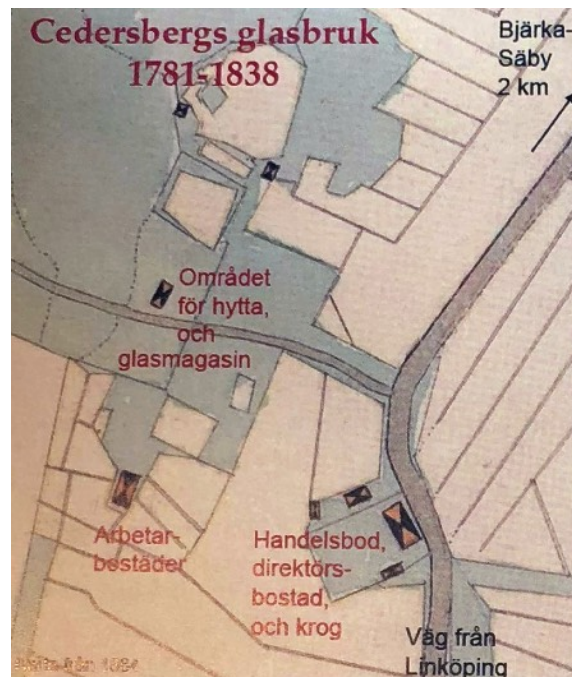
Östhammar, Uppland. I den lilla staden i Roslagen fick under 1700-talets andra hälft ett antal resande burskap som kringresande glas- och porslinsförare. Av arkiven förstår man att de rekryterade varandra. Flera familjer av stadens ”skojare” förvisades från staden 1801, däribland den kände resanden Peter Detlofsson. I prästen Johan Erik Forsströms dagbok ges en samtida skildring av staden och de resandes som var skrivna där. ”Några hushåll hafva här äfven borgarrätt, som aldrig vistas härstädes, utan stryka landet omkring och handla med hästar, glas och porslin samt vanligtvis äro kända under namn af skojare. Dessa måste dock hvar fjärdedels år förskrifva pass ifrån borgmästarn, hvilket utgör en af dess betydligare sportler. Det är icke utan anledning, som man tror att dessa härstamma från zigenare och af sina förfäder ärft begäret att aldrig vistas på ett ställe. Uti Öregrund är dock antalet af sådana kringstrykande hushåll långt mindre än uti Östhammar, hvarest deras stambåll egentligen är. Nyligen har där af detta folk blifvit upptäckt ett tjufband af icke mindre än nitton personer. Den mörkgula hy och egna utseende, som man finner hos större delen af sämre folket, torde mera härledas från deras descendece af någon egen folkstam än från hafsluften som då borde hafva samma verkan vid de öfriga kusterne kring hafvet.” I trakterna runt Östhammar reste och bodde resandefamiljer under hela 1800-talet.

Tidsperiod: 17-1800-tal.

Sökord: Uppland, Östhammar, Peter Detlofsson (ca 1738-1815)

Källa: Sebastian Casinge, ”Om resandesläkter i Östhammar”, i *Släktforskarnas årsbok* 2008, Johan Erik Forsström, *I Norrlandsstäder och lapplandsbyggd* (1917)

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet (ur Erik Dahlbergs *Suecia antiqua*).



”Skojarstugan”, riven stuga vid Cedersbergs glasbruk, Vists socken, Östergötland. ”Stugan var på den tid, då Cedersbergs glasbruk fanns, ett okänt tillhåll för glasförare, tattare och hästskojare.” Till bruket var flera glasförare av resandesläkt knutna. ”För försäljningen ute i bygderna svarade frilansande uppköpare. Dessa kallades för förare. Glasförarna gjorde sina inköp mot kontant betalning. Således en god affär för bruket. I stället så uppläts bostad i ’skojarstugan’ när de gjorde sina uppköp. Där fanns också krogen ’rackarstugan’.” Fotografi av karta från 1846 hämtad ur Urban Windahls bok om Cederbergs glasbruk (som dock inte nämner något om resande vid bruket).

Tidsperiod: 17-1800-tal.

Sökord: glashandel, Östergötland Vist

Källor: http://www4.sprakochfolkminnen.se/NAU/bilder/_s1ex001/303215a1.htm, <http://www.wisthbf.se/lantbruk-handel-industri/cedersberg/cedersbergs-glasbruk.htm>; Urban Windahl, *Cederbergs glasbruk* (2016).

Fotografi: Urban Windahl.



Lund, Skåne. Resande har levt och handlat på marknader i Skåne sedan äldsta tider, däribland den stora hästmarknaden i Lund. Ovanstående scen från marknaden Lund är en litografi ur *Bilder ur svenska folklivet*. I texten som hör till bilden sägs: ”Man ser der ock en väldig hop hästprånglare och s.k. ’tattare’. Den som i likhet med Barrow och Eilert Sundt, vill lägga sig på zigenernas ädla rotvälska, den från sanskrit stammande och med alla länders tjuftermer späckade språket Romani, bör då infinna sig i Lund. Ty der äro de denna dag, sqvadroneerande kring gatorna på springare, som för tillfället äro karska att påse och som erhållas för det bästa pris i verlden, men som efter marknaden befinnas vara de eländigaste krakar och visa sig behäftade med en mängd skickligt dolda fel.” Av texter som denna - låt vara schablonartad i sina formuleringar - framgår det tydligt att resande och romani uppfattades som självklara inslag i det förindustriella Sverige.

Tidsperiod: 17-1900-tal.

Sökord: handel, marknader, Skåne, Lund, romani

Källa: Johan August Berg & Bengt Nordenberg, *Bilder ur svenska folklivet* (1855).

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.

”Röbäckstattare”, öknamn på invånarna i byn Röbäck i Umeå socken. Ursprunget och åldern på öknamnet är inte klarlagt, men runt 1760 flyttade familjer av resandesläkt in i den lilla byn Röbäck strax utanför Umeå. En av dessa var Kristian Pettersson Jägares familj, en man som deporterats som ”zigenare” till Pommern som barn. Flera av hans släktingar uppehöll sig i byn i ett par årtionden och det är mycket möjligt att detta är ursprunget till öknamnet, även om också andra resandesläkter senare varit bofasta i byn. Lars-Erik Edlund skriver: ”En intressant iakttagelse kan i detta sammanhang göras, nämligen att den nedsättande beteckningen rödbäckstattare [...] i rivaliteten med framförallt skellefteborna överflyttats på umebor i gemen. Detta är ett ovanligt fall av generalisering: ett öknamn som avser befolkningen i en enskild by har överflyttats på sockenborna eller stadsborna.” En sökning på internet på ”rödbäckstattare” visar att denna överflyttning gått så långt att öknamnet i modern tid även använts om ishockeylaget Björklöven och dess supportrar!

Tidsperiod: 17-1900-tal.

Sökord: Västerbotten, Umeå, Röbäck

Källor: Lars-Erik Edlund, ”Då öknamn nämndes”, i *Västerbotten* nr 1 1986.



Järlåsa socken i Uppland och Lingonbacka pappersbruk. I en artikel om ”zigenare” i tidningen *Kalmar* den 6 mars 1874 sägs: ”I Järlåsa socken af Uppland äro bosatta hela skojarekolonier, skattskriva såsom lumpsamlare wid Lingonbacka bruk.” Lumpsamlarna för Lingonbacka pappersbruk var åtminstone från 1810- till 1830-talet till övervägande del av resandesläkt. De reste i de omgivande landskapen och Järlåsa kom därför att associeras med ”skojare” och ”tattare”. Ännu 1917 skrev kyrkoherden A. G. Biberg i ett brev om ”tattare”: ”när jag på 1850-talet växte upp i Järlåsa församlings prästgård hos prosten Fant, funnes då en och annan bosatt och än flere, som for omkring såsom lumpsamlare till dåvarande pappersbruket i Lingonbacka därstädes (nu försvunnet), ville göra gällande att de tillhörde Järlåsa församling.” Oljemålning av Lingonbacka pappersbruk. Bruksbyggnaden brann 1879 och idag finns enbart rester av grunden kvar. Målningen är signerad H. Lindroth och daterad 1901 eller 1902.

Tidsperiod: 1800-tal.

Placering: Upplandsmuseet.

Sökord: Uppland, Järlåsa, lumpsamling

Källor: <https://digitaltmuseum.se/011023868542/oljemalning>; Dalarnas museum, frågelista om ”tattare” från Isidor Flodström, byråchef på Kommerskollegium, 1917 (acc. 17425:1:2).



Nyfors pappersbruk, Tyresö socken. Ett pappersbruk anlades redan vid 1700-talets mitt vid Wättinge, men det var först på 1800-talet som bruket i större skala började rekrytera kringresande lumpsamlare från resandesläkterna. Omkring 1830 var ett stort antal resande även skrivna i Tyresö som lumpsamlare, men det är högst osäkert hur mycket de befann sig där förutom i samband med leverans av lump till bruket. Det tycks som att lumpsamlarna var tvungna att betala bruksägarna under bordet för att bli antagna och därigenom få rätt till inrikes pass. Det höga antalet av lumpsamlare av resandesläkt från Nyfors väckte under 1830-talets misstankar och missnöje vid landskansliet i Stockholm.

Tidsperiod: 1800-1850.

Sökord: lumpsamling, Södermanland, Tyresö

Fotografi: Margareta Edqvist.

Östmark socken, Värmland. I Östmark socken slog sig redan på tidigt 1800-tal ett antal resandefamiljer ned och på platsen har resande bott till modern tid. Socknen fick därför snart rykte om sig att vara ett ”tillhåll” för resande, vilket bland annat avhandlas i Carl-Erik Måwes *Studier i den sociala kontrollen i Östmark* (1958). Värmlänningen Selma Lagerlöf kände väl till Östmarks sockens och dess resandebefolkning. Hon skriver: ”Det finns en annan plats, där man också kan bli utsatt för både ett och annat oväntat. Den ligger i Östmark, ända uppe vid riksgränsen, där vägen tar av till Norge. [---]. Nu vet jag inte om människor i våra dagar känner till det rykte, som Östmark åtnjöt i min ungdom. Men dåförtiden ansågs Östmark vara det fattigaste och mest gudsövergivna ställe, som kunde tänkas. Då en stor tiggarskara kom drivande framåt vägen, så kunde man vara alldeles viss om att den var hemma i Östmark. Skojarna med de små raggiga hästarna och de smutsiga vagnarna var också därifrån, och likadant var förhållandet med alla hästbytare och skälmar och trashankar. Där tycktes inte finnas en enda ordentlig människa. [Lagerlöf jämför det intryck hon får vid en genomresa runt 1930 och de människor hon möter.] Och fullt med folk mötte man. Men det var sannerligen inga tiggarkärringar eller skojare, det var vackra, unga flickor i moderna klänningar av de brokigaste tyger, i silkesstrumpor och högklackade skor samt unga män i sportkostymer. Just inga gående, utan cyklar och bilar överallt. Så där såg det nu ut i det forna fattiglandet. [Lagerlöf skildrar naturen, gränslandet]. Här hade det rört sig, allt detta gränsfolket, som aldrig kan hålla sig lugnt kvar i eget land, utan jämt lockas över till grannens. [---]. Rövare hade brutit fram här för att plundra, fromma pilgrimer hade vandrat här i sällskap med zigenare och tiggare. [...]. 'Att det är så här stilla och högtidligt här uppe', tänkte jag, 'det beror kanske inte endast därpå, att här går gräns mellan två riken. Kanske att här också går en gräns av annat slag. Den gränsen, som går mellan synligt och osynligt, mellan verkligt och överkligt.'” Det var bara en fantasi, en lek med tanken, men det låg liksom i luften, att jag skulle tänka på det sättet. 'Och liksom här finns en väg, som leder inåt Norge, så finns det kanske också en infartsväg till det där andra grannlandet. Det var alltså bara ett tankespel. Jag hade inte den minsta förhoppning, att det skulle förhålla sig så, som jag roade mig med att tänka ut det. Men knappt hade jag givit form åt min undran, förrän det tilldrog sig något besynnerligt. Men inte ute i naturen, utan i mitt eget inre. Jag tyckte mig förnimma liksom en tunn dimma eller en rök, som steg upp ur min hjärna. Och denna förtätades hastigt samt tog form av en människa. Men då den människan hade hunnit några alnar ifrån mig, vände hon sig om och neg för mig. Jag såg henne mycket tydligt, och än mer, jag kände

igen henne. Hon liknade till punkt och pricka en gammal tiggarkärring häruppi från Östmark, som jag hade sett i min barndom och varit mycket rädd för, emedan folk påstod, att hon kunde trolle galenskap på den människa, som inte gav henne vad hon begärde. Jag kände tydligt igen den korta tjocka gestalten, den breda, bruna ansiktet, som tycktes översmört med fett, de elaka ögonen, den smutsiga och flottiga skinnkjorteln, läderbältet med silverstjärnorna, de stora näverskorna och näverkonten på ryggen. Som sagt, hon neg för mig liksom för att tacka mig för att jag så troget hade gått och burit på hennes bild under alla dessa år. Därpå såg jag henne raskt gå ner mot sjön, sväva ut över vattnet och upplösas till en liten dimflik. Jag ska säga, att jag blev bestört. Någon dröm kunde det ju inte vara. Jag gick hela tiden på landsvägen, hade inte en gång stannat. Det var ju så tydligt, att allt kom ur min egen hjärna. Jag hade nog haft den där farliga Östmarkstrollpackan i minnet under hela resan, men jag hade aldrig på det sättet sett en tanke ta gestalt och visa sig för mig.”

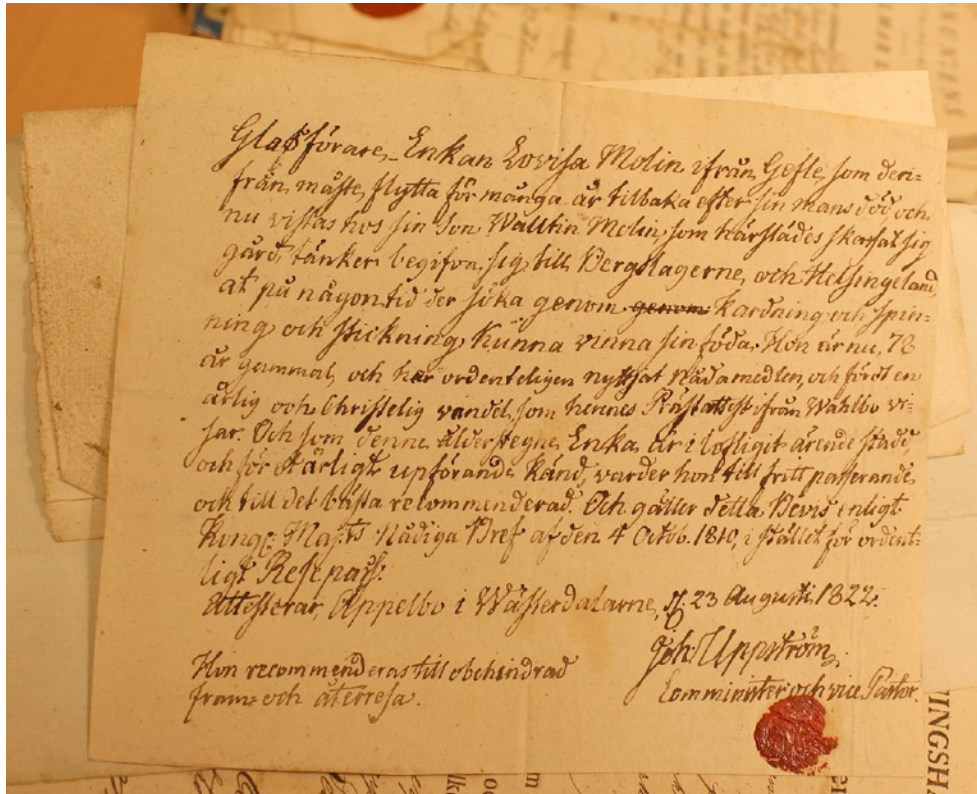
Som ytterligare ett exempel på resandes historia i Östmarks sockens kan nämnas en inspelning på värmlandsfinska gjord 1948 efter Olof Mattsson i Nyskoga socken (född 1871). Mattsson berättar om ”Wigardt och Backman” i Långbacken, hur de kastade hästar, deras namn och om slagsmål. Släkten Wigardt hör till de mera kända resandesläkterna i Värmland och inspelningen rör säkerligen Johannes Wigardt Backman (1848-1925) som bodde just i Långbacken, Östmarks socken. Kopplingar mellan resande och värmlandsfinnar är omnämnda även i Måwes *Studier i den sociala kontrollen i Östmark*.

Tidsperiod: 18-1900-tal.

Placering: Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.

Sökord: Östmark, Värmland, Långbacken, inspelning, Johannes Wigardt Backman (1848-1925)

Källa: Carl-Erik Måwe, *Studier i den sociala kontrollen i Östmark* (1958); <https://arkivet.dn.se/tidning/1915-12-19/345A/10?searchTerm=tattarbygd>; Selma Lagerlöf, *Höst* (1933), Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (Gr02442:B2)



Intyg för glasföraränkan Lovisa Molin utfärdat av komminister Uppström i Äppelbo och daterad den 23 augusti 1822. Molin sägs ha vistats hos sin son glasföraren Valentin Molin som hade gård i socknen. Nu ämnade hon bege sig till Bergslagen och Hälsingland för "at på någon tid der söka genom kardning och stickning kunna vinna sin föda". Komministern skriver att detta intyg gäller istället för ett vanligt respass. Att prästerna i Dalarna ägde rätt att vid sidan av landskanslierna utfärda pass hörde sannolikt ihop med att arbetsvandringar har en lång tradition i landskapet. Men detta undantag gällde uppenbarligen inte den 71 år gamla Lovisa som trots sina intyg sattes in på Falu länshäkte för passlöshet i november 1822. Uppenbarligen bar hon handlingarna med sig vid sitt häktande. Lovisa var dotter till Detlof Pettersson Rosenberg som deporterats som "zigenare" till Pommern som ung.

Tidsperiod: 1822.

Sökord: Dalarna, Äppelbo, Lovisa Rosenberg Lind Molin (f. 1761), Peter Valentin Pettersson Molin (1781-1826)

Källa: Kopparbergs landskansli, passhandlingar, EV:2, Uppsala landsarkiv.

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



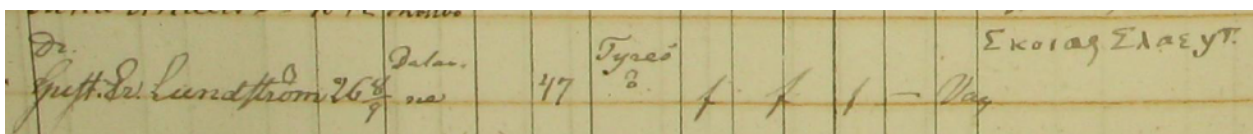
Äppelbo, Dalarna. Maximilian Axelsson skriver 1855 i sin resebeskrivning *Vesterdalarne* om ett besök i socknen: ”Den förste som här byggde, säges ha varit en zigenare eller skojare, vid namn Äpple, efter hvilken socknen sedan skulle ha blifvit uppkallad. Såsom skäl för detta påstående, hvilket är rakt stridande emot det som Hylphers i sin Dalresa upptagit, anförs att socknens invånare ännu i dag kallas Äppelboskojare, såsom de ock genom sjelfva sitt utseende och lynne röja sig vara.” Denna sägen är möjligen uppkommen utifrån det faktum att personer av resandesläkt tidigt slog sig ned i socknen, exempelvis ovan nämnde glas- och mässingshandlare samt hovslagaren Valentin Molin. Det är i alla fall en troligare förklaring till hur benämningen ”Äppelboskojare” på socknens invånare uppstått.

Tidsperiod: 1800-tal.

Sökord: Dalarna, Äppelbo, Peter Valentin Pettersson Molin (1781-1826)

Källa: http://arkiv.appelbo.net/appelbo/historia_av_ingvarjonsson.htm

Fotografi: Wikipedia.



Prästens notering på grekiska om resande i Hedemora landsförsamling 1849. I flera av de små byarna utanför Hedemora slog sig resandefamiljer ned i början av 1800-talet. Familjerna försörjde sig bland annat med häst- och gårdfarihandel och reste i Dalarna och omgivande landskap. Ovan ses ett utdrag ur husförhörlängden för en av dessa resande, Gustaf Erik Lundström, som flyttade in i Matsbo 1849. I kolumnen för ”anmärkningar” har prästen med grekiska bokstäver skrivit: ”Skojarslaegt”. Uppenbarligen har avsikten varit att innehållet inte skulle förstås av utomstående, men väl av andra präster. ”Skojare” var i denna del av landet den dialektala benämningen för resande och synonymt med ”tattare”. Flera av Lundströms förfäder hade 1731 deporterats som ”zigenare” till Pommern. Lundström försörjde sig större delen av sitt liv som hästhandlare och var gift med Maria Katarina Pettersson, även hon av resandesläkt. Om Lundström sägs på en antavla i Riksarkivet upprättad omkring 1870: ”lärer ha varit en ovanligt beskedlig hästskojare, dog i Hedemora och efterlemnade flera barn”.

Tidsperiod: 1800-tal.

Sökord: Dalarna, Hedemora, Gustaf Erik Lundström (1826-1919)

Källa: Hedemora landsförsamling, A1b:1, s. 242, Uppsala landsarkiv.

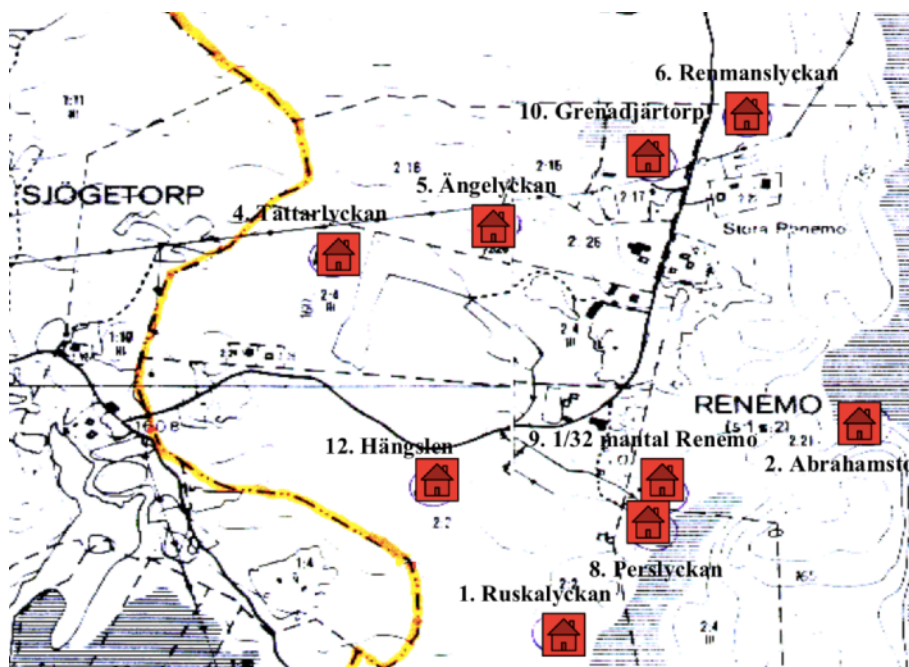
Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.

”Tattarebacken”, marknadsplats i Skänninge. ”Kallas även Oxbacken eller Kreatursvallen [...]. Tattare äro ju kända för sina kreatursaffärer, och de samlades naturligtvis vid marknaderna; därav namnet.” Uppteckning efter E. Nordlander 1945. I Skänninge var redan på 1700-talet resande skrivna som borgare, exempelvis släkten Skenberg som tog sitt namn efter staden.

Tidsperiod: 18-1900-tal.

Sökord: Östergötland, Skänninge

Källa: Institutet för språk och folkminnen, ortnamnsregistret.



”**Tattarlyckan**”. Torpbebyggelse i Stora Åby socken i Östergötland. Namnet uppkommet till följd av att bleckslagaren Johan Henrik Skenberg och hans hustru Lovisa Gustafsdotter Fogelgren bodde här med sina barn. Skenberg ägde Renemo 2:4 till dess sonen Per Gustaf Skenberg f. 1845 sålde hemmanet men behöll åkern och stugan ”Tattarlyckan” mot förpantningsbrev. Släkten Skenberg hade tagit sitt namn efter Skänninge där de varit borgare på 1700-talet. Efter Skenbergs död införlivades torpet med Renemo gård och huset revs. Torpets geografiska läge är utsatt på ekonomiska kartan med nr 4 och en skylt finns idag på platsen.

Tidsperiod: 1800-talets andra hälft.

Sökord: Östergötland, Stora Åby, Johan Henrik Skenberg (1815-1888), Lovisa Gustafsdotter Fogelgren (1815-1885), Per Gustaf Skenberg (1845-1879)

Källa: <http://www.boetsbyalag.nu/nostalgi/torp/torpdokument/Renemo%20Tattarlyckan%20199.pdf>

Skojarstan = roten Källan
i Södertälje stad, Åkeshöjd,
Stockholms l.

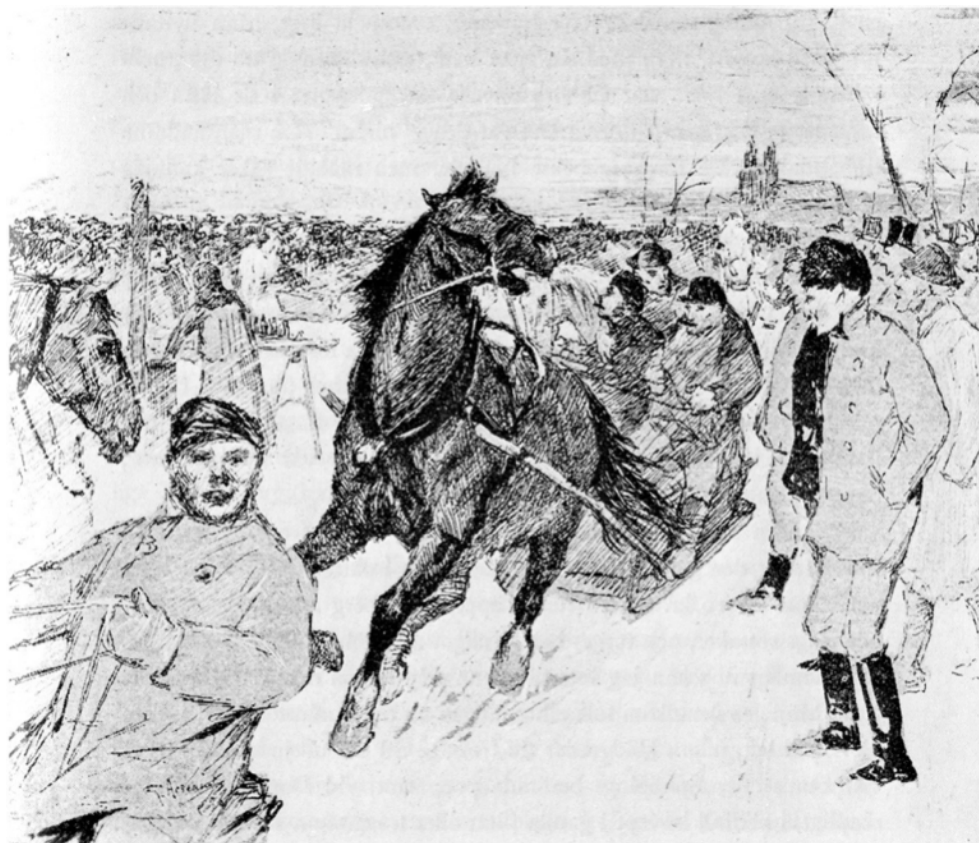
skojarstan
Skojarstan omfattar Erikshäll,
Davidsro och Bodagatan. Namnet
tillkom på så vis att en stadsfiskal
Landin omkr. 1830 förvisade stadens
Göran Zetterberg 1937.

Roten Källan i Södertälje stad, "Skojarstan" kallad. "Skojarstan omfattar Erikshäll, Davidsro och Bodagatan. Namnet tillkom på så vis att en stadsfiskal Landin omkr. 1830 förvisade stadens alla hästskojare och tattare hit upp, emedan de huserade vilt nere i staden." Uppteckning efter Göran Zetterberg 1937.

Tidsperiod: 1800-tal.

Sökord: Södermanland

Källa: http://www4.sprakochfolkminnen.se/NAU/bilder/_s1ab001/321302a1.htm



Distingsmarknaden i Uppsala. I början av februari varje år hölls av tradition Distinget, den stora marknaden i Uppsala med rötter i forntiden. 17- och 1800-talet var marknads storhetstid och den besöktes av många resande, inte minst för dess stora hästmarknads skull. Dess betydelse för resande i denna del av landet framgår bland annat av en folkminnesuppteckning från Västmanland: ”Ock vid tiden för Distingen i Uppsala, syndes allri en skojare (tattare) till ute i Kumla, dom var alla till Distingsmarken”. ”Skojare [...] hade berättat, att om man ville görra nån bra affär, eller bra byte, ’byta åt sej en bra hest’, skulle ’man fara te Distingen’.” ”Men till Distingen i Uppsala skulle de alla för det var liksom alla skojarslägters gemensamma samling, ock vill de göra bra affär, å skaffa sej bra hestar, så skulle det vara på Distingen. Den hölls som bekant omkring d. 4 februari vart år, ock var nästan enda gången på hela året när alla skojare, å andra tattare, kunde samlas till möte.” (”Från Distingsmarknaden i Uppsala”, teckning av G. Arsenius, 1855-1908.)

Tidsperiod: 17-1900-tal.

Sökord: marknader, Uppland, Uppsala

Källa: Svar på Nordiska museets frågelista 78 ”Tattare” (1942), Västmanland, Övertjurbo härad, Kumla socken, Nordiska museet.



Grindarna vid Kristina kyrka i Sala. I Sala stad var flera familjer av resandesläkt bosatta under 1800-talet och som centralperson för dem framstår hästhandlaren och bergsmannen Olof Korsgård. Med tiden byggde Korsgård upp en avsevärd förmögenhet och fungerade som en mellanhand för sina mindre bemedlade släktingar längs vägarna. Han skänkte bland annat nya grindar med järnurnor till Sala gamla kyrka. ”Då Korsgård nalkades sina dagars slut, skänkte han några prydnadsartiklar till kyrkan, bl.a. järnurnorna vid ingången till gamla kyrkogården, och stiftade dessutom en fond, som ställdes under fattigvårdsstyrelsens vård, allt detta uppenbarligen i syfte att få något på kreditsidan vid den stora domedagsuppgårelsen.” (Johan Näslund, *Sala stad*.) Redan 1857 omtalas att Korsgård förbundit sig att betala sammanlagt 200 riksdaler banko ”till inköp af järngrindar till Sala stads utvidgade och planerade kyrkogård”. Korsgård upprättade även en donationsfond efter hustrun Anna Katarina Gripenfeldts död 1854. Fonden skulle dela ut pengar till stadens fattiga och existerade ännu på 1940-talet, men vid kontakt med Sala kommun har inga besked kunnat lämnas om vad som hänt med stiftelsen eller om den existerar i någon form än idag. I minnesskriften över Sala stads donatorer ”för hugfästade av donatorernas minne” ges typiskt nog en övervägande negativ bild av både Olof Korsgårds och de resandes närvaro i staden.

Tidsperiod: 1857.

Sökord: Västmanland, Sala, Olof Korsgård (ca 1789-1862); Anna Katarina Gripenfeldt (1791-1854)

Källa: *Örebro tidning*, 1857 18/11, Assar Jansson, *Sala stads donatorer och deras gåvor 1694-1945* (1949), Johan Näslund, *Sala stad* (1923).

Fotografi: Jan Forsmark.

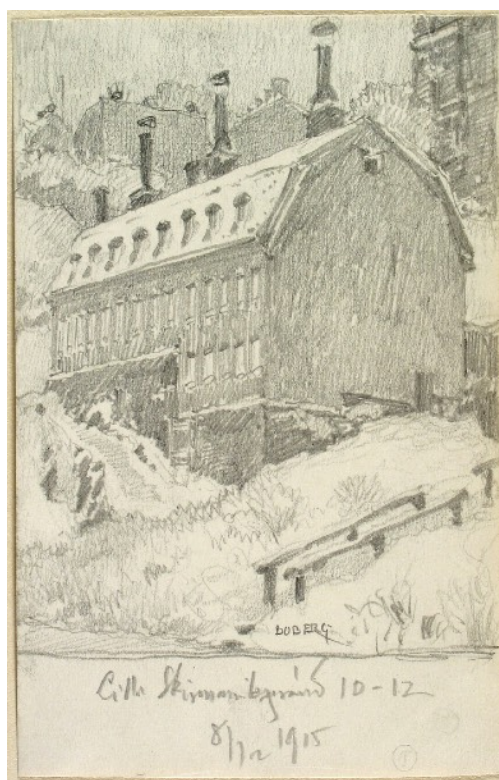


Västra kvarteret i Sala, "Sala skojare" och "Sala rackare". Öknamnet "Sala skojare" på invånarna i Sala stad nämns i en notis i *Nerikes allehanda* 1888. I tidningen *Fäderneslandet* två år senare sägs: "Det fanns en tid, då uttrycket 'Sala skojare' var ett bevingadt ord i hela mellersta Sverge. Den tiden är nu lyckligtvis förbi och Salaborna äro ett lika hederligt och laglydigt slägte, som hvarje annat samhälles." Uttrycket kommer sig av att ett antal resandefamiljer slog sig ned i Sala under 1800-talet. De bar namn som Korsgård, Gripenfeldt, van der Hagen, Karlsson, Junggren m.m. Per Helge skriver i *Om Sala*: "År 1822 flyttade den nygifte Korssgård med sin fru till Sala och blev snart den ledande bland de familjer av marknadskrämare, hästbytare o. dyl. som gjorde sig kända som 'Sala skojare'. De allra flesta av dem bodde i västra kvarteret, som därför allmänt kallades skojarkvarteret. Nuvarande Södra Esplanaden gick vanligen under benämningen Skojargatan. En anledning till att 'skojarna' slagit sig ner just i Sala, var säkerligen de återkommande och välbesökta marknaderna i staden." Assar Jansson skriver i *Sala stads donatorer*: "Skøjarna bodde framför allt i västra kvarteret, som också kallades Skojarkvarteret, och den forna Hantverkargatan - nuvarande Södra Esplanaden - hette vanligen Skojargatan. Åtskilliga av dem var gårdsägare, och de ansågs sköta sin bergsmansjord alldeles utmärkt." Han tillägger: "Sala-skojarna var dock en betydande samhällsgrupp på sin tid." Johan Näsmark skriver i *Sala stad*: "Efter den stora branden 1880, då hela västra kvarteret jämnades med jorden, hava skøjarna så småningom försvunnit från stadens horisont." I *Västmanlands län* skriver Näsmark: "År 1880 den 13 september hemsöktes Sala ånyo av en stor eldsvåda, därvid ungefär en fjärdedel av stadens hus uppgick i lågor. Härvid skattade åt förgängelsen en stadsdel, som förvärvat sig ett mindre trevligt rykte, nämligen den s.k. Rackarestaden, ett namn som kommit därav att uti denna stadsdel en hel del vittberytade häst- och marknadsskojarefamiljer (Sala rackare) tagit sin hemvist." Detta är ett av flera exempel på hur ett litet antal resandehushåll varit tillräckligt för att ge en hel sockens invånare, eller i det här fallet en hel stads, öknamn som "skojare".

Tidsperiod: 1800-tal.

Sökord: Sala, Västmanland

Källa: <https://tidningar.kb.se/8264853/1888-10-20/edition/146365/part/1/page/3/?q=%22sala%20skojare%22>; <https://tidningar.kb.se/2605199/1890-11-12/edition/157844/part/1/page/2/?q=%22sala%20skojare%22>



Skinnarviksgränd 10-12, Södermalm, Stockholm. Även om antalet resande i förhållande till stadens befolkning varit mindre än på många andra platser har staden givetvis bebotts av resande. Under 1700-talet var flera regementen förlagda i huvudstaden och i de tjänade många resande. Exempelvis var den kände resanden Jakob Helsing boendes vid Norrtull vid tiden då han förhördes om romani 1731 (se nr 158). Längre fram var resande boende i huvudstaden i synnerhet på Södermalm och verksamma som lumpsamlare, glasförare, åkare m.m. Ett exempel i mängden är smideshandlaren och lumpsamlaren Karl Peter Lindgrens och Karolina Qvick Holms familj. De blev 1863 skrivna på Skinnarviksgränd 10-12 med uppgiften att de förr aldrig varit kyrkskrivna. Bägge var av gamla resandesläkter och härstammade från personer som deporterats ett drygt århundrade tidigare. (Teckningen är tecknad av Ferdinand Boberg 1915.)

Tidsperiod: 1863.

Sökord: Stockholm, Södermalm, Karl Peter Lindgren (1827-1882), Karolina Qvick Holm (1825-1873)

Källa: <https://digitaltmuseum.se/021017051881/teckning-av-ferdinand-boberg-stockholm-soderkattfoten-st-12-l-skinnarviksgrand>

Fotografi: Nordiska museet.

Skättilljunga, Skåne. Det faktum att en resandesläkt slog sig ned i byn Skättilljunga gav på ett belysande sätt hela byn ett dåligt rykte i Skåne. I en artikel i ”Skånska Posten” 1886 kallas Skättilljunga ”en tatarby” som ”sedan århundraden tillbaka [varit] ett fruktadt hemvist för en koloni fullblods-ziguenare, lika odrägliga för civilisationen som de nordamerikanska präriernas röda jägare”. Detta påstående bemöttes kort därpå i ”Kristianstadbladet” som medgav att ”en tatarfamilj, för ett tjugotal år sedan egde ett hus i Skettilljunga”, men att detta förhållande inte gjorde byn till någon ”tatarby”. Även i Nordiska museets frågelista om ”tattare” på 1940-talet pekas ”Skättelljunga stora tatarsamhälle” ut av exempelvis en sagesman i Asarum socken i Blekinge.

Tidsperiod: 1800-talets andra hälft.

Sökord: Skåne, Skättilljunga

Källa: <https://tidningar.kb.se/4112731/1886-10-18/edition/148359/part/1/page/2/?q=tattarby>

Sättna, Medelpad. I Sättna socken och Lövsätt by bodde från 1800-talets mitt ett antal resandefamiljer, bl.a. av släkterna Fagerberg, Sipström, Ros och Löfgren. I folkräkningen 1880 kallas flera av dessa familjer ”zigenare”.

Tidsperiod: 18-1900-tal.

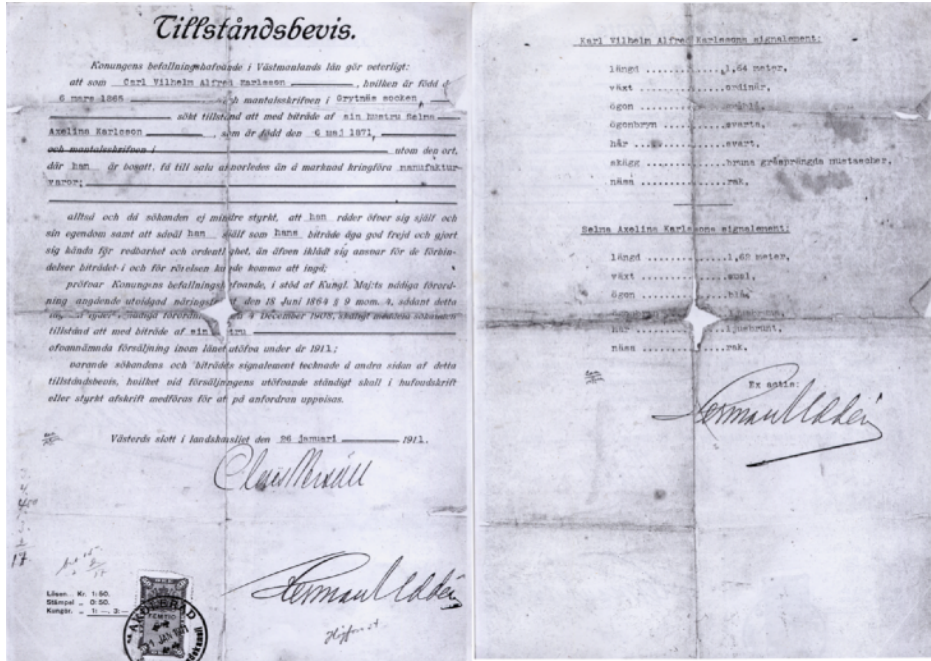
Sökord: Medelpad, Sättna, Lövsätt

Nordmaling 938, Västerbotten. ”Bytomt/gårdstomt 90 x 60 meter med två husruiner, igenväxande tomtark samt vårdträd. Enligt traditionen har gården tillhört ’tattar Nilsson’ (FMIS).”

Tidsperiod: 18-1900-tal.

Sökord: Västerbotten, Nordmaling

Källa: Fornminnesregistret L1937:9139, *Vägsälens kulturarv - kulturarv vid vägsäl. Om att skapa platser för romer och resande i kulturarvet*, Martins Holmberg (ed), 2014.



Grytnäs socken, Dalarna. I socknen bodde under 1800-talets andra hälft och 1900-talet flera resandefamiljer av olika släkten. Exempelvis flyttade några av familjerna som tidigare bott i Sala upp till Grytnäs, men fortsatte att resa med handel i Västmanland. Grytnäs blev därför med tiden känd som ett tillhåll för resande. Även i de angränsande socknarna Folkärna och By bodde flera resandefamiljer. Ovan Alfred Karlssons och Selma Meijers tummade tillståndsbrev för gårdfarihandel i Västmanland från 1911. Familjen var boende i Östanbyn i Grytnäs.

Tidsperiod: 18-1900-tal.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: Dalarna

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.

Rölanda, Dalsland. ”Tattarkolonin i norra delen af Rölanda socken på Dal räknar gamla anor...” inleder *Dagens Nyheter* en artikel den 18 september 1906. Bland de resande som bott i Rölanda återfinns bland annat flera familjer av släkten Rosenqvist. Rölanda nämns återkommande även i folkminnesuppteckningarna, t.ex. i Nordiska museets uppteckning EU24047 där ”rölandaskojare” beskrivs. Bland annat anförs talesättet: ”Det ringer i Rölann, det är en skojare död” som exempel på hur förknippad socknen var med resande.

Tidsperiod: 18-1900-tal.

Sökord: Rölanda, Dalsland

Källa: <https://arkivet.dn.se/tidning/1906-09-18/13079A/3?searchTerm=tattarkoloni>

Pickelsbo, Simlångsdalen, Halland. I Fredrik Ströms mycket populära *Folket i Simlångsdalen* (1903, filmatiserad 1924 och 1947) spelar ”tattarna” i Halland en viktig roll för handlingen. Ström skriver: ”I Pickelsbo låg en hel liten tatarstad på sex eller sju små eländiga, förfallna ryggåstugor och pörten. Här bodde två stora tatarläkter.” Bygdeforskaren Erik Andersson har i en tidningsartikel 1934 skrivit om den verkliga förlagan till Ströms ”tatarstad”. Han menar att allt går tillbaka på en liten bebyggelse med beteckningen Pickelsbo 1 i Breared: ”Nuvarande ägarens till en av gårdarna i byn farfar sålde en avsöndring långt inne i skogen till vandringsfolket. Och där var det tatarstugorna byggdes. Köparen Johannes Börjesson - i dagligt tal kallad ’Tummen’ (på brearedsmålet: Tammen). Det är dock ovisst om denne var av ’tattarras’, det troddes att han var kommen av ’vanligt folk’. Hans ’gemål’ Karolina, kallad ’Sladda’ var emellertid tatterska, ansågs det.” (Det är riktigt att endast hustrun var av resandesläkt.) Andersson berättar att Johannes Börjesson odlade upp så gott som hela sin domän om en hektars storlek och att stugan var bebodd till omkring 1920 då hans hustru dog. Efter det stod platsen öde.

Tidsperiod: 18-1900-tal

Sökord: Halland, Breared, Johannes Börjesson (f. 1825), Karolina Natanaelsdotter Bergman (f. 1821)

Källa: https://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/show.html?showmap=true&archive=LMS&nbOfImages=8&sd_base=lms2&sd_ktun=4c4d535f4d352d34363a31, Fredrik Ström, *Folket i Simlångsdalen*, Erik Andersson, *Bygdebrev från Breared*.

”Skojarskåret”, dialektalt namn för Flottskär, Väddö socken, Uppland. I inspelning 1972 med Josefina Olsson född 1881 berättar hon om sin ungdom att ”förr var det så mycket tattare som åkte”. Flera av dessa familjer bodde i Väddö socken, på Flottskär, ”Skojarskåret” kallat. Kvinnorna gick och sålde och tiggde mjöl och sovel, männen bytte hästar. Men de är ”utrotade nu” enligt informanten, som sedan ändrar sig och säger att det finns ”söner kvar i andra, tredje led”. Senast ”i somras” (dvs 1972) hade några varit i Massungby och rödfärgat varenda gård i byn. ”Men de är som annat folk nu”, fast de har ”sådana där yrken” som rödfärgare. Resandefamiljer hade slagit sig ner i området redan under 1800-talets första hälft. Bland de första var Valentin Segerblad, sonson till Detlof Pettersson Rosenberg som deporterats som ”zigenare” till Pommern 1731. Valentin hade varit lumpsamlare men kom en tid att driva gästgiveriet i Trästa. Det är belagt att hans hem var en knutpunkt för resande på deras resor.

Tidsperiod: 1800-talets slut.

Sökord: Uppland, Häverö

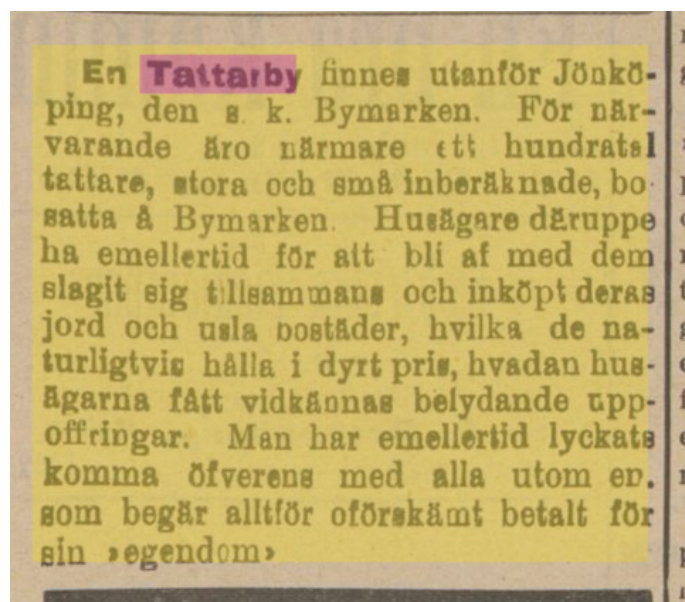
Källa: Bd3034, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.

Skästen, utanför Ljusdal. Etnologen Mikael Eivergård skriver: ”I en av uppteckningarna i museets arkiv talas om Skästen utanför Ljusdal där en ’tattare köpt ett hemman och sedan sålde lotter till sina släktingar så att det blev en hel koloni. Hyggligt folk ville inte bo kvar utan flyttade ut och så fick tatterna starkare fäste.”

Tidsperiod: 18-1900-tal.

Sökord: Hälsingland, Ljusdal, Skästen

Källa: Mikael Eivergård, ”Tattare - ett främmande folkslag eller en del av det jämtska?”, i *Jämten* 2006.



Bymarken, västra Jönköping. I "Alingsås tidning" 1903 beskrivs Bymarken utanför Jönköping som en "tattarby" där ett hundratal "tattare" hade bosatt sig. Som på andra platser organiserade sig lokalsamhället för att få bort "tattarna": "Husägare däruppe ha emellertid för att bli af med dem slagit sig tillsammans och inköpt deras jord och usla bostäder, hvilka de naturligtvis hålla i dyrt pris, hvadan husägarna fått vidkännas betydande uppoffringar. Man har emellertid lyckats komma öfverens med alla utom en som begär alltför oförskämt betalt för sin 'egendom'." Bland de resande som bodde på Bymarken kan nämnas hästhandlaren Herman Skenberg som bodde på nuvarande Sjögatan 44. Förfarandet att "köpa ut" resandefamiljer har förekommit över hela landet.

Tidsperiod: 1903.

Sökord: Småland, Jönköping, Herman Skenberg

Källa: <https://tidningar.kb.se/4112679/1903-10-30/edition/155840/part/1/page/3/?q=tattarby>

Snäre, Hälsingland. I byn bodde från 1800-talets andra hälft flera resandefamiljer vilket snart medförde att Snäre förknippades med ”skojare”. Byn omtalas flera gånger som exempel på ”tattarby”, exempelvis i Statens offentliga utredning om lösdriveri 1923 och Nordiska museets frågelista om ”tattare”. I en uppteckning från Färila står att läsa: ”Det sägs om en by som hör Ljusdal till, att här bor bara skojare. Byn hette Snäre och när man vill vara elak vid någon säger man: ”Är du från Snäre?” Var det någon från kom från Snäre till andra bygder och man frågade dem var de voro ifrån, svarade de: ”Från andra sidan Ljusdal.” Snäre skämdes man från att säga, ty det var allt för ökänt.”

Tidsperiod: 18-1900-tal

Sökord: Hälsingland, Snäre

Källa: Nordiska museets frågelista 78 om ”tattare” EU23869, EU24238.



Snarsmon, Tanum, Bohuslän. Bohusläns museum har genomfört arkeologiska utgrävningar och omfattande dokumentationsarbete om Snarsmon vilket resulterat i flera publikationer. Därför är denna resandebosättning förmodligen den bäst utforskade i landet. Fotografiet ovan avbildar Vilhelms stuga ett par kilometer från Snarsmon som enligt sägnen till hälften låg i Sverige, till hälften i Norge. (Riksgränsen låg i själva verket alldeles invid stugan.) Enligt uppgift är det Vilhelm själv med sin dotter och svärson som står framför stugan.

Tidsperiod: 18-1900-tal.

Sökord: Bohuslän, Bullaren, Norge

Källa: *Snarsmon - resandebyn där vägar möts* (2008).

Fotografi: Privat (ur *Snarsmon - resandebyn där vägar möts*, s. 29).

”**Frykerud 73:1, Värmland.** Lägenhetsbebyggelse. Torplämning, bestående av husgrund med spisröse och grund efter ladugård. Torpet beboddes enligt uppgift fram till cirka 1935 av resande. De blev senare vräkta av kommunen och torpet förstördes så att de inte kunde komma tillbaka (FMIS).”

Tidsperiod: 18-1900-tal.

Sökord: Värmland, Frykerud

Källa: Fornminnesregistret L1937:9139, *Vägsälens kulturarv - kulturarv vid vägsäl. Om att skapa platser för romer och resande i kulturarvet*, Martins Holmberg (ed), 2014



”Krämarstan” på Myra, Finnerödja socken, Västergötland. Länsstyrelsen i Örebro har i samarbete med Finnerödja hembygdsförening bedrivit forskning och dokumentation av resandebosättningen i den så kallade ”Krämarstan”. Även arkeologiska utgrävningar har genomförts och resultaten har redovisats i skrift såväl som i form av guidningar, föreläsningar och utmärkningar av platser i terrängen. För exempel på hantverk som tillverkats i ”Krämarstan” se nr 84-91.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Sökord: Västergötland, Finnerödja

Källa: http://www.finnerodjahembygd.se/?page_id=75

Fotografi: Finnerödja hembygdsförening.

”**Myssjö 286 samt 287, Jämtland.** Bytomter/gårdstomter. De två lokalerna ligger endast ett hundratal meter från varandra. 286: Bytomt/gårdstomt cirka 85 x 50 m bestående av minst en husgrund med spismursröse, minst två röjningsrösen samt öppna ytor. 287: Gårdstomt cirka 50 x 50 meter bestående av en husrum, en jordkällare och en husgrund. Från senare delen av 1800-talet och fram till 1920- 30-talet bodde resandefolk på platsen (FMIS).”

Tidsperiod: 18-1900-tal.

Sökord: Jämtland, Myssjö

Källa: Fornminnesregistret L1937:9139, *Vägskälens kulturarv - kulturarv vid vägskäl. Om att skapa platser för romer och resande i kulturarvet*, Martins Holmberg (ed), 2014.



Lo, Styrnäs socken, Ångermanland. I byn Lo i Styrnäs socken vid Ångermanälven bodde i början av 1900-talet ett antal familjer av resandesläkt som flyttat in från olika platser i Norrland. I bygden gick detta inte obemärkt förbi och begreppen ”Lo-tattare” och ”Styrnästattare” uppstod. Språkforskaren Lars-Erik Edlund stödjer sig på muntliga uppgifter när han skriver: ”Benämningen lotattare lär ha uppkommit därigenom att det fanns så många tattare i byn”. En ättling till resandefamiljerna i Lo berättar att lokala dansband till och med skrev sånger om de resande i Lo som framfördes på dansbanorna i Ådalen. Fotografiet är av en skolklass i Lo på 1930-talet. Flera av barnen är av resandesläkt.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Sökord: Styrnäs, Ångermanland

Källa: Lars-Erik Edlund, *Studier över nordsvenska Ortsboöknamn* (1985); muntliga uppgifter.

Fotografi: Privat.



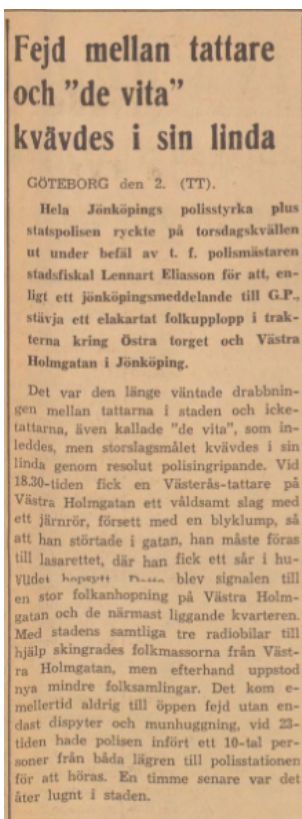
Modell av stadsdelen Valhalla i Helsingborg. I stadsdelen bodde många familjer av resandesläkt under 1900-talets första hälft. Den första kända resandefamilj var Fritiof och Amanda Lindberg som 1918 flyttade in på Torpgatan 41, en adress som ”under många decennier kom att vara starkt förknippat med resande på Valhalla” enligt historikern Niklas Bernsand. Bland resandesläkter som bott i Valhalla kan nämnas Lindberg, Björk, Fogelqvist, Brolin och Holmdahl. Exemplet Valhalla är belysande för hur situationen och förutsättningarna för resande kunde se ut i en mer urban miljö under 1900-talets första hälft.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Sökord: Skåne, Helsingborg

Källa: Niklas Bernsand, ”Resande och majoritetssvenskar i stadsdelen Valhalla i Helsingborg”, i *Drabbrikan* nr 10 (2018) ; https://portal.research.lu.se/portal/files/55758918/Drabbrikan_10_2018.pdf

Fotograf: Niklas Bernsand.

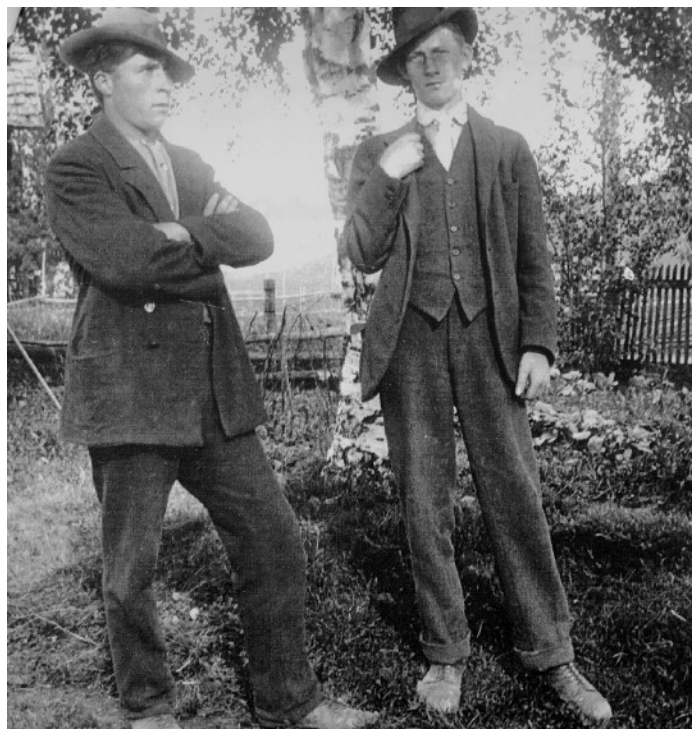


Öster i Jönköping. Traditionell arbetarklassstadsdel i Jönköping där ett mycket stort antal resandefamiljer bodde under 1900-talets första hälft. Rykten gjorde gällande att de resande var en stor utgiftspost för staden och trots att en undersökning gjordes som motbevisade påståendet växte motsättningarna. Stadsdelen var centrum för de omskrivna så kallade "tattarkravallerna" 1948 då flera resandefamiljer jagades ur staden av en lynchmobb.

Tidsperiod: 1900-tal.

Sökord: Småland, Jönköping

Källa: Tor Jacobsson, *Om tattarna i Jönköping. Redogörelse för vissa, på uppdrag av Jönköpings stads fattigvårdsstyrelse företagna undersökningar* (1944); <https://tidningar.kb.se/2823724/1948-07-03/edition/149570/part/1/page/4?q=tattare%20jönköping&from=1948-01-01&to=1948-12-31>



Billsåsens by i Jämtland. I artikeln ”Tattarrömmantiken är död!” i Dagens Nyheter den 10 februari 1935 stod att läsa om Billsåsen och de resande som bosatt sig där. ”Billsåsen är en liten by vid Oviksfjällens fot. Här lyckades för några årtionden sedan en tattare köpa sig en jordbit, en stuga byggdes upp - och snart frodades den allra härligaste och livskraftigaste tattarkoloni i världen.” Från stugorna i Billsåsen gjordes handelsfärder i Jämtland, till Härjedalen, Dalarna, Hälsingland och Norge. ”Men socknens styrande ledo gräsliga kval för inhysningarnas skull, och en dag lyckades man genom överbetalning bli kvitt påhänget. Man köpte rubb och stubb - och Billsåstattarna sökte sig till andra orter.” Artikeln är författad av journalisten Per Nilsson-Tannér uppvuxen i det närbelägna Tandsbyn utanför Östersund. Benämningar som ”Tattarstan”, ”Tattarbacken”, ”Oppitattar’s” och ”Billsåstattare” lever fortfarande kvar i bygden (”Än i dag kan byborna bli kallade för ”Billsåstattare”, Östersunds-Posten den 25 september 2013). Flera av resandefamiljerna i fråga flyttade från Billsåsen till Stora Tuna (se nr 152). Fotografiet är av Dannevid Fredriksson och Nils Wiberg.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Sökord: Jämtland, Billsåsen, Oviken

Källa: <https://arkivet.dn.se/tidning/1935-02-10/40/30?searchTerm=tattarkoloni>; <https://www.op.se/artikel/an-i-dag-kan-byborna-bli-kallade-for-billsastattare>; Anna Hansen, ”Tattarstan i Oviken”, i *Jamten* 2014, *Spår av romer och resande - i Jämtland och Härjedalen* (2017).

Fotografi: Per Joel Jönsson (Jamtis samlingar). Ur *Jamten* 2014.

”Tattarbacken.” Varva backe, Hille socken, Gästrikland. I området bodde under 1900-talets början några resandefamiljer som ofta besöktes av släkt och vänner. 1931 inträffade några händelser som uppmärksammades stort i pressen och befäste platsens öknamn, ”Tattarbacken”. Namnet har också knutits till den avrättningsplats som fanns vid Varva backe och muntlig tradition om att ”resandefolk” förtennade i skogen vid Varva backe, men detta är mera osäkra uppgifter.

Tidsperiod: 1900-talets första hälft

Sökord: Gästrikland, Hille

Källa: <http://sverigesfangelsemuseum.se/wp-content/uploads/2018/05/Rapport-avrättningsplatser-180523.pdf>

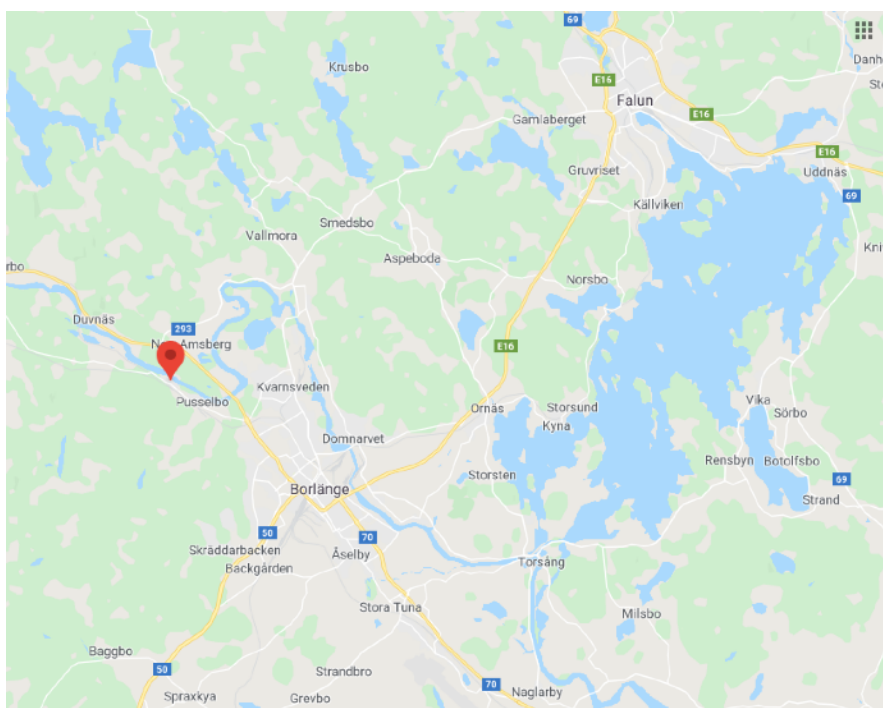


Stora Tuna, Borlänge, Dalarna. I trakten slog sig ett antal resandefamiljer ned mot slutet av 1800-talet och efter hand flyttade fler familjer in i socknen, bl.a. efter att ha blivit utköpte i Billsåsen i Jämtland (se nr 150). 1939 upprepades historien då gårdarna i den så kallade "tattarbyn" köptes upp av kommunen. Byns invånare uppskattades till ett 60-tal personer som ibland utökades till det dubbla. Bebyggelsen ska ha kallats "Vinäset" "på tattarnas tungomål" och existerat i en handfull år, enligt en artikel i *Dagens Nyheter* (med rubriken "Stora Tuna köper tattarby"). "För någon tid sedan försökte ett stort följe inköpa ytterligare markområde i närheten av byn, men Ortsbefolkningen gjorde planen om intet genom att köpa in marken." "Vinäset" var inte den enda platsen där resande bodde i socknen. I samband med att skalden Johan Olof Wallins barndomshem flyttades till Gammelgården i Borlänge uppges att huset nyligen använts "som tillfällig boplats för tattare" (*Dagens Nyheter* den 22 maj 1933).

Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Sökord: Dalarna, Borlänge, Stora Tuna

Källa: <https://arkivet.dn.se/tidning/1939-06-11/154/10?searchTerm=%22stora+tuna%22+tattare>



Repbäcken, by nära Borlänge. ”Strax före järnvägsövergången i Repbäcken, på Gagnefssidan, ligger Packbacken. Där bodde under 1900-talets första hälft resandefolk, som i bygden kallades för *tattare* eller *pack*. På platsen fanns minst två stugor, även om den ena - som låg närmast järnvägen - revs för flera år sedan. Den kvarvarande stugan (Lennheden 155) var bebodd av resandefolk, men hur det var med den rivna stugan är okänt.” Upptecknat av lokalhistorikern Eskil Olsson 2019 efter en sageskvinna f. 1933, från Bäsna i Gagnefs socken. Även i detta fall föranledde resandefamiljernas närvaro ingripande av lokalbefolkningen och kommunen. *Dagens Nyheter* skrev 1951: ”Dalakommun köper tomt. Hindrar tattare stanna. Stora Tuna kommun skall inköpa tomtmark i Repbäcken för att hindra tattare att slå sig ner i byn. För några år sedan bodde där drygt 40 tattare, och ett 10-tal bybor bildade då ett bolag som köpte tomtmark för att få slut på inflyttningen av tattare, vilkas bosättning gjorde att alla fastigheter sjönk i värde. Nu har bolagets medlemmar decimerats genom utflyttning och de övriga har begärt att kommunen skall överta tomtmarken. Kommunalnämnden tillstyrker köpet.”

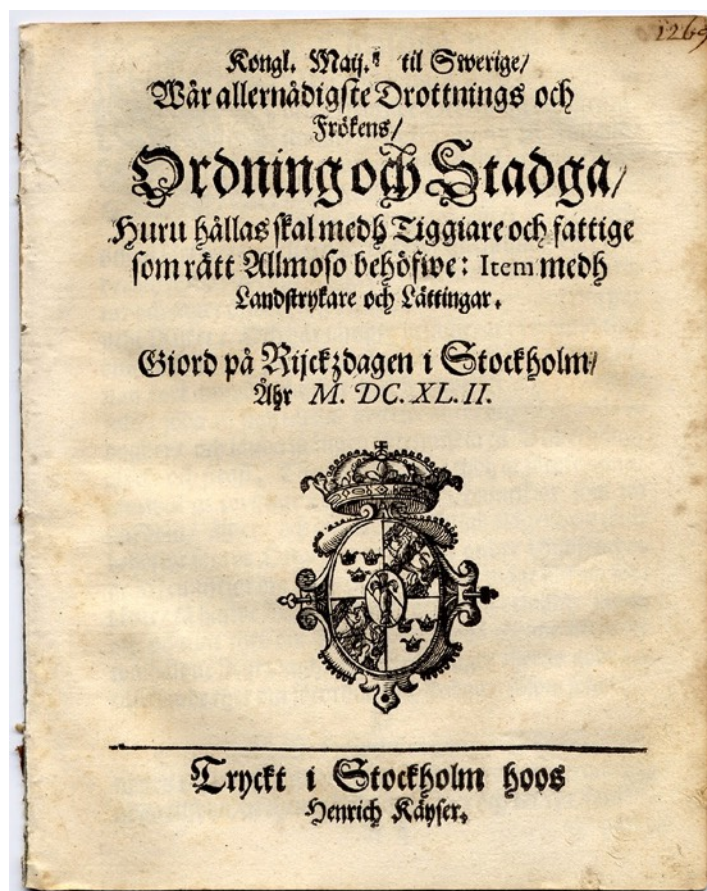
Tidsperiod: 1900-talets första hälft.

Sökord: Dalarna, Borlänge, Stora Tuna

Källa: *Dagens Nyheter* den 20 september 2009, privat korrespondens med Eskil Olsson.

Fotografi: Eniro.

*Dokument, avbildningar,
fotografier och tryckta
skrifter*



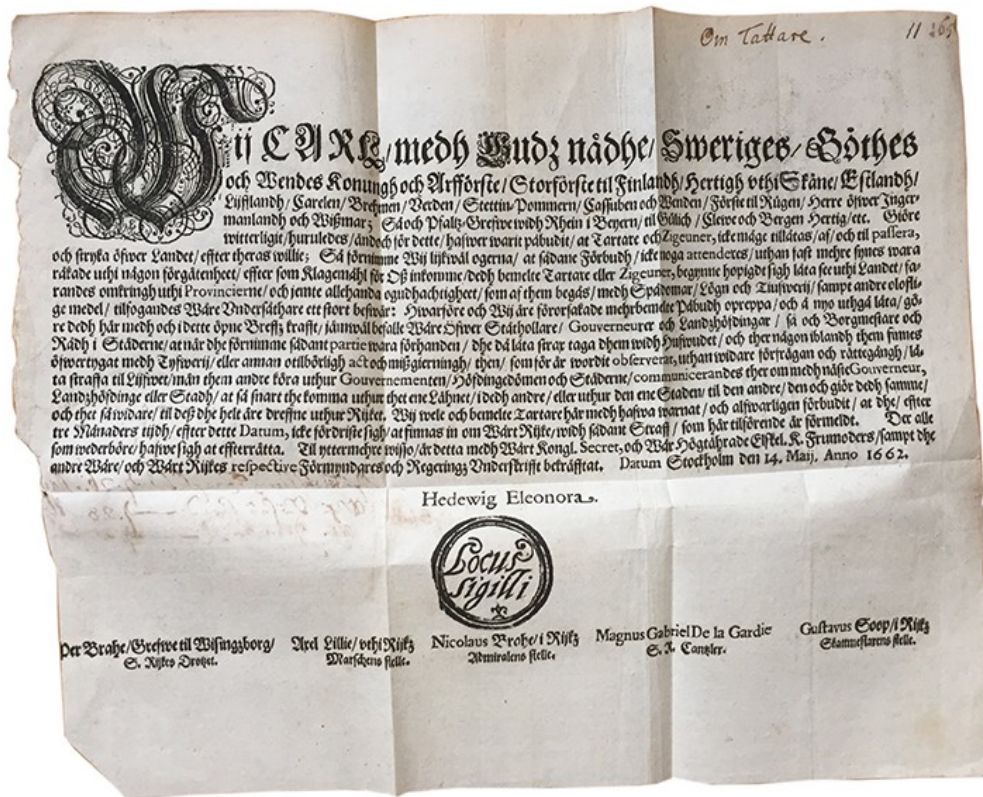
1642 års ordning och stadga om tiggare och fattiga. I paragraf XVII avhandlas "Zigeuner och Tattare" specifikt. När ett sådant "parti" påträffas ska de gripas och om någon av dem kan övertygas om tjuveri eller annan missgärning ska denne straffas till livet utan föregående rättegång. De övriga i partiet ska drivas från län till län ut ur riket. Kommer de sedan tillbaka ska de gripas och föras till något slott att arbeta i i järn vid vatten och bröd. Detta var ändå en mildring av formuleringarna i 1637 års plakat som stadgade att "Zigeunare och Tattare" skulle straffas till livet och deras hustrur drivas ur riket. Ordvändningarna i denna stadga går ofta igen i lagtexter rörande "tattare" långt in på 1800-talet.

Tidsperiod: 1642.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: dokument, juridik

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



”Wij Carl/ medh Gudz nådhe...” - plakat om fördrivning av ”tartare och zigeuner”, daterad Stockholm den 14 maj 1662. I plakatet sägs att trots tidigare påbud om att ”tartare och zigeuner” inte ska tillåtas stryka omkring i landet inkommer klagomål om att de hopvis syns i landsorterna. De tillfogar allmogen stor skada genom sina ogudaktigheter, spådomar, lögn och tjuveri. Så fort ett sådant ”parti” upptäcks ska de gripas och om någon av männen har gjort sig skyldig till tjuveri eller ”annan otilbörligh act och missgierningh” ska de avrättas utan rättegång. I annat fall ska de föras från län till län och drivas ur landet. Texten avslutats med en varning till alla ”tartare” att de har tre månader på sig att lämna landet om de inte vill behandlas i enlighet med plakatet. Av samtida anteckning på baksidan framgår att plakatet upplästes vid tre häradsting i slutet av maj 1662. Plakatet användes långt in på 1700-talet som underlag för deportationer av ”tartare” och ”zigenare”.

Tidsperiod : 1662.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: dokument, juridik

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.

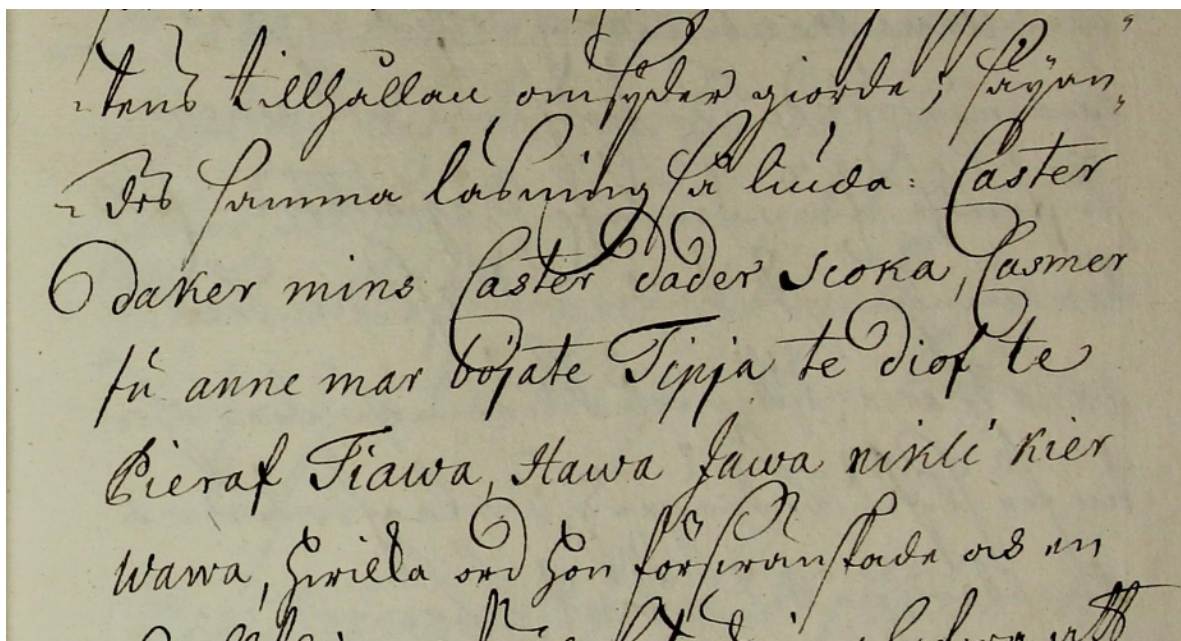


Karl XI:s kyrkolag 1686. I en särskild paragraf om de ”landzstrykare, som hoos oss Tartare kallas” stadgas att när sådana insmyger i riket och föder barn ska barnen få döpas. Föräldrarna ska förmanas att slå sig ned på en ort, låta sig undervisas i den kristna läran och träda in i guds församling. Om föräldrarna inte gör det ska de lämna kvar sina barn, vilka ”våre embetzmänn skola låta försörja”. Före kyrkolagen 1686 fick ”tartares” barn ej döpas i Sverige, ett förbud som enskilda präster ibland bröt mot.

Tidsperiod : 1686.

Sökord: dokument, juridik

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



The image shows a photograph of a handwritten document in a cursive script, likely Romani. The text is written on aged, yellowish paper. The script is dense and somewhat difficult to decipher due to its cursive nature. The text appears to be a list or a series of names and phrases, possibly related to a legal or administrative record. The words are written in a fluid, connected style, with some capital letters and some that are lowercase. The overall appearance is that of an old, handwritten manuscript.

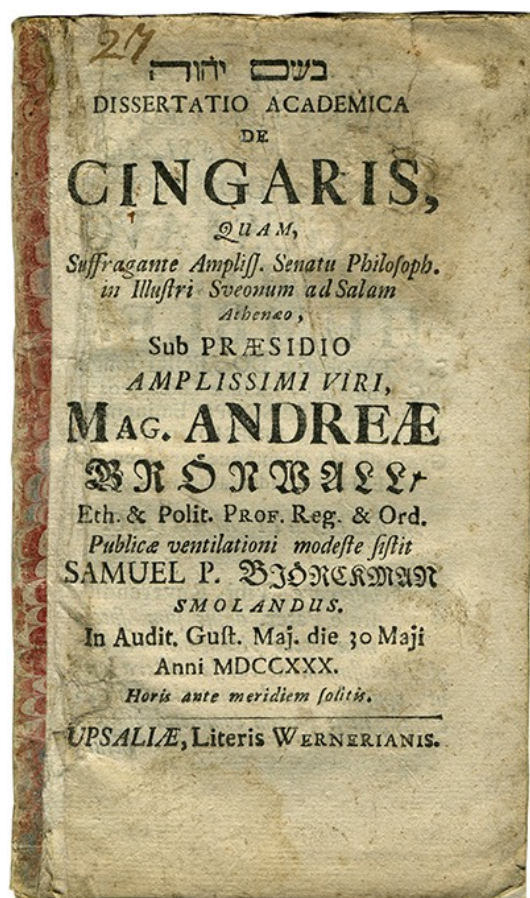
Romani i Karlskrona rådhusrätts protokoll 1709, det äldsta kända språkprovet för romani i Norden. Det existerar källor från sent 1600-tal som omtalar ett "modersmål" som talades av kända resandesläkter. Säkerligen avses romani, men inga ord på språket är då nedtecknade.

Tidsperiod : 1709.

Källa: Advokatfiskalen Blekinge län, Karlskrona RR EVIIBAA:975, Vadstena landsarkiv.

Sökord: dokument, romani, Blekinge, Karlskrona

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



”De Cingaris”, den första akademiska texten i Norden om romer och de första tryckta språkproven på romani. Avhandlingen är författad av Anders Grönvall och Samuel P. Björkman och tryckt i Uppsala 1730. Den redovisar samtida uppfattningar om ”zigenarnas” ursprung, historia, språk och utseende. Avhandlingens huvudsakliga värde är en kort ordförteckning på romani. Den består av romaniglosor ur Bonaventura Vulcanius ordlista som en ”zigenare” som satt fängslad på Uppsala slott visade sig kunna. Mannen hette Jakob Helsing och var under sitt liv bland annat borgare i Karlshamn, mässings- och kopparslagare, hästbytare och grenadjär i Svea livgarde. Helsing är omnämnd som ”tartare” och ”zigenare” i flera samtida källor och deporterades till Pommern samma år som avhandlingen trycktes. Han har många ättlingar bland senare tiders resande.

Tidsperiod: 1730.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: romani, dokument, Jakob Helsing (sannolikt död i Danmark 1733), Uppland, Uppsala

Källa: Allan Etzler, *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige* (1944), *Dessa synnerligen otacksamma främlingar... Romernas historia och kultur i två svenska 1700-talsavhandlingar* (2016)

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



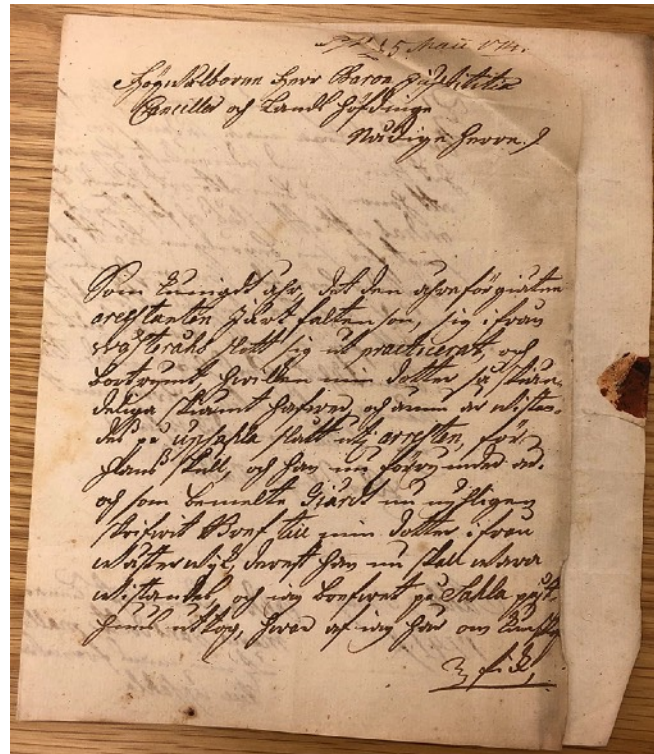
Egenhändigt skrivet brev från Gert Wennergren till Sigrid Malm. Brevet är skrivet 1741 av den skrivkunnige Wennergren som hade rymt från Västerås arrest och ville möta Malm på en krog under påskhelgen. Trumslagaren, soldaten, glasföraren och borgaren i Nyköping Gert Wennergren är belagd som romanitalande och hade relationer med flera resandekvinnor, bl.a. Sara Lövertsdotter, Florentina Persdotter och skarprättardottern Kristina Liten. Kanske var det under sin tid som militär som Wennergren lärde sig läsa och skriva. Mottagaren av brevet, häktmakardottern Sigrid Malm från Sala, har många ättlingar bland dagens resande genom sitt senare äktenskap med artillerihantlangaren och valackaren Nils Flinta.

Tidsperiod: 1741.

Placering: Kalmar landskansli DIc:32, Vadstena landsarkiv.

Sökord: dokument, Västmanland, Sala, Västerås, Gert Henriksson Faltinsson Wimmergren Wennergren (ca 1708-1752), Sigrid Karlsdotter Malm (ca 1721-1765)

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



Brev från Maria Johansdotter till Västerås landskansli, daterat Sala den 5 maj 1741.

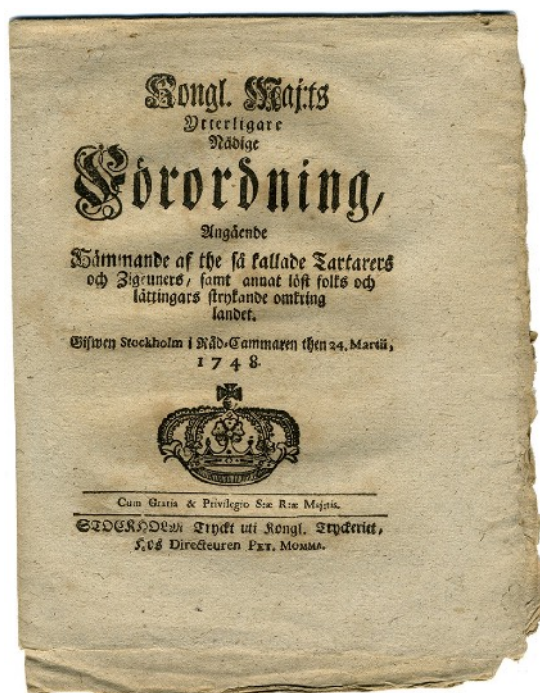
Häktmakardottern Maria Johansdotter, gift med häktmakaren och soldaten Karl Malm, var mor till den i föregående post omnämnda Sigrig Malm. Maria hade hämtat ut Gert Wennergrens brev på Sala posthus för sin dotters räkning och tyckte uppenbarligen inte att Wennergren var ett lämpligt parti för sin dotter så hon delgav myndigheterna var han befann sig. Av handstilen att döma är brevet inte egenhändigt skrivet utan dikterat efter Johansdotters formuleringar. Händelserna runt Wennergrens brev är ett exempel på att alla resande inte på något stereotyp sätt har levtt ”utanför samhället”.

Tidsperiod: 1741.

Placering: Kalmar landskansli DIc:32, Vadstena landsarkiv.

Sökord: dokument, Västmanland, Sala, Västerås, Gert Henriksson Faltinsson Wimmergren Wennergren (ca 1708-1752), Sigrig Karlsdotter Malm (ca 1721-1765), Maria Johansdotter (ca 1687-1744)

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



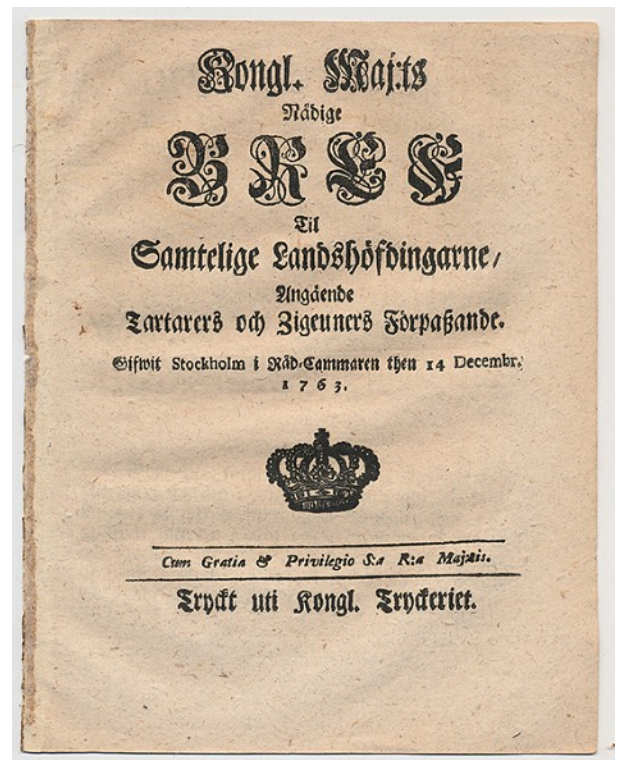
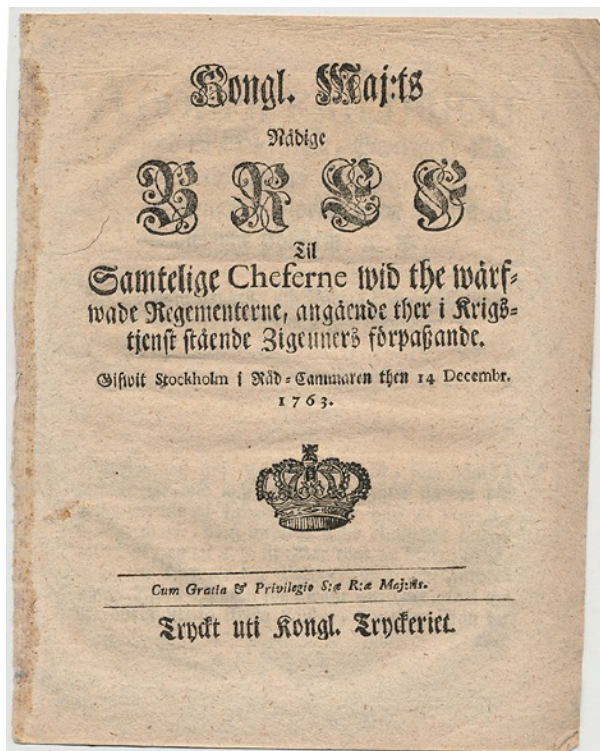
”Kongl. maj:ts ytterligare nådige förordning, angående hämmande af the så kallade Tartarers och Zigeuners, samt annat löst folks och lättingars strykande omkring landet.” Daterad i Stockholm den 24 mars 1748. Förordningen utfärdades då många klagomål fortfarande inkom över att ”tattare”, ”zigenare” och andra ”lättingar” strök kring landet. Därför förnyas tidigare påbud och förordningar med vissa tillägg. ”Tartarer och zigeuner” som inkommit från utlandet och inte blivit bofasta eller idkar laglig sysselsättning ska drivas ur riket. De som vistats en tid i landet och slagit sig ned i någon småstad ska ha samma rättigheter som övriga medborgare, förutsatt att de ”ther wistas, och icke stryka omkring landet, eller med bedrägelige häste-byten, och theras utprånglande, eller ock på hwarjehanda egenwilligt och skadeligit sätt allmogen förolämpa”. De ska ha rätt att besöka marknader, men inte att resa från gård till gård på landsbygden. Konungens befallningshavande har rätt att bestraffa ”tartare” som stryker kring landet med mellan tio till femton par spö utan att målet handlagts i en domstol. Andra landstrykare, som ”judar, trå-dragare, häktmakare, lindantsare och flere sådane gycklare” utan giltiga pass ska bestraffas med fyra till sex par spö och först andra gången med tio till femton par spö. Det är vid böter förbjudit att ge sådant ”löst parti” pass ellerge dem logi. Denna förordning, som anknyter till 1741 års tiggarförordning, var kanske den viktigaste och mest använda förordningen riktad mot ”tattare och zigenare” som utfärdades under 1700-talet och var i bruk in på 1800-talet. Otaliga resande dömdes i enlighet med denna förordning.

Tidsperiod : 1748.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: dokument, juridik

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



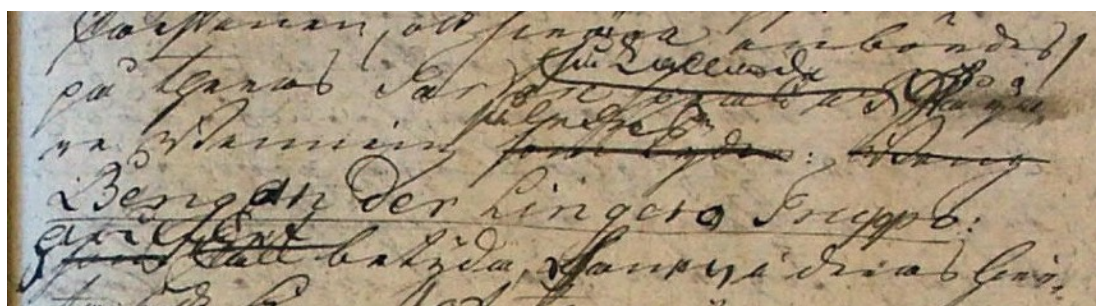
Kungliga majestäts brev till landshövdingarna och cheferna vid de värvade regementena om "tartares och zigeuners" förpassande 1763. Brevet ska förstås mot bakgrund av att många resande vid denna tid var artillerihantlangare vid de värvade regementena. Stora delar av året hade soldaterna permission och beviljades pass att med sina familjer resa runt i landet med småhandel. Detta uppfattade lokala myndigheter som ett problem vilket brevet ville komma till rätta med. Regementschefernas pass till "zigenare" och "tattare" ska hädanefter utfärdas i enlighet med 1748 års förordning, det vill säga noga ange resväg samt förbjuda innehavaren att söka andra resvägar eller skocka sig samman med andra "zigenare" än den närmaste familjen. Passtiden bör vara så kort som möjligt. Landskanslierna, där passen kontrollerades, skulle följa samma hårda principer.

Tidsperiod : 1763.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: dokument, juridik, militär

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



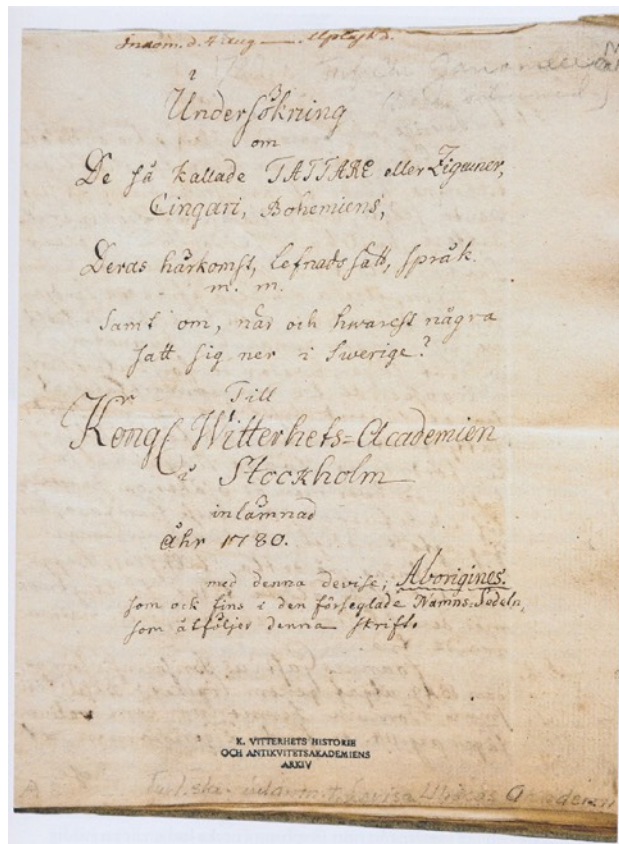
Romani i Rönneberga häradsrätts dombok 1764. I samband med rättegången nedtecknades en mening på de åtalades eget språk. Det var länge det äldsta kända belägget för romani i Sverige och är omskrivet flera gånger i litteraturen. De åtalade, som kallas ”zigenare” och ”tattare” i protokollen, tillhörde i flera fall familjer som drabbats av deportationer några årtionden tidigare och är förfäder till många av senare tiders resande.

Tidsperiod: 1764.

Placering: Rönneberga häradsrätt A1b:2, Lunds landsarkiv.

Sökord: Skåne, Rönneberga, romani

Källa: Allan Etzler, *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige* (1944) m.fl.



”Undersökning om de så kallade Tattare eller Zigeuner, Cingari, Bohemiens, deras härkomst, levnadssätt, språk m.m.” Christfrid Gananders handskrift lämnades in till Vitterhetsakademien 1780 och rör i huvudsak förhållanden i nuvarande Finland. Men Finland var vid denna tid den östra rikshalvan och uppdelningen mellan det som idag är svenska resande och finska romer var inte lika tydlig som den blev efter 1809. Bland annat tjänade många svenska resande vid värvade regementen som tidvis var förlagda i Finland. Gananders observationer är därför relevanta även för de svenska resandes historia. Handskriften har publicerats 2018.

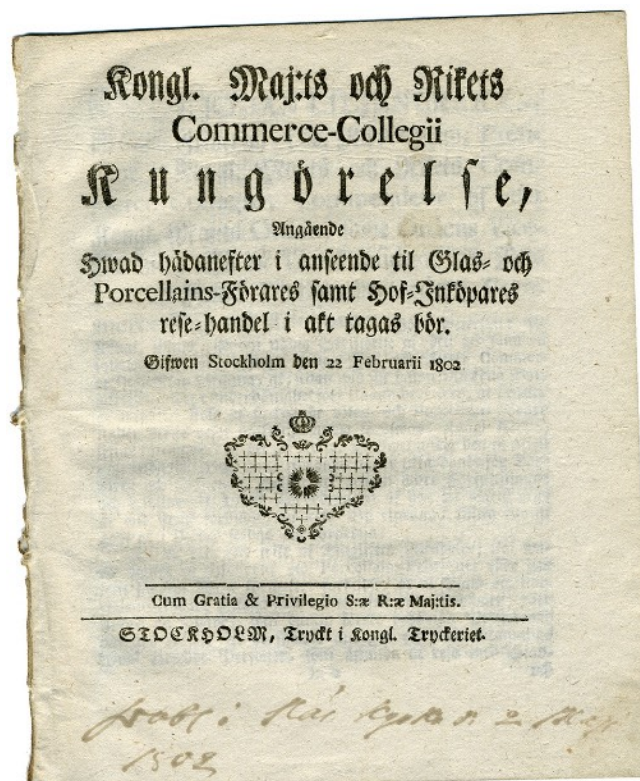
Tidsperiod : 1780.

Placering: Vitterhetsakademien.

Sökord: dokument, Finland, romani

Källa: Christfrid Ganander, *Undersökning om de så kallade Tattare eller Zigeuner, Cingari, Bohemiens* (2018).

Fotografi: Katarina Nimmervoll.



”Kongl. maj:ts och rikets Commerce-collegii kungörelse, angående hwad hädanefter i anseende til glas- och porcelains-föräres samt hof-inköparens rese-handel i akt tagas bör.”

Daterad i Stockholm den 22 februari 1802. De kringresande glas- och porslinsförarna sålde de svenska brukens varor på marknader och landsbygd. Tidigt uppkom klagomål mot glasförarna som beskylldes för att använda glas- och porslinshandeln som en täckmantel för att få inrikes respass. Passen var en förutsättning för att kunna resa familjevis på landsbygden. Detta ville 1802 års förordning komma till rätta med. I förordningen hänvisas till ett kungligt brev från 1781 och till 1748 års förordning rörande förbud för ”tartarer och ziguener” att resa by emellan. Hädanefter fick inte fler än sex personer resa tillsammans och glas- och porslinsförarna förbjöds att föra andra varor än glas och porslin. Förordningen är till skillnad från äldre förordningar inte formulerad i etniska termer, även om man i förarbetena uttryckligen talar om ”tattare” och ”skojare”. Men eftersom resande till skillnad från många andra ambulerande försäljare reste familjevis och kombinerade glas- och porslinsförsäljningen med gårdfarihandel slog denna förordning hårt mot gruppen.

Tidsperiod : 1802.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: dokument, juridik, glashandel, porslinshandel

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.



”Sigenare”, en svensk parafra av Callots kopparstick ”Les Bohémiens” från 1621. Signerad ”HM”, eventuellt en ung Hjalmar Mörner. Callots komposition, med beridna och beväpnade sextonhundredatalssoldater, är i stora drag bevarad men anpassad efter en samtida svensk verklighet.

Tidsperiod : 1800-talets början.

Placering: Privat ägo (kontakt: Frantzwagner Sällskapet).

Sökord: konst

Källa: Lars Lindgren, ”Callot und eine schwedische Paraphrase” i *Andaj Romengi ljuma. Patjiv le Mozesoske Heinschink* (2019).

Fotografi: Lars Lindgren.



”Zigenare.” Teckning av Johan Georg Arsenius (1818-1893). Avbildar två kvinnor, en man och barn på vandring. Mannen bär på ett fiskespö, en av kvinnorna drar en liten barnvagn och efter dem traskar en gris - detaljer som gör det säkert att det rör sig om svenska förhållanden och resande. Att de resande ibland hade med sig grisar på sina vandringar framgår av bl.a. folkminnesuppteckningar. Teckningen ingår i en teckningsbok daterad 1844-47, en tid när benämningen ”zigenare” fortfarande användes om de resande. Någon risk för förväxling fanns inte eftersom inga andra romska grupper fanns i landet. Så sent som i folkräkningen 1910 är ett sextiotal resande betecknade som ”zigenare”. Jämför nr 48.

Tidsperiod: 1844-47.

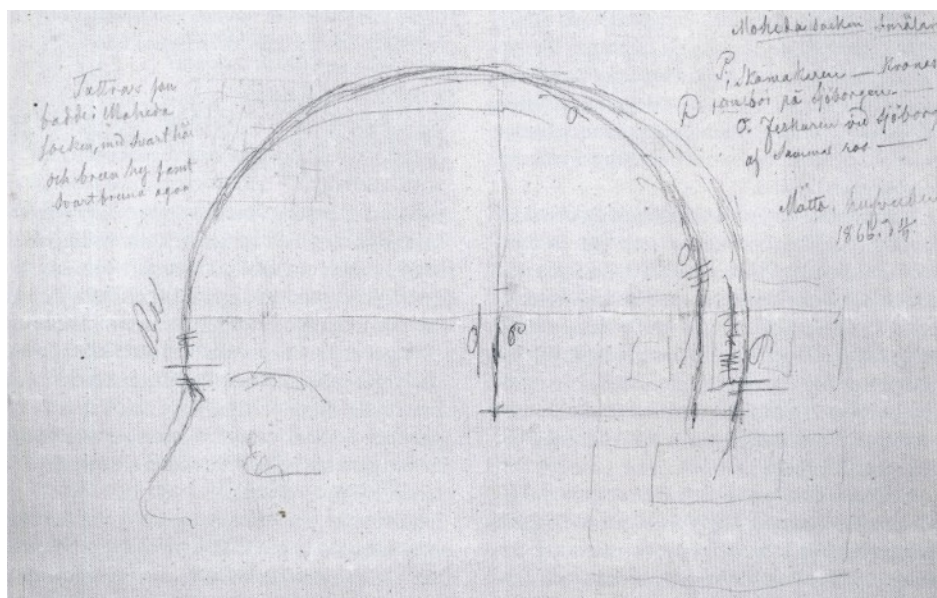
Placering: Johan Georg Arsenius arkiv, Krigsarkivet.

Sökord: konst

Källa: <https://sok.riksarkivet.se/fritext?>

Sokord=zigenare&EndastDigitaliserat=false&AvanceradSok=True&PageSize=100&page=20&postid=Arkis+13cae652-1a77-47c5-aaae-060786a5e324&tab=post&FacettState=undefined%3ac%7c&s=Balder

Fotografi: Krigsarkivet.



”Tattare som bodde i Moheda socken, med svart hår och brun hy samt svartbruna ögon”.

Blyertsskiss av huvudskålens form med angivna mått, tecknad av folklivsforskaren och konstnären Nils Månsson Mandelgren (1813-1899). Skissen är ett tidigt exempel på hur den fysiska antropologin i Sverige tidigt kom att intressera sig för skallmätning av ”tattare”.

Tidsperiod: 1866.

Placering: Mandelgrenska samlingen, Folklivsarkivet i Lund.

Sökord: rasbiologi, Småland, Moheda

Källor: Birgitta Svensson, *Bortom all ära och redlighet*.

Fotografi: ur Birgitta Svensson, *Bortom all ära och redlighet*.



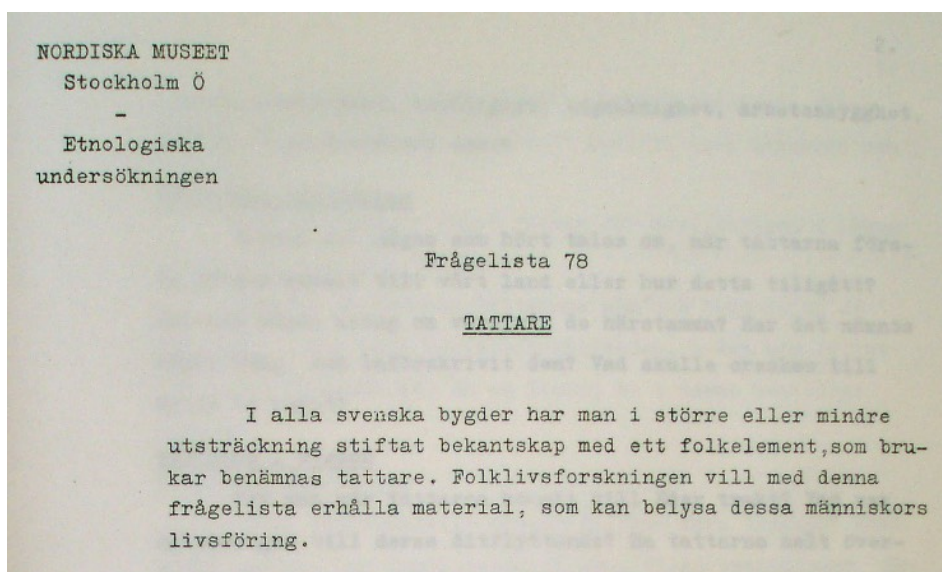
”Landskap på Öland. Tattare till häst.” Oljemålning signerad Nils Kreuger 1885. Det är inte känt om Kreuger hade någon verklig förlaga till målningen, men motivet - en man till häst med en löshäst bunden efter - stämmer väl med svenska förhållanden. Många resande livnärde sig vid denna tid som hästbytare.

Tidsperiod: 1885.

Placering: Malmö museum.

Sökord: hästhandel, Öland, konst

Fotografi: ur Birgitta Svensson, *Bortom all ära och redlighet*.



Nordiska museets frågelista 78, "Tattare". I sin serie av etnologiska frågelistor skickade Nordiska museet 1942 ut en förfrågan till sina informanter i landet om "tattare". Initiativet ska sättas i samband med två andra händelser vid samma tid: dels Socialstyrelsens inventering av landets "tattare", dels Rasbiologiska institutets mätningar av ett antal utpekade "tattare". Oavsett vad det övergripande syftet var innehåller de många svaren en hel del intressant information om resandesläkternas liv, historia, yrken och hantverk. Som man kan förvänta är en del svar fördomsfulla, medan andra vittnar om nära kännedom och bra kontakter med resande. Av särskilt intresse är Ragnar Karlsson Flinks "Resandeminnen" som inkom som ett svar till Nordiska museet 1961 (E.U. 52007). I texten berättar Flink ingående om sin släkt och andra resandes liv under 1900-talets första hälft.

Tidsperiod: 1942.

Placering: Nordiska museet.

Sökord: folkminnesuppteckningar, dokument

Fotografi: Frantzwagner Sällskapet.

Övrigt



Fotografi av fältjägaren och hemmansägaren Lars Magnus Qvick Holm, taget omkring 1870. Tidiga foton av resande är sällsynta, i synnerhet sådana tagna i någon slags privat miljö. Eftersom kameran tidigt användes inom fångvården är det naturligt att flera av de som bevarats är tagna vid fängelserna. Lars Magnus Qvick var född omkring 1830 och rakt nedstigande ättling till Vimmerbyborgaren och "tartaren" Peter Frantzwegen. Han var sonson till Lars Holmström, se nr .108. Stora delar av sitt liv bodde och reste Lars Magnus i Norge, men återvände till Sverige där han avled i Eds socken i Värmland. Många resande i Värmland härstammar från Lars Magnus och hans hustru Stina Palm. Foton som ovanstående dokumenterar och ger exempel på hur resande kunde klä sig vid denna tid.

Tidsperiod: ca 1870?

Placering: Justismuseet.

Sökord: fotografi, Värmland, Lars Magnus Qvick Holm (ca 1830-1895)

Källa: <https://digitaltmuseum.no/021017283067/lars-magnus-holm-eller-kvick>

Fotografi: Justismuseet.



Fotografi av Magdalena Lind. Fotografiet togs i samband med att hon häktades i Stockholm i oktober 1872. Lind ”besöker marknader i sällskap med tattarfölje” och var enligt uppgift född 1818 i Hjulsjö, men saknas i födelseboken. Båda hennes föräldrar var av gamla, kända resandesläkter. Även om fotografiet är taget i samband med en häktning är det ovanligt såtillvida att Lind är klädd i sina egna kläder. Lind var gift med smideshandlaren Kristian Hägerbäck, även han resande. Efter makens död utvandrade Lind 1880 till USA med destination Chicago. Hennes öde därefter är okänt. Hon var en av relativt få resande som emigrerade. Fotografiet är taget av G. F. Linge & co på Stora Badstugatan 3 på Södermalm i Stockholm.

Tidsperiod: 1872.

Placering: Överståthållarämbetet, polisärenden 3, kriminalavdelningen, FXIb, Stockholms stadsarkiv.

Sökord: fotografi, Stockholm, Magdalena Lind Hägerbäck (född 1818)

Källa: <https://sok.stadsarkivet.stockholm.se/Databas/stockholmspolisens-spaningsfotografier-1869-1920/Visa/magdalena-hagerback/14346?sidindex=0&fritext=h%25c3%25a4gerb%25c3%25a4ck>

Fotografi: Stockholms stadarkiv.



Fotografier av paret Vilhelm Bernhard Kihlström och Josefina Villelmina Johansson i Falun.

Kihlström var hästhandlare och valackare i Falun och liksom sin hustru av resandesläkt. I tidningen *Dalpilen* 1888 omtalas Kihlström som en av ”de svarte” i Falun och det är även han som åsyftas i en folkminnesuppteckning från Falun. En ”ökänd hästbytare, Kihlström d.ä.” ”svängde och åkte runt på den stora gården med en liten mähr så att det blixtrade av den nysilverbeslagna välputsade åkselen, under det han stundom stannade och helt virtuosityg och elegant kastade sig ur släden, slängde tömmarna tvärs över länden på hästen och utbreddes sig på äkta oförfalskat hästbyttarspråk, att, om det nu äntligen fanns någon som önskade sig en häst med vilken man kunde åka alla sorger och bekymmer åt hälsike, då skulle densamma just byta till sig denna hästen. För sådan häst fanns annars inte att uppbringa mellan Ålands hav och Kristi grav, det kunde man tryggt ge sig fan på och bli salig ändå, o.s.v.”

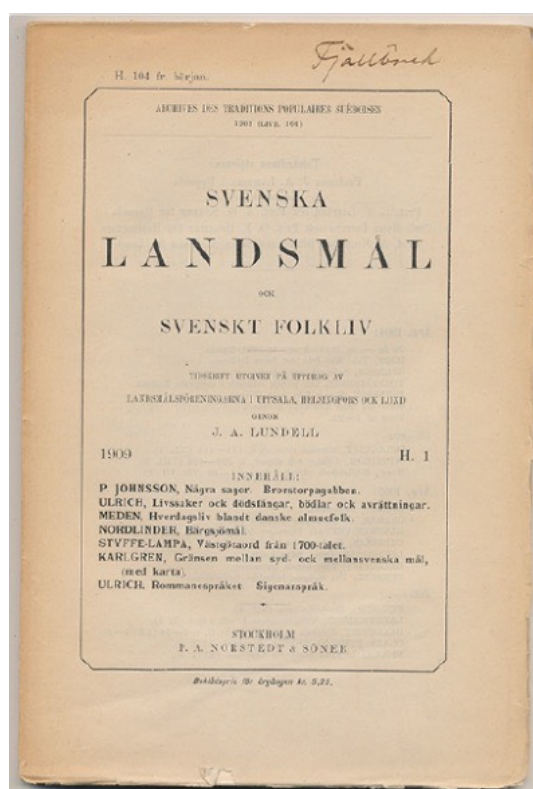
Tidsperiod: ca 1885?

Placering: Privat ägo (kontakt: Franzwagner Sällskapet).

Sökord: Dalarna, Falun, fotografi, Vilhelm Bernhard Kihlström (1847-1915), Josefina Vilhelmina Johansson (1846-1905)

Källa: *Dalpilen* 1888 27/4. Nordiska museets frågelista om ”zigenare” samt om ”tattare”.

Fotografi: Privat.



”Ett ock annat om rommanespråket.” Ordlista över romani nedtecknad av Arvid Ulrich efter Vilhelm Bernhard Kihlström (den yngre), brorson till ovan avporträtterade Vilhelm Bernhard Kihlström. Ordlistan skrevs ned under några timmar i september 1906 då Ulrich träffade Kihlström i samband med att denne rastade i Säter. Ulrich skriver att Kihlström var ”en känd hästskojarare, tillhörande en gammal hästskojararsläkt”. Det är även belagt att Vilhelm Bernhards bror Per Alfred talade vad som i protokollen benämns som ”romani eller tjufspråket”. Arvid Ulrich följde upp Kihlströms ordlista med ytterligare en ordlista publicerad i ”Svenska landsmål” 1912. I den skriver Ulrich: ”Sedermera har jag haft tillfälle att göra nya uppteckningar av språkets ordförråd. En arbetare J., som varit väl bekant med den kända hästskojararsläkten K-m i Dalarna, för vilken rommanispråket nästan kan sägas vara modersmålet, har varit mitt frågeobjekt.” Familjen Kihlström var ättlingar till 16- och 1700-talets ”tartare” och flera av deras förfäder hade deporterats som ”zigenare” från landet.

Tidsperiod: 1906.

Placering: Privat ägo (kontakt: Franzwagner Sällskapet).

Sökord: Dalarna, romani, Vilhelm Bernhard Kihlström (1877-1961)

Källa: Arvid Ulrich, ”Ett ock annat om rommanespråket”, i *Svenska landsmål* 1909:1, Arvid Ulrich, ”Rommanispråket”, i *Svenska landsmål* 1912:2.

Fotografi: Franzwagner Sällskapet.



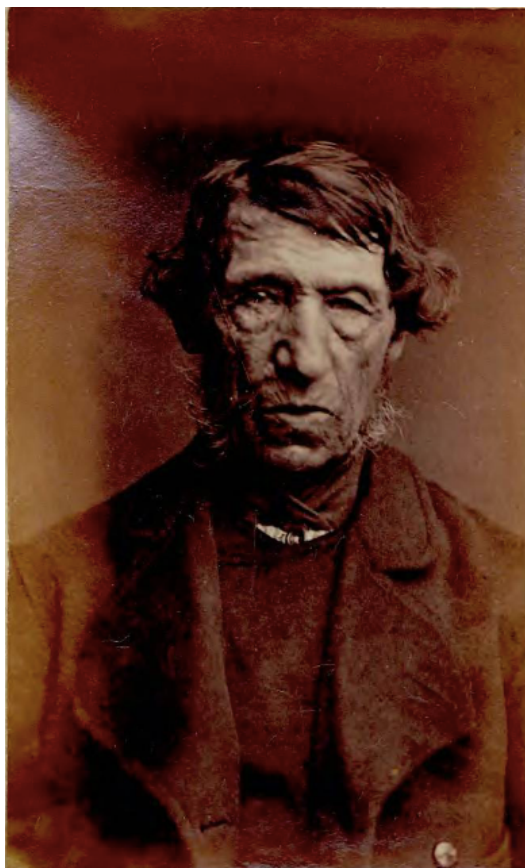
Fotografi av Johannes Fredriksson "af Tatar-race". Det första fotografi som togs i Sverige är från omkring 1840. Tekniken förbättrades snabbt och användes tidigt inom fångvården. I Malmö läns cellfångelses fotografialbum från 1861 finns flera resande avbildade, bland dem Johannes Fredriksson. Han var son till Johan Peter Holmström, känd i Skåne som "Svarte Petter", och Johanna Sofia Lindgren samt ättling till de familjer som förekommer i rättegången i Rönneberga 1764 då språket romani omnämns. Jfr nr 163.

Tidsperiod: 1861

Placering: Nordiska museet.

Sökord: fotografi, Skåne, Johannes Fredriksson

Fotografi: ArkivDigital.



Fotografi av kopparslagaren Kristian Magnus Mentzer. Fotografiet taget i samband med hans frigivning 1880 från Landskrona straffängelse. Mentzer var barnbarn till Kristoffer Sandberg, en av de ”tartare” som stod inför rätta i Rönneberga härad 1764 där ord på romani ingår i rättegångsprotokollen (se nr 163).

Tidsperiod: 1880

Sökord: fotografi, Skåne, Kristian Magnus Mentzer

Källa: https://sok.riksarkivet.se/frigivna-straffarbetsfangar?Efternamn=Mentzer&Fodelseort_lan=0&AvanceradSok=False&page=1&postid=Fange_1115&tab=post#tab



+1748 Föddes med hela hö arm o. l hö under arm. / st förkas
 N^o 7.
 Skelett af Carl Magnus Mentzer, fullblodig zigenare, född
 den 1 Januari 1844 i Malmö fästning af traktade modren Eli-
 sabeth Brandt och fadren plåtslagaren och ovalackaren, benäddade
 tidsfångaren, Christian Mentzer. Carl M. Mentzer dog under con-
 valescensen efter en typhoidfeber af bronchoblennorrhé i Malmö
 fästning den 18 November 1867. Alder 23 år 10 månader 18 dagar.
 Väl utvecklat skelett med alltså spår af epiphysen och 30 oskadade
 tänder. Tåstektänderna i Överkäken äro ej framkomne. Phalangerna
 på de fyra mindre tårna ovanligt långa. Corpus sterni består af 2 benstycken
 (upplästa på Anatomisalen) Präpareraadt af C. F. H. m och A. L. S.

Fotografi av Karl Magnus Mentzer och registerkort om hans skelett. Karl Magnus var son till Kristian Magnus Mentzer (se posten ovan). Efter att Karl Magnus dog i Malmö fängelse den 18 november 1867 användes hans kropp i undervisningen vid anatomiska institutionen i Lund. Kartoteksbladet som avbildas ovan beskriver honom som ”fullblodig zigenare”, vilket väl var orsaken till att hans skelett sparades. I modern tid har krav ställts på att Mentzer ska begravas. Mentzers öde används idag som studieexempel på Riksarkivets webbplats där resande återigen presenteras som utslagna ur det svenska samhället: ”Vissa forskare menar att resandefolket härstammar från människor som av olika anledningar förskjutits från bondesamhället och därför tvingats ge sig ut på vägarna och försörja sig bäst de kunnat. Resandefolket var ofta förknippade med vissa yrken.”

Tidsperiod: 1867.

Placering: Historiska museet i Lund (fotografiet Nordiska museet).

Sökord: Skåne, Skättilljunga, Karl Magnus Mentzer (1842-1867)

Källa: <https://riksarkivet.se/motkallorna/carlmagnus-livochdod>;

Fotografi: ArkivDigital.



FRANTZWAGNER SÄLLSKAPET



Om Frantzwagner Sällskapet

Organisationen stiftades 2013 i av ättlingar till Peter Frantzwagner/Frenswegener, som invandrade till Sverige i slutet av 1600-talet. Många av dagens resande, eller romanifolk, är på något sätt ättling till Frantzwagner och hans närmsta familj.

Vi verkar för att resande, såsom egen grupp inom den nationella minoriteten romer, ska ges möjlighet att bevara och främja vår kulturella och språkliga särarter i enlighet med Europarådets ramkonvention om skydd för minoriteter, den Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk samt den nationella minoritetslagstiftningen.

Vi verkar för att bevara och revitalisera det språkliga och kulturella arvet från våra förfäder.

Vi verkar för att bevara och sprida en nyanserad och rättvisande bild av vår historia.

Vi verkar för allas lika värde och mot diskriminering.

www.frantzwagner.org